

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**HARPUT HALK KÜLTÜRÜNDE ZİYARET VE ZİYARET
YERLERİ ETRAFINDA OLUŞAN İNANÇ VE
UYGULAMALAR**

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN:
Doç. Dr. Y. Mustafa KESKİN

HAZIRLAYAN:
Emrah YAVUZ

ELAZIĞ- 2005

**T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**HARPUT HALK KÜLTÜRÜNDE ZİYARET VE ZİYARET
YERLERİ ETRAFINDA OLUŞAN İNANÇ VE
UYGULAMALAR**

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN:
Doç. Dr. Y. Mustafa KESKİN

HAZIRLAYAN:
Emrah YAVUZ

ELAZİĞ- 2005

**T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**HARPUT HALK KÜLTÜRÜNDE ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ
ETRAFINDA OLUŞAN İNANÇ VE UYGULAMALAR**

(Yüksek Lisans Tezi)

Bu tez/...../2005 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Y. Mustafa KESKİN

ELAZIĞ- 2005

Üye

Üye

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında
Oluşan İnanç ve Uygulamalar

Emrah YAVUZ

T.C.
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Sosyolojisi Bilim Dalı
2005; Sayfa:X+124

Harput halk kültüründe ziyaret ve ziyaret yerleri etrafında oluşan inanç ve uygulamalar adlı bu çalışma, halk dindarlığının önemli bir vechesi olan ziyaret fenomenine açıklık getirmektedir. Ziyaret fenomeni, ülkemizin hemen her yöresinde yaygın olarak karşımıza çıkan bir olgu olması hasebiyle önem arzeden bir konudur. Buradan hareketle yapılan bu çalışmada, Türk toplumunun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret olgusu, din sosyolojisinin bilimsel yöntemleri ile incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziyaret, Din, Kutsal, İnanç, Kültür.

SUMMARY**Masters Thesis****BELIEF AND PRACTICES WHICH TAKES FORM IN THE AROUND
VISITATION AND VISITING PLACES IN THE PUBLIC CULTURE OF
HARPUT****Emrah YAVUZ****T.C.****University Of Firat****Institute Of Social Sciences****Main Science Branch Of Sciences Of Philosophi And Religion Science****Branch Of Religion Of Sociology****2005 – Page: X+124**

This study, called belief and practices which takes form in the around visitation and visiting places in the public culture of Harput clarifies the case of visitation which composes an important aspect of public religiousness. As a common case which is found in almost all parts of our country, the case of visitation is a matter of significance. Therefore, in this study, the case of visitation which composes an important aspect of religious life of Turkish society, is tried to be studied with the scientific methods of sociology of religion.

Key Words: Visitation, Sacred, Religion, Belief, Culture

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI	1
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. HARPUT TARİHİ.....	2
B. HARPUT'UN COĞRAFİ DURUMU.....	9
C. SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPIL.....	11
D. NÜFÜS	12
E. HARPUT İSMİNİN MENŞEİ	13

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ-SOSYAL BİR OLGU OLARAK ZİYARET FENOMENİ: KUTSALIN BİR TEZAHÜR ŞEKLİ VE KUTSALLA KURULAN BİR İLİŞKİ BİÇİMİ OLARAK ZİYARET FENOMENİ.....	15
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİ VE FENOMONOLOJİK BOYUTLARI ÇERÇEVESİNDE HARPUT MERKEZ VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİ

A. HARPUT'UN ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİ	18
1. GÜNEYÇAYIRI KÖYÜ	18
a. Muzdafir (Muzaffer) Baba Ziyareti	18

b. Kırklar Mezarlığı	18
2. SARIBÜK (KÜRDEMLİK) KÖYÜ	19
a. Tan Pınarı (Kaniye Tan-Kani-i Tan).....	19
b. Dilek Ağacı	19
c. Ziyaret Tepesi	19
d. Ziyaret tepesi	19
3. SUGÖZÜ KÖYÜ.....	20
a. Delik Taş	20
b. Dilek Ağacı	20
c. Uçuk Pınarı	20
4. ULUKENT (HÜSEYİNİK) KÖYÜ.....	20
a. Seyyid Kasım Türbesi	20
b. Seydiye Hanım Çeşmesi (Şifalı su)	21
c. Dilek Taşı	22
5. GÜMÜŞBAĞLAR (MÜRÜDÜ) KÖYÜ.....	22
a. Sarılık Ocağı (Sarılık Suyu).....	22
6. KAPLIKAYA KÖYÜ	23
a. Ziyaret Suyu.....	23
b. Bacı Kardeş	23
7. ERBİLDİ (HASELİ) KÖYÜ.....	23
a. Ziyaret Taşı	23
8. BEŞOLUK (HAMEDİ) KÖYÜ	24
a. Ziyaret Ağacı	24
b. Acı Su	24
9. BEYDALI (ZALINI) KÖYÜ	25
a. Sıtma Çeşmesi	25
b. Tavşan Tepe	25
10. ALAYAPRAK KÖYÜ	25
a. Ziyaret Gölü (Tumbullunun Gölü)	25
11. KURTDERE KÖYÜ.....	26
a. Hoşirik Suyu	26
12. AYDINCIK (ÇAKIL) KÖYÜ	27
a. Öksüz Baba Tepesi	27

13. SALKAYA (HERSENK) KÖYÜ	27
a. Dilek Ağacı	27
b. Şifalı Su	27
14. BEYDOĞMUŞ (SEKÜ) KÖYÜ.....	28
a. Şifalı Su	28
15. OYMAAĞAÇ (PEKİNİK) KÖYÜ	28
a. Sıtma Pınarı	28
b. Hırdan'ın Gölü.....	28
16. ÇATAL HARMAN (HOZİK) KÖYÜ.....	28
a. Dede Mezarı	28
b. Dilek Ağacı	29
B. HARPUT MERKEZDEKİ ZİYARET YERLERİ	29
1. Beyzade Hazretleri (Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi)	29
2. Fatih Ahmet Baba (Feth Ahmet)	37
3. Arap Baba (Alaca Mescid)	43
4. İmam Efendi (Hacı Hafız Osman Bedrüddin-i Erzurûmî)	46
5. Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri	53
6. Ulu Cami Minaresi ve Karadut Ağacı (Ulu Ağaç)	58
7. Murad Baba (Şeyh Şerafeddin Türbesi)	58
8. Beşik Baba	59
9. Nadir Baba.....	60
10. Üryan Baba (Tesbih Baba)	61
11. Musa Kâzım Efendi (Kâzım Efendi)	63
12. Tayyar Baba.....	66
13. Ankuza Baba	70
14. Mansur Baba.....	71
15. Ejderha Taşı	73
16. Gavur Taşı	74
17. Lanet Taşı	74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FENOMENOLOJİDEN MORFOLOJİYE HARPUT VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİNİN TİPOLOJİSİ

A. MORFOLOJİK BAKIMDAN ZİYARET FENOMENİ	75
1. Mezarlar	75
2. Ağaç Kültü	76
3. Su Kültü	79
4. Dağ/Tepe ve Taş Kültü	82
B. AMAÇLAR	84
C. YASAKLAR.....	87
D. USUL, ADAB ve MENSEKLER	88
E. ZİYARETÇİLER	90
F. BİR TİPOLOJİ DENEMESİ.....	92
1. Tarihi Perspektiften Ziyaretlerin Tipolojisi	92
a. Tarihi Tipler	92
b. Anonim Tipler	92
c. Aktüel Tipler	92
2. Nüfus ve Cazibenin Etki Boyutları Açısından Ziyaret Tipleri	93
a. Mahalli Tipler	93
b. Bölgesel Tipler	93
3. Toplumsal Çevreleri Açısından Ziyaret Yerleri	93
a. Köylü Tipler.....	93
b. Şehirli Tipler	93
4. Amaç ve Dilekler Açısından Ziyaret Yerleri	93
a. Genel Amaçlı Olanlar	93
b. Tek Bir Amaç İçin Ziyaret Edilen Yerler	93
5. Kutsalın Varlıklarda Tezahürü Yönünden Ziyaret Yerleri	94
a. Tabiat Varlıklarında Tezahür Eden Tipler	94
b. İnsanlar ve Onların Kalıntılarında Tezahür Eden Tipler	94
6. Kudsiyetin Menşeleri Bakımından Ziyaret Yerleri	94
a. Tasavvuf ve Tarikat Menşeli Olanlar	94
b. Gazâ ve Fetih Kahramanları	94
c. Alevi Çizgiler Taşıyanlar	95
d. Muhayyel Tipler	95
7. Cazibelerine Göre Ziyaretlerin Tipolojisi	95
a. Cazibesi Giderek Artan Tipler	95

b.Cazibesini Giderek Yitiren Tipler	95
8.Ziyaret Usul ve Uygulamaları Açısından Ziyaret Yerleri	95
a.Sistemli Ziyaret Usul ve Adabı Oluşmuş Yerler	95
b. Genel Geçerli Usul ve Adaba Göre Ziyaret Edilenler	96
MÜTEAKİP TAHLİLERL VE DEĞERLENDİRMELER	96
A. ZİYARET FENOMENİN YAPISAL VE FONKSİYONEL ANALİZİ	96
B. ZİYARET OLGUSUNUN TARİHİ VE KÜLTÜREL ARKA PLANI	97
SONUÇ	99
BİBLİYOGRAFYA	101
A. KAYNAK ESERLER.....	101
B. KAYNAK KİŞİLER	104
EKLER	
A. GÖRÜŞME KAĞIDI ÖRNEĞİ	106
B. FOTOĞRAFLAR	107
ÖZGEÇMİŞ	

ÖNSÖZ

Derin bir tarihe ve kültüre sahip olan ve Hurrilerden başlayarak, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar tarihte önemli olaylara sahne olan Harput sahip olduğumuz kültürü Orta Asya'dan bu topraklara taşımıştır. Çubuk Bey'in, Balak Gazi'nin vatan yaptığı topraklar gezildiğinde de görülecektir ki Türk kültürünün açık hava müzelerinden birisidir. Bir diğer yönüyle Harput evliyalar şehridir. Toprakların fethinde şehit düşen yiğit komutan ve askerlerden tutun da, bölgeye ışık saçan ilim ve tasavvuf ehli evliyalara kadar birçok büyük zatın türbelerini bağrında taşımaktadır.

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasında hiç şüphesiz bu şehit-veli'lerin rolü büyük olmuştur. Öyle ki Anadolu halkı yaşadıkları yerlerin vatan olmasında katkıları büyük olan bu şehit-velilerin hatıralarını ebedileştirmek için bir yandan onlara birer makam tahsis etmiş ve onları ziyaret ederek de minnetarlığını göstermeye çalışmış, bir yandan da taş, su, ağaç ve tepeleri de geleneksel kültürüyle kutsallaştırmış ve kendine has kılmıştır.

Harput ve çevresindeki ziyaret ve ziyaret yerlerini konu edinen çalışmamızda, saha araştırması bağlamında, yerinde gözlem ve mülakat gibi tekniklerin yardımıyla elde ettiğimiz verileri objektif bir yaklaşımla yorumlamaya gayret ettik. Araştırma alanımız, Harput ve çevresinde bulunan ziyaret yerleri olması hasebiyle Elazığ merkez ve ilçelerinde bulunan ziyaret yerlerini, araştırmamızın dışında tuttuk. Harput ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerleriyle ilgili çalışmamız, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde araştırmanın alanı ile ilgili genel bilgiler, İkinci Bölümde dini-sosyal bir olgu olarak ziyaret fenomeni, Üçüncü Bölümde tarihi ve fenomenolojik boyutları içerisinde Harput ve çevresindeki ziyaret yerleri ve Dördüncü Bölümde de sözkonusu ziyaret yerlerinin tipolojisi üzerinde durulmuştur.

Araştırma konusunun belirlenmesi ve araştırma sürecinde her türlü yardımlarını gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Y. Mustafa KESKİN'e ve Öğretim Görevlisi İbrahim KAN'a, ayrıca değerli katkılarından dolayı yöre halkına teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Emrah YAVUZ

ELAZIĞ -2005

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Foto. : Fotoğraf
İ.A. : İslam Ansiklopedisi
M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö. : Milattan Önce
M.S. : Milattan Sonra
s. : Sayfa
TDVİA : Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
V.d. : Ve dięerleri
V.s. : Ve saire

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Din, insanla beraber varolup, onunla beraber varlığını devam ettiren sosyal bir olgudur. Tarihi süreç içerisinde herhangi bir dine mensup olmayan insanlara rastlamak mümkündür, fakat dini olmayan bir toplum bugüne kadar görülmemiştir. Toplumlar her zaman insanüstü bir gücün varlığını kabul etmiş, ihtiyaçlarını temin etmek için yüce bir kudrete inanmanın zarureti duymuşlardır¹. İşte bu noktada toplumun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret, inanç ve uygulamaları dinin sosyolojik açıdan araştırılması amacını taşıyan din sosyolojisinin objesi olmuştur.

Buradan hareketle araştırmamızın konusunu, Harput halk kültüründe ziyaret ve ziyaret yerleri etrafında oluşan inanç ve uygulamaların din sosyolojisinin metodlarını kullanarak tespiti ile bu uygulamaları sistematik din sosyolojisinin yaklaşımlarına göre açıklamak oluşturmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Ülkemiz toplumunun dini-sosyal hayatının önemli ve ayrılmaz bir realitesini oluşturan ziyaret inanç ve uygulamalarının incelenmesinin Türk toplumunun dini hayatını anlayabilmek açısından oldukça önemli bir yer tuttuğu kanaatindeyiz. Harput ve çevresindeki ziyaret yerlerinden hareketle, toplumumuzda yaşanan halk dindarlığını daha yakından tanımak tezimizin ana amacını oluşturmaktadır.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Din sosyolojisi çalışması olarak tasarlanan bu araştırma, saha araştırması çerçevesinde mülakat, gözlem, fotoğraflama, yüz yüze anket gibi tekniklerden faydalanılmak suretiyle oluşturulmuştur. Tezin kavramsal ve kuramsal kısmı oluşturulurken konuya ilişkin olarak ülkemizde yapılmış olan çalışmalardan azami derecede faydalanılmıştır.

¹ Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2004, s. 17.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. HARPUR TARİHİ

Elazığ ili dahilinde yapılan kazı ve araştırmalara göre, Elazığ, dolayısıyla da Harput çevre tarihi Paleolitik Çağ'a kadar inmektedir². Yapılan bir çok arkeolojik araştırmalar neticesinde ortaya çıkan tabletlerden anlıyoruz ki, Hurriler, Ön Asya'da geniş bir bölgeye yayılmış ve M.Ö. 2000 yılı sonlarında ise ırkdaşları Subar boylarını da hakimiyetlerine alarak hudutlarını genişletmişlerdir. Tabiidir ki, Harput bölgesi de bu hudut dahilinde bulunuyordu³.

Hurriler ile aynı kökten geldikleri ve madeni ilk işleyen kavim oldukları bilinen Subarlar'ın M.Ö. 3000-4000 yıllarında bölgede yaşadıkları ve "FIRAT" isminin bunlar tarafından verildiği ileri sürülmektedir⁴. Hurriler'in kurduğu Mitanni Devleti Mısırlılar'la ve Hititler'le pek çok münasebette bulunmuştur ki Mitanni Devleti M.Ö. XIV. Asırda Hititler tarafından yıkılmıştır⁵. Doğuda ikiyüz sene yaşadktan sonra yıkılan Hurrilerin Türk ırkının ana vasıflarını üzerlerinde taşıdıkları tarihi bir hakikat olarak kayda alınmıştır⁶. Hititler Harput mntikasına "İşuva" adını veriyorlar. Hitit Devleti'nin merkezi "Hattuşa" şehrinde (bugünkü Boğazköy) bulunan çivi yazılı metinlerde geçen İşuva'nın Harput mntikasına tevafuk ettiği alimlerce kabul edilmektedir⁷.

Bu devirlerin yadigarı olan Harput Kalesi'nin halk arasında ismi anılan Hitit hükümdarı "Mürşil" ve Asur Hükümdarı "Buhtunnasar" zamanında yapıldığı söylenmektedir. Harput'ta anneler çocuklarını azarlarken "Asuru, Çıfıt, Moskof" derler. Bu Asuru ve Çıfıt sözlerinin Asuri ve Hitit devletlerinin ismine izafeten verilegeldiği tahmin edilmektedir⁸. M.Ö. XII. yy'da Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte, bölgede

² Ertuğrul Danık, *Orta Çağ'da Harput*, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 12595 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi /320, Ankara 2001, s.5.

³ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, C.I, İstanbul 1958, s.58.

⁴ Mehmet Ali Ünal, *XVI yy'da Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV Dizi, Sayı: 7, Ankara 1989, s. 13.

⁵ Nurettin Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, ELESKAV Yayınları: No: 1, 2. Baskı, Ankara 1997, s.8.

⁶ Sunguroğlu, a.g.e., s. 58.

⁷ Ardiçoğlu, a.g.e., s.9.

⁸ Fikret Memişoğlu, *Harput Halk Bilgeleri*, Elazığ Kültür Derneği Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1995, No:2, s. 1.

karanlık bir dönem yaşanır. Bu dönemde Asur ve Muşkiler ile birlikte çeşitli kavimler bölgede hakimiyet kurmuşlardır⁹.

M.Ö. IX asırda Harput Doğu Anadolu’da kurulan ve merkezi Tuşpa (Van) olan Urartular’ın hakimiyeti altında görülmektedir. Günümüzde, Elazığ’ın ilçelerinden biri olan Palu’daki bir kaya kitabesinden Urartuların Harput yöresine “Supani” adını verdikleri tespit edilmiştir¹⁰. Bizzat Harput Kalesi’nde de Urartu devrine ait izler bulunmaktadır. Birinci Dünya harbinden evvel burada araştırma yapan Alman alimlerinden Lehmann Haupt, Harput Kalesi’nde kaya içine oyulmuş merdivenler, tüneller, hücreler ve su yolu keşfettiğinden bahsetmektedir. Yine Harput mıntıkasındaki Mazgert, Vavgert gibi sonu “gert” ile biten yer adları da Urartu devrinden kalmadır ki bu kelimenin bu kavmin dilinde “şehir” manasına geldiği malumdur¹¹.

M.Ö. 715 yıllarında Med aşireti reislerinden Dayarikku (Keyaksar) tüm med aşiretlerini bir araya getirerek bir devlet kurar. Başkentleri bugünkü İran’da bulunan Hemadan kenti olan Med’ler önce Asurları ardından Urartular’ı yıkarak (M.Ö. 660) bölgeyi ele geçirirler. M.Ö. 650’de Med kralı Fravarti, Ninive’de Asurlar’la çarpışırken, İskitler’in arkadan vurmasıyla öldürülür. M.Ö. 560’da ise Pers kralı Kuraş (Keyhüsrev), Med kralı İskuvegu’yu (Astiyap) yenerek, Med bölgesini ele geçirir. Bölgede satraplık sistemini kuran Kuraş’ın kurduğu satraplıklar, doğuda Medya, batıda Kapadokya ve Antitoroslar, Kuzeyde Karadeniz, Güneyde Mezopotamya satraplıklarıdır. Harput ve çevresini içine alan satraplık ise 3. büyük satraplık olan “Medya Satraplığı”dır. M.Ö. 334’de Pers satraplarının Büyük İskender’e yenilmesi ile Pers İmparatorluğu tarihe karışır. Kısa sürede İskender’in ordularınca fethedilen bölge, İskenderin M.Ö. 323 ‘te ölümünden sonra komutanlarından Selevkos’a kalır. Selevkos’un ölümünden sonra M.Ö. 140’larda Part Kralı Mitridates Fırat Bölgesi’ni ele geçirip Diyarbakır’a kadar ilerler.¹²

Harput mıntıkasından Part krallarıyla Roma kralları arasında cereyan eden uzun süreli mücadelelerin hatırasını Kesrik’te bulunan ve metni birbirinin aynı olan iki kitabe bugüne kadar saklanmıştır. Bu kitabeler 19. asır sonlarında bulunmuş tetkik ve neşr

⁹ Danık, a.g.e., s.5.

¹⁰ Rıfat Araz, *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108, Ankara 1991 s.13.

¹¹ Ardıçoğlu, a.g.e., s.10.

¹² Danık, a.g.e., s. 6-7.

olunmuştur. Kilise harap olduktan sonra birisi kaybolmuş, diğeri de Kesirikli Mevlüt Hoca vasıtasıyla Elazığ Halkevi'ne nakledilmiştir¹³.

Partlar zaman zaman Roma hakimiyeti altına girerken, Ermeni soylularının çabalarıyla çeşitli karışıklıklar çıkarılır. Böylece bölgede Part soyluları yerine İran soyluları hakimiyeti sürer. Ardeşir adlı bir İranlı Araks topraklarında Sasani Hanedanlığını kurup krallığını ilan eder. Ancak, M.S. 272 – 309 yılları arasında Harput bölgesi Sasani egemenliği altına girmez. Sasani kralı II. Şapur kendisi için tehlike oluşturan Ermeni Hanedanlığı'nı ortadan kaldırarak Harput dahil olmak üzere Fırat bölgesini tümüyle ele geçirir. Ancak, M.S. 379 da Roma İmparator'u Valens'in büyük bir orduyla bölgeye yürümesi üzerine II. Şapur barış yaparak geri çekilir. Böylece Harput bölgesi tekrar Romalılara geçer. Aynı yıl Roma İmparatorluğu ikiye bölünür. Fırat bölgesi bütün Anadolu ile birlikte Doğu Roma, yani Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kalır¹⁴.

IV. yy.'da Bizans-İran mücadeleleri esnasında "Ziata Castellum" adlı bir kalenin İranlı'lar tarafından zapt edildiği anlatılmaktadır ki, bu kalenin Harput Kalesi olduğu anlaşılmaktadır¹⁵. Bu konuda N. Ardiçoğlu Arap'ların Harput Kalesi'ne "Hısn-ı Ziyad" dediklerini, Hısn ve castellum'un aynı anlamda olup kale manasına geldiğini, Arap'larında Ziata ismini aralarında pek çok olan Ziyad ismiyle bağdaştırdıklarını öne sürmektedir¹⁶. Bizans hakimiyeti altında bulunduğu IV. yy'dan VII. yy'a kadar "Ziata Castellum" un yani Harput Kalesi'nin bölgede müstahkem bir mevki olarak ehemmiyetini koruduğuna şüphe yoktur. X. yy'da ise Harput ve çevresi "Mezopotamya Temi" ne dahildi ve bir kısım topraklarına "Hanzit" deniyordu. VII. yy'da Hz. Ömer zamanında Irak ve Suriye'yi ele geçiren Arap orduları Harput ve çevresini zapt etmişlerdir. Erzurum, Malatya ve Tarsus'a kadar uzanan hattın uzun süre Arap'larla Bizans arasında "uç bölgesi" teşkil ettiği dikkate alınırsa, Harput'un X. yy'ın ortalarına kadar Müslümanların elinde kaldığı anlaşılır¹⁷.

Bu süre zarfında Harput'un Arap'larla Bizanslılar arasında siyasi ve askeri önemli bir konuma sahip olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kaynaklara göre Battal Gazi

¹³ Ardiçoğlu, a.g.e., s.28.

¹⁴ Damık, a.g.e., s.8.

¹⁵ Ünal, a.g.e., s.13.

¹⁶ Ardiçoğlu, a.g.e., s.28.

¹⁷ Ünal, a.g.e., s.14.

Destanı'nı Fatih Ahmed Baba ve Ankuzu Baba hakkında anlatılanlar bu savaşları konu edinmiştir.

Arap fethinden sonra Harput X. yy'a kadar Müslüman olan Hamdanoğulları'nın elinde kalmıştır¹⁸.

Arap hakimiyetinin son bulmasıyla birlikte ikinci kez Bizans hakimiyetine geçen Harput nihayet Malazgirt Zaferi ile birlikte Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türklerin hakimiyeti altına girmiştir. Gerçekte kuzeyden ilk defa Harput bölgesine gelmeye başlayanlar Hazar Türkleri'dir (799 – 1183)¹⁹.

1018 yılında öncü akınlar şeklinde Çağrı Bey komutasında Anadolu'ya giren Türkler, 1042'de Van'a kadar gelirler. Bu arada 1040'da Dandanakan Savaşı ile bağımsız devlet kuran Selçuklular 1043'de Tuğrul Bey komutasında Kazvin'e gelmişlerdir. 1071'de Malazgirt Savaşı'nın ardından, Bizans yönetimindeki otorite boşluğundan faydalayıp, kısa bir süre egemenlik kuran Ermeni Filateros / Filateros, sultan Melikşah tarafından Diyarbakır'ı (Amid) fethetmeye gönderilen Fahr al Davla Muhammed bin Cuhayr (Fahrüd-Devle) tarafından görevlendirilen Çubuk Bey karşısında mücadele veremeyerek Harput'u Çubuk Bey'e teslim eder²⁰.

Türkmen beyi Emir Çubuk çevredeki diğer yerleşim bölgelerini de ele geçirerek Çubukoğulları Beyliği'ni kurmuştur. Bu beyliği kurmaktan daha önemli bir unsur ise bölgedeki Türk yerleşiminin düzenli bir şekilde başlaması olmuştur. Bu konuda Nurettin Ardıçoğlu, Harput'un Türklerin gelişine kadar bir kaleden ibaret olduğu yani asırlar boyunca bir şehirden ziyade bir kaleden bahsedildiğini öne sürer. Çünkü, ona göre bölgenin o zamana kadarki en büyük şehri "Şimşat"²¹ şehri idi. Türklerin Anadolu'yu istilasıyla birlikte Şimşat harap olmuş ve sonra bölgeye yerleşen Türk hükümdarları çok müstahkem olan Harput Kalesi'ne oturmuş ve bu nedenle de kale etrafında şehir kurulmaya başlanmıştır. Yani, son zamanlarda nasıl Elazığ karşısında Harput harap oldu ise, aynı akıbet Harput'un karşısında Şimşat'ın başına gelmiştir.

Yine Türk hakimiyeti döneminde Harput'un nüfusunun artması ve Artukoğullarından Fahreddin Karaarslan tarafından Ulu Cami'nin inşa ettirilmesi Türkler'in Harput'un şehirleşmesinde önemli bir paya sahip olduğunun göstergesidir²².

¹⁸ Ahmet Aksın, *19.yy'da Harput*, Elazığ 1999, s.20.

¹⁹ Seyyid Emir Ali, *Tarih-i İslam*, C:1, Trhz, s.139.

²⁰ Danık, a.g.e., s.9.

²¹ Geniş bilgi için bkz, Ardıçoğlu, a.g.e., s.38-39.

²² Ardıçoğlu, a.g.e., s.65.

Çubukoğulları Beyliği'nin Harput'taki hakimiyeti 1113 yılında Artuklu hakimiyetiyle son bulmuştur²³

Artuklu İlgazi'nin yeğeni ve kardeşi Behram'ın oğlu olan Belek, Artuklular arasında parlamış ve amcası ile birçok gazalara iştirak ederek kahramanlıklar göstermiştir. 1094 yılında Suriye Selçuklu hükümdarı Tutuş, Emir Bozan'ı öldürdükten sonra, ona ait olan Birfa havalisindeki şehirleri maiyetindeki beylere dağıtırken Suruç'u da Belek'e vermiştir. Fakat bir süre sonra Belek Suruç'u kaybetmiştir. Haçlılar karşısında önemli zaferler elde eden Belek, Harput ve çevresini kendine yeni hakimiyet sahası olarak seçmiştir. Hakimiyetini Harput ve Palu çevresine yayan Belek, o sırada oğlu Tuğrul Arslan namına Malatya'da hüküm süren I. Kılıçarslan'ın karısıyla da evlenerek Malatya'yı topraklarına katmıştır²⁴.

Belek Gazi, 1124 yılında Suriye seferinde Menbiç Kalesi'nin muhasara hazırlıklarını yaparken kalenin mazgallarından atılan bir okla vefat etti. Son nefesini "Bu ok yalnız beni değil, bütün Müslümanları öldürdü" diyerek teslim etmiştir²⁵. Belek'in ölümüyle birlikte Artuklu birliği de dağılmıştır. ülkesini yönetmek üzere vasiyet ettiği amcasının oğlu Hüsameddin Timurtaş'ın yönetim gücü ve yeteneğine sahip olmaması nedeniyle, kardeşi Süleyman Belek'in Harput ve Palu'daki beyliğine sahip olur. Bir yıl kadar hüküm süren Süleyman'ın ölmesi üzerine Hısn-ı Keyfa, Artuklu hükümdarı Sökmenoğlu Davud'un yönetimine geçer. Davud'un 1144'de ölmesinden sonra ise, yönetim onun oğlu Fahreddin Karaarslan'a kalır. Karaarslan'ın ölümü üzerine yerine oğlu Nureddin Muhammed geçmiştir²⁶.

O sıralarda Selahaddin Eyyubi'nin Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu'ya seferlerde bulunduğu bilinmektedir. Buradan hareketle, Nureddin Mehmet'in bir ara Eyyubi hakimiyetini kabul ettiği de düşünülebilir. Selahaddin Eyyubi ile ittifak yapmış olan Nureddin Mehmet 1185'te Eyyubi'nin Musul seferi için yardım isteği üzerine kendisi hasta olduğundan dolayı yerine kardeşi İmameddin Ebubekir'i gönderir. Ebubekir Musul muhasarası sırasında kardeşi Muhammed'in ölüm haberini alır. Bunun üzerine İmameddin Ebubekir kardeşinin yerine geçeceğini ümit ederek Selahaddin Eyyubi'den izin ister. Fakat İmameddin Hısn-ı Keyfa'ya dönmek üzere yolda iken kendisinin yerine oğlu Kutbettin Sokman'ın geçirildiğini duyar. Halbuki kendisi

²³ Aksın, a.g.e., s.21.

²⁴ Ünal, a.g.e., s.15.

²⁵ Ardıçoğlu, a.g.e., s.59.

²⁶ Danık, a.g.e., s.10-11.

Nureddin Muhammed'den sonra hanedanın en yaşlı üyesi olduğundan Türklerdeki usule göre onun yerine geçmesi icap ediyordu. Bunun üzerine İmameddin Ebubekir Harput üzerine yürüdü ve şehre yerleşti. İstiklalini ilan etti ve namına para bastırdı (1185)²⁷.

İmameddin Ebubekir'in vefatıyla birlikte (1204) Eyyubiler'de Melik Adil'in dostu ve müttefiki bulunan Nasıreddin Mahmud, onun yardımıyla Harput'u alıp tekrar Hısn-ı Keyfa'ya bağlamak istemişse de, İmameddin'in oğlu Nizameddin İbrahim, önce Selçuklu Sultanı II. Süleyman ve sonra da I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in himayesini istemiş, bunun üzerine Keyhüsrev, ona altı bin süvari gönderdiği gibi kendisine tabi Melik Afdalı'da Harput müdafaasına göndermiştir. Bu gelişmelerden sonra Mahmud Amid'e dönmeye mucbur olmuştur²⁸.

Nizameddin İbrahim Selçuklular'ın da yardımı sayesinde memleketini istiladan kurtarmış ve Harput Kalesi'nde bir takım tamiratlar yaptırmıştır. Bu durum kalenin batı duvarlarının doğu ucundaki Dabaz Pınarı'na bakan bir burç üzerinde bulunan kitabeler de sabittir²⁹. Nizameddin İbrahim'in ölümünden sonra yerine iki oğlundan biri olan İzzeddin Ahmet geçmiştir. Bu arada Yassıçemen Savaşı öncesi Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren Celaleddin Harzemşah, Selçuklular'ın Erzurum kolu hakimi Cihanşah'ı tabiyeti altına almış ve birçok hediyeler verdiği gibi, Harput'a bağlı Kiğı ve Hurşin nahiyelerini de bir tevki (ferman) ile Cihanşah'a vermiştir³⁰.

İzzeddin Ahmed'den sonra yerine geçen kardeşi Hızır'ın oğlu Nureddin artukşah Selçuklular'la iyi ilişkilerde bulunmuş ve Harput Artuklu İmparatorluğu 1234'te Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat'ın hakimiyetiyle son bulmuştur³¹.

Harput'un Selçuklular'a geçmesinden sonra Alaaddin Keykubat şehri Seyfeddin Bayram adlı bir subaşına teslim etmiştir. Keykubat, Eyyubiler'e karşı savaş hazırlıkları yaptığı bir dönemde vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in özellikle Harzemliler'e karşı yanlış tutumlar sergilemesi Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ Savaşı sonucu Moğollar'ın hakimiyeti altına girmesine sebep olmuştur³².

Süryani Müverrihi Ebu'l Farac'ın anlattığına göre; 1244 senesinde Suriye'den dönen Moğol kumandanlarından Garaysavur Noyın Malatya'yı tahrip etmiş ve bu sırada

²⁷ Ardiçoğlu, a.g.e., s.66.

²⁸ Ünal, a.g.e., s.18.

²⁹ Ardiçoğlu, a.g.e., s. 72.

³⁰ Ünal, a.g.e., s.18-19.

³¹ Danık, a.g.e., s.11.

³² Danık, a.g.e., s.12.

hastalandığı için yanına Ebu'l Farac'ın babası tabib Ahrun'u da alarak Harput'a gelmiştir³³.

XIII.yy'da zayıflayan Selçuklu Devleti'nin yerine çeşitli beylikler kurulur. XIV.yy ortalarına kadar İlhanlılar'ın hakimiyeti altında kalan Harput daha sonra Dulkadiroğulları egemenliği altına girmiştir³⁴.

Memlukler'in tabiliği altında bulunan Dulkadiroğulları'nın bu devletle arasının açılması sonucunda Harput bir süre Memlukler ile Dulkadiroğulları arasında el değiştirmişse de sonuçta Memluklular kalıcı bir zafer elde edememiştir. Dulkadiroğulları Beyliği'nin zayıflamasıyla birlikte bölgenin hakimiyeti için mücadele eden Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı Uzun Hasan 1465 yılında Harput'u ele geçirir³⁵.

Nurettin Ardıçoğlu, Harput Tarihi adlı eserinde Harput'un Uzun Hasan (Hasan Bahadır Han) tarafından Melik Arslan'ın elinden zaptının İstanbul'da Nuru Osmaniye kütüphanesinde bulunan Hasan Rumlu'nun "Ahsen üt – Tevarih" adlı Farsça yazma eserinde mevcut olduğunu belirtir³⁶.

Uzun Hasan'ın Harput Kalesi'ne hakim olduktan sonra, Fatih Ahmed Baba Türbesi'nin yakınında Kureybaşı üstündeki tepelerde muazzam bir köşke sahip olduğundan bahsedilir.³⁷

Uzun Hasan 1467'de Karakoyunlu beyi Cihanşah'ı, ardından 1469'da Teymurlar'dan Ebu Said Han'ı mağlup ettikten sonra ülkesinin sınırlarını Karaman'a kadar genişletir. Bu sırada Osmanlılarından kaçan Karaman ve Candaroğulları'nın kışkırtmasıyla Osmanlı kenti Tokat'ı yakıp yıkar ve Fatih'e meydan okur. Bu hareketler aynı zamanda Uzun Hasan'ın sonunu hazırlamıştır. Otlukbeli'nde yapılan savaşta Akkoyunlular yenilir. 1478'te Uzun Hasan'ın ölümüyle taht kavgaları başlar ve Akkoyunlular yok olurlar. 1507'de Şah İsmail tarafından Akkoyunlu Devleti yok edilince Doğu Anadolu'daki pek çok şehirle birlikte Harput'ta da Safevi dönemi başlar. Şah İsmail'in Doğu Anadolu'da güçlenmesi, gönderdiği misyonerler ile organize olarak taraftar kazanması sonrasında, o dönem padişahı Yavuz Sultan Selim, ilk iş olarak 1514

³³ Ardıçoğlu, a.g.e., s.82.

³⁴ Damık, a.g.e., s.13.

³⁵ Aksın, a.g.e., s. 22.

³⁶ Geniş bilgi için bkz, Ardıçoğlu, a.g.e., s. 94.

³⁷ Ardıçoğlu, a.g.e., s.98.

yılında Şah İsmail'in üstüne yürür ve Çaldıran'da Safevi ordusunu yenerek bölgenin büyük bir bölümünü ele geçirir³⁸.

Bu tarihten sonra Şah İsmail dağlara çıkarak isyan başlatır. Yavuz, bu olay için Harput'un Osmanlı hakimiyetine girmesinde önemli rollere sahip ünlü bilgin İdris-i Bitlisi ile Maraş Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirir. Uzun mücadeleler sonunda Harput, 1515 yılında Çerkes Hüseyin Bey ve Kemah Hakimi Karaçin-Zade Ahmed Bey tarafından üç gün içinde işgal edilmiştir. Harput bundan sonra, önce Çerkes Hüseyin Bey'e, onun şehit olmasıyla da Ahmet Bey'e tevcih edilmiştir.³⁹

Harput'un XIX. asırda siyasi ve askeri önemini tamamen kaybettiği görülür. Ovaya hakim bir tepenin üzerinde bulunması, ovaya nispetle ikliminin sertliği, o günkü şartlarda ulaşım zorluğu gibi sebeplerle Kanuni döneminde (1834) Harput terk edilerek hemen altında bulunan "Mezre" denilen yere taşınır. Daha sonra padişah olan Abdulaziz'in adına izafeten şehrin adı "Ma'muratü'l-Aziz" olarak değiştirilir⁴⁰.

1867'ye kadar eyalet durumunda bulunan Harput, bu yıl içinde "Ma'muratü'l-Aziz Sancağı" adı ile sancak durumuna geçer ve Diyarbakır'a bağlanır. 1871'de Diyarbakır'dan ayrılan Harput, 1878'de de vilayet durumuna getirilir⁴¹.

Cumhuriyet sonrası ise söyleyiş zorluğundan ötürü 10.12.1937 tarihli icra vekilleri heyetinin aldığı kararla "Elazığ" adını alır⁴².

B. HARPUT'UN COĞRAFİ DURUMU

Harput, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde, bugünkü Elazığ il merkezinin 5 km Kuzeydoğusunda, denizden 1280 m. yükseklikte, 48° 43' kuzey boylamı ile 39° 15' doğu enleminde yer alır⁴³.

Harput, yaklaşık 3200 km²'lik bir alana karşılık gelmektedir. Kuzey ve kuzeydoğudan bugünkü Keban Baraj Gölü içerisinde kalan Murat Nehri vadisi,

³⁸ Danık, a.g.e., s.14.

³⁹ Ünal, a.g.e., s. 24.

⁴⁰ Araz, a.g.e., s.14.

⁴¹ Danık, a.g.e., s.15.

⁴² Araz, a.g.e., s.14.

⁴³ Danık, a.g.e., s.1.

güneyden Güneydoğu Toroslar'ın kuzey uzantıları, güneybatıdan Fırat Nehri vadisi, batıdan ise, Bulutlu Dağı, Hasan Dağı ve Piran Dağları ile sınırlandırılmıştır⁴⁴.

Yöreye ait dağlar, bütünüyle Güneydoğu Toroslar'ın kıvrım kuşağı içinde bulunur. Bu dağ silsilesi güneybatı-kuzeydoğu yönünde düzenli bir sıra oluşturarak uzayıp gider. Bilinen belli başlı dağlar: Mastar Dağı (2137 m), Çilemelik Dağı, Hazar Baba (2230 m), Baklaya Tepesi (1640 m), güneye doğru Karaoğlan (2200 m), ve bilahare batıya yönelen dağ sırasında, Bahtiyar (1850 m), Çöke ve Karça (1965 m) dağları görülür. Bu dağları, Bulutlu, Haroğlu, Kırklar ve tekrar Harput'a doğru kıvrılan Naldöken ve Aslan Dağları takip eder. Bu son noktada Seyran Tepesi (1290 m) en yüksek tepe olarak bilinir. Yöreyi çevreleyen bu dağ ve tepeler arasında bugün sulama imkanlarına sahip Uluova, Kuzova, Karayazı ve Mercümet Ovaları vardır⁴⁵.

Kuzeyde Keban Baraj Gölü, güneyde Altunova (Elazığ Ovası) ve Uluova, batıda Hankendi ve Baskil ovaları ile çevrili olan Harput platosu, bu verimli ovalara olan hakimiyeti ile tarihte önemli bir konuma sahipken dönemin ticaret yollarını da kontrol edebilen bir konumdaydı⁴⁶.

Yörenin en önemli akarsuları Murat ve Harput'a yaklaşık 50 km mesafede Elazığ-Malatya il sınırını çizen Fırat Irmağı'dır. Aladağdan çıkan Murat, Peri, Munzur, Çarnıçur, Çemişgezek ve yörede Gölcük olarak adlandırılan Karasu kolları ile birleştikten sonra Fırat adını alır. Hazar Gölü'nün deniz seviyesinden yüksekliği 1225 m olup, boyu 22 km, en geniş yeri 6 km, en dar yeri 3 km.'dir ve çevresi 80 km olarak tespit edilmiştir. Yörede Keban ve Cip Barajlarının oluşturduğu suni göllerde mevcuttur⁴⁷.

⁴⁴ Selçuk Hayli, "Tarihi coğrafya açısından Harput Şehri'nin fonksiyonları ve etki sahası". *Dünü ve Bugünüyle Harput I*, (Editör Fikret Karaman) Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, No:8, Elazığ 1998, s. 290.

⁴⁵ Araz, a.g.e., s. 9-10.

⁴⁶ Danık, a.g.e., s.1.

⁴⁷ Araz, a.g.e., s. 10.

C. SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPI

Harput, konumundan ötürü tarihin her döneminde önemli bir yerleşim merkezi olmuş ve canlılığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu nedenle Harput, yüzyılların birikimi olan ve son derece gelişerek olgunlaşmış zengin maddi ve manevi kültür varlığına sahiptir. Kalesiyle, mektep ve medreseleriyle, camileriyle, hamamlarıyla, alimleri ve sanatkarlarıyla meşhur dünün Harput'u, aynı özelliklerini zaman içinde tekamül ettirerek, günümüz Elazığ'ını meydana getirmiştir. Bu nedenle, ilimizin örf, adet, gelenek ve görenekleri, türkü ve mânileri, musikisi, yemekleri, el sanatları, halk oyunları ve giyim-kuşamı son derece zevkli ve göz alıcıdır.

Çok önceleri Harput'ta faaliyetlerini geniş bir vakıf müessesesine dayalı olarak sürdüren, zamanımıza göre ileri bir eğitim düzeyinde olan 16 medrese ve çoğu el yazması kıymetli eserlerin korunduğu 3 kütüphane ve Artuklular zamanından beri varlığı bilinen iki medrese (Arslaniye (Esediyeye) ve Zahiriyeye Medreseleri), 14 cami ve mescit ile birlikte dokuz vakıf müessesesinin bulunması Harput'un sosyal ve kültürel zenginliğini gösteren unsurlardır. Artukoğulları zamanında İmameddin Ebubekir, Akkoyunlular zamanında Hasan Bahadır Han, torunu Rüstem Han ve Osmanlılar zamanında da Kanuni Sultan Süleyman, Harput'ta adlarına para bastırmışlardır. O devirlerde bir devletin ancak çok önemli merkezlerinde para bastırıldığını düşünürsek, Harput'un fonksiyonlarının ve etki sahasının genişliği hakkında bir fikir yürütmek mümkün olacaktır. Ayrıca Osmanlılar döneminde Harput'a "Dar-ül Fevz" yani "üstünlük şehri" sıfatının verilmiş olması sahip olduğu güçlü fonksiyonlara dayanmaktadır⁴⁸.

Yapım tarihi 1185'e bağlanan Ahi Musa mescid ve türbesinden yola çıkılarak, Harput'ta Ahilik örgütlenmesinin var olduğunu, hatta bugünkü Elazığ'da gelişmiş olan bakırcılık sektörünün o dönemde Harput'ta örgütlenmiş olarak çalıştığı sonucuna varılabilir⁴⁹.

Harput mevkii itibariyle doğal bir geçiş alanı üzerinde yer alması sebebiyle, çeşitli ticaret kervanlarının, sadece uğrak ve konaklama yeri olarak değil, aynı zamanda ticaret merkezi olma karakteri kazanmıştır. Evliya Çelebi'nin XVII. yy. için belirttiği 600 dükkanın varlığı şehrin ticaret hayatının çeşitliliği ve zenginliğini göstermektedir.

⁴⁸ Hayli, a.g.m., s. 296.

⁴⁹ Ertuğrul Danık, *Orta Çağ'da Harput'un Kentsel Gelişimi. Dünü ve Bugünüyle Harput I*, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ 1998, s. 30.

Ayrıca XVI. yy.'da şehirdeki ticari faaliyetlerden alınan vergi miktarlarına bakıldığında bu miktarın sancak gelirleri içerisinde %10 civarında bir pay oluşturması Harput Şehrinin ekonomik fonksiyonunun boyutunu da ortaya koymaktadır. Bu dönemde dokumacılık, boyacılık, dericilik alanında oldukça etkili olan Harput'ta hayvanların sinir ve bağırsaklarından, o dönemin en önemli silahlarından olan yay ve bazı çalgı aletlerinin tellerini yapan "kirişhane" ile camii, mescit, türbe ve evlerde aydınlatma aracı olarak kullanılan mumların imal edildiği "mumhane" nin bulunması da Harput'un güçlü bir ekonomiye sahip olduğunun göstergesidir⁵⁰.

Buraya kadar belirtmeye çalıştığımız fonksiyonları sayesinde, yüzyıllar boyunca tüm ihtişamıyla hayatını sürdürmesine rağmen, zaman içinde şehrin Mezre'ye taşınmasıyla birlikte fonksiyonlarını yitirmiş olan Harput Şehri, parlak devirlerden kalan tarihi yapılarıyla günümüzde bile turizm fonksiyonunu yaşatarak, yok olmamak ve unutulmamak için mücadele vermektedir.

D. NÜFÜS

Kentin XVI. yy. başlarındaki nüfusunun 6.062 olduğu ve bunun 3.775'inin Müslüman, 2.187'sinin gayr-ı müslim olduğu görülmektedir. Ulaşılan ilk tahrir defteri 1518 tarihli olup Safevilerin yenilip bölgeyi terketmeleri 1514 yılıdır. Safevilerin yenilmesiyle bir miktar göç yaşandığını bildiğimize göre, 1514 öncesi Harput kent merkezi nüfusunun Müslüman kent nüfusunu %50 artırarak 6500'ler kabul ettiğimizde XVI: yy. başlarında kent nüfusunu 8500-9000 arası kabul edebiliriz. 1336 yılında Sivas kentinin 700-800 dinar vergi vermesine karşılık Harput 215.000 dinar vergi vermektedir. Aynı yıllarda Sivas'ın kent nüfusu 120.000 olarak belirtilmektedir ki orantı kurduğumuzda Harput nüfusunun 35.000 civarında olması gerekir⁵¹.

İ. Sunguroğlu, V. Cuinet'e ait "Turqie D'asie" adlı esere dayanarak verdiği malumatta 1892 yılında Harput'un toplam nüfusunun 27.910 olduğunu belirtmiştir⁵².

1906 yılında Harput Müdde-i Umumusi Yusuf Ziya Bey Harput'la ilgili yazmış olduğu risalesinde şehrin nüfusunu da vermiştir⁵³. Bu eserde toplam nüfus 15.875 olarak verilmiş olup bunun 9.222'si Müslüman, 6.563'ü gayr-i müslim olarak belirtilmiştir⁵⁴.

⁵⁰ Hayli, a.g.m., s. 298-299.

⁵¹ Danık, a.g.e., s. 70-71.

⁵² Danık, a.g.m., s. 32-33.

⁵³ Danık, a.g.m., s. 32-33.

⁵⁴ Aksın, a.g.e., s. 176.

1955 nüfus sayımına göre, Harput'un nüfusu, merkez ve bahçe evleri ile birlikte 1.943'tür. 1965 yılında ise nüfusun 2.205 olacağını tespit edildiğini görüyoruz. 1990 tarihinde Harput muhtarlığından alınan bilgilere göre, Harput'un bahçe evleri ile birlikte toplam nüfusu 1.675 olarak tespit edilmiştir⁵⁵.

2000 yılında yapılan Genel Nüfus Sayım Sonuçlarına göre ise; Harput'un toplam nüfusu 4595 olarak tespit edilmiştir. Bunun, 2272'si Erkek, 2323 ise Kadındır.⁵⁶

Tarih içinde muhtelif devletlerin eline geçen Harput, askeri ve siyasi öneminin yanında, ekonomik önemi ile doğuyu batıya bağlayan ipek ve baharat yollarının kavşak noktası olmuş ve bu özelliğinden dolayı nüfus yapısındaki hareketlilik şehir merkezindeki nüfusun sürekli olarak azalıp çoğalmasına neden olmuştur.

E. HARPUT İSMİNİN MENŞEİ

Şehrin M.Ö. XVI. asır sıralarında “İşuva” namıyla isimlendirildiğini İshak Sunguroğlu tarihi vesikalarla sabitlemiştir⁵⁷.

Yunan coğrafyacısı Strabon “Sophane” bölgesinde bulunan “Karkathiokerta” ve “Armosata” adlı iki şehirden bahsetmektedir ki, bunlardan birincisiyle Harput'un kastedildiği ileri sürülmüştür⁵⁸. Fakat bu iddia kesin bir hüküm taşımamaktadır. Çünkü, Harput ve çevresi hakkındaki kesin bilgiler miladi IV. yy'da başlamaktadır.

M.Ö. XIX. asrın ortalarına mal edilen “Kapadokya” metinlerinde “KARPATA” (GA-AR-BA-TA) adlı şehrin Harput olduğu öne sürülmüştür. Yine, Hitit çivi yazısı vesikalarında Harput kelimesinin “Harputaş” ve Kargamış menşeli bir Hitit hiyeroglif kitabesinde yer alan Harput'un “Harputaunas” isimleriyle anıldığı görülmektedir⁵⁹. Urartu krallarından Menvas'a ait Palu kitabesinde Urartuların Harput mıntikasına “SUPANİ” Palu'ya da “SEBİTERİAS” adını verdikleri anlaşılmaktadır⁶⁰.

İranlılar tarafından zapt edilen Harput'a “Ziata Castellum” adının verildiği görülür. Arapça'ya “Hısn-ı Ziyad” şeklinde geçen bu tabire göre, “Ziata” “Ziyad” şeklini almış ve kale demek olan “Castellum” da Arapça “Hısn” kelimesini karşılayarak

⁵⁵ Araz, a.g.e., s. 15.

⁵⁶ *2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Nisan 2002.

⁵⁷ Sunguroğlu, a.g.e., s. 15.

⁵⁸ Ünal, a.g.e., s. 42.

⁵⁹ Sunguroğlu, a.g.e., s. 43.

⁶⁰ Arıçoğlu, a.g.e., s. 9.

“Ziyad Kalesi” manasıyla tercüme edilmiştir. Bu görüşün yanı sıra Harput kelimesinin aslının “Hartabird” olduğu ve Ermenice’den geldiğini ileri sürenlerde vardır. Bunlara göre “Berd” “hisar”, “har” da “taş veya kaya” manasına gelmekte, dolayısıyla “Taşkale” anlamını vermektedir. Ancak, bu iddiaların aksine Harput adının Urartu ve Hurrilere dayandığı “Harpert” veya “Harbert” şeklindeki yazılışın son hecesi “Pert” veya “Bert” ekinin Urartu dilinde şehir anlamına gelen “Gert” ekinin bir varyantı olduğu ileri sürülmüş ve son hecesi “Gert” ekiyle biten “Mazgert” gibi şehirler buna örnek gösterilmiştir. Anadolu’nun diğer yerlerinde olduğu gibi bu ad da Türkler tarafından değiştirilerek “Harput” şeklinde kullanılmıştır⁶¹.

⁶¹ İbrahim Yılmazçelik, “19. yy’da Harput ve Civarı Yer İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Elazığ 1989, s. 324.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ-SOSYAL BİR OLGU OLARAK ZİYARET FENOMENİ: KUTSALIN BİR TEZAHÜR ŞEKLİ VE KUTSALLA KURULAN BİR İLİŞKİ BİÇİMİ OLARAK ZİYARET FENOMENİ

Türkçe’de “ birini veya bir yeri görmeye gitmek” anlamında kullanılan ziyaret sözcüğü Arapça “ziyaret” kelimesinden gelmektedir. Bu kökle ilgili “zevr” kelimesi de hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden manasında kullanılır. Bu ikinci anlamda “za’ir” kelimesi daha yaygındır. “zuvar” ve “mezar” kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitme manasını ifade etmekle beraber, mezar Türkçe’de “kabir” karşılığında kullanılmaktadır⁶².

Kutsal Türkçe’de güçlü bir dini saygı uyandıran ve uyandırması gereken, kutsi, mukaddes, tapınılacak ve yolunda can verilecek derecede sevilen, Tanrısal olan gibi anlamlara gelir. Kutsallık ise, menşei ve özü itibariyle gizemli ve tabiatüstü güçle olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlara, bazı yerlere, olay ve faaliyetlere atfedilen üstünlük veya meziyettir⁶³.

Zamanın tekamül seyri içinde değişik dönem ve çevrelerden alınan malzemeyi değişik duygu ve düşüncelerle yoğurarak toplumun şekil ve özellik kazandırdığı hikaye, masal ve efsanenin bir kısmında, türün hayat anlayışı ve mantığı, toplumun inanç sisteminden kaynaklanır. Bu türlerin bünyesinde yaşanan bazı ferdi davranışlar, aklın ölçüleri üzerinde inançtan kaynaklanan dini sezgilere dayanır. Teşhis, intak ve teşbih yolu ile zihnin ameliyesinin şekillendirdiği kavramlar olağanüstü olaylar içinde sergilenir. Tanrı nazarında manen yücelmiş ferdin ruh hali, bu olağanüstü olaylarla teşhir edilir ki gerçekte Tanrı kudretinin tezahüründen başka bir şey değildir. Bu kabullenişte bir bakıma Tanrı kudreti karşısında insanın acizliği, dolaylı olarak da kutsiyetin tabiata, insana, kainata hükmedişinin mantığı yatar⁶⁴.

Kutsalın dinde merkezi bir öneme sahip olması çoğu zaman onu, Tanrı düşüncesinde daha köklü bir konuma getirmektedir. “Hakiki din, belirli bir Tanrı fikrine sahip olmadan da var olabilir, fakat kutsal ve kutsal olmayan (profan) arasında ayırım

⁶² M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, **İ.A.**, M.E.B., C.XIII, İstanbul 1986, s.621.

⁶³ **Türk Dil Kurumu**, Türkçe Sözlük, C. II, Ankara 1988, s. 939.

⁶⁴ Ali Öztürk, “Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kutsiyet Kavramı ve Kutsal Tıp”, **Fırat Üniv. Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu**, 24-27 Ekim 1985, Elazığ 1992, s. 303.

yapmayan hiçbir hakiki din yoktur.” diyen Nathan Söderblom dindar insanı şöyle tarif etmiştir:” Dindar kendisine göre olağan üstü bir şeyin kutsal olduğu kişidir.” Şu halde kutsallık dinde en büyük işarettir. Nitekim Budizm gibi bazı dinler herhangi bir Tanrı inancını gerekli görmedikleri halde kutsal fikrine sahiptirler.⁶⁵

Gerçekten her kutsal mekan, kutsalın tezahürünü mevcut ortamdan diğer bir toprak parçasını ayırma etkisine sahip bir kutsalın ortaya çıkışını gerektirir. Nitekim Yakup, rüyasında gökyüzüne ulaşan ve üzerinde meleklerin inip çıktıkları merdiveni gördüğünde ve yukarıda “Ben Ebediyim, İbrahim’in Tanrısıyım” diyen Tanrı’yı duyduğunda uyanmış, fakat endişeye kapılarak şöyle haykırmıştır: “Bu yer ne kadar korku verici! Burası gerçekten de Tanrı’nın evi. Göklerin kapısı buradadır!” ve Yakup daha sonra yastık olarak kullandığı taşı almış, onu anıt olarak dikmiş, taşın tepesine zeytinyağı dökmüş ve bu yere “Beyt-el” (Tanrı’nın Evi) adını vermiştir. Burada çoğu zaman Tanrı’nın zuhuru, veya kutsalın bir zuhuru gerekmemektedir bile, herhangi bir işaret yerin kutsallığını belirtmeye yetmektedir.⁶⁶

Dindışı bir varoluşa saf haliyle rastlamak asla mümkün değildir. Ulaştığı Dünya’nın kutsallıktan arındırılma derecesi ne olursa olsun, din dışı bir hayatı seçmiş olan insan, dinsel tavrı ortadan kaldırmayı başaramamaktadır. Doğduğu yerin manzarası, ilk aşkların yaşandığı yer v.s. din dışı insan için yegane niteliğe sahip olmaya devam etmektedir. Buraları onun özel evreninin kutsal yerleridir.⁶⁷

İlahi dinlerde en yüce manada kutsallık Tanrı’ya aittir ve kutsalın belirleyicisi kutsalın bizzat kendisidir. Kutsalın kendisi ise dini tecrübenin ana konusudur. Dini tecrübenin yaşama arzusunda olan insan Allah’ın işaret, alamet, tezahür ve delillerini doğrudan kullanarak kutsal ve ilahi kudretle sezgisel ve duygusal ilişki kurma çabası içindedir. Bu çaba içinde kutsallık atfedilen mezar, türbe, taş, kaya, ağaç vb. mekan ve nesnelere uygun ortamı oluşturmaktadır. Bu nesnelere bulunduğu tabiat, her yönüyle dini tecrübenin yoğun olarak yaşanabileceği bir mekandır.⁶⁸

Kutsalın, kutsal olma özelliğini din dışı dünyamızın ayrılmaz parçası olan nesnelere üzerinde açığa çıkarması onun sirayet edici özelliğinden kaynaklanır. Bu

⁶⁵ Kutsal kavramı hakkında geniş bilgi için bakınız, Ahmet Güç, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları –I*, (Sepmozyum 08-09 Kasım 1996), Ankara 1998, s. 337.

⁶⁶ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları: 17, I. Baskı, Ankara 1991, s.7

⁶⁷ Eliade, a.g.e., s. 4 –5,

⁶⁸ İskender Oymak, *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Malatya 2002, s. 13.

durumda kutsal taş, kutsal ağaç, taş ve ağaç olarak tapınma nesnesi değildirler, onlar birer kutsal tezahürdürler, çünkü onlar artık ne taş ne de ağaç olan kutsal olanı açığa çıkartan nesnelere dir.⁶⁹

Yine yukarıda Yakup'a Rabbin görünmesi kendisi ile konuşması ve onun da adakla dileklerini arz etmesine benzer motifler, araştırma alanımız da, Rabbin yerine, bir çok veli, şehit, dede, baba vb. kişiler için yol gösteren, tedavi eden, sıkıntıları gideren varlıklar zikredilir.⁷⁰

Zira burada bahis konusu olan ve araştırmamızın esasını teşkil eden, yatır, türbe, kümbet, tekke, dede mezarı gibi çeşitli adlarla anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, eren, ermiş, abit, zahit, alim, sofı, baba, şehit vb. türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli hacet, dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır. Öte yandan ziyaret yerleri, her zaman için kendilerinde belli bir manevi güç, feyz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve bir takım efsaneler, hikayeler, kerâmetler ve mertebeler atfolunan kişilerin mezarları, türbeleri, yahut onlara ithaf olunan makamlar değildir. Zira kutsal bilinen bir takım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya, dağ vb. mekanlar da ziyaret kategorisine dahil bulunmaktadır.⁷¹ Ancak bu taş, ağaç ve kaynak gibi ziyaret yerleri çoğu zaman bir efsaneyle, bir evliyayla, yatıra çok yakın olmakla kutluluk kazanmış olduğu gibi, tarih boyunca birçok ülke de görülen ağacı, kaynağı, taşı türlü sebep ve şartlarla kutlu tanıma gibi inançların kalıntı ve devamı gibi görmek gerekir.⁷²

Kaynağı dikkate alındığında iki tür kutsallık karşımıza çıkar: Birincisi, bizzat Allah tarafından kutsal olduğu belirtilen, İkincisi ise, insanlar tarafından kutsallık atfedilen mekan veya nesnelere dir. Biz burada bu anlamda ortaya çıkan ve halihazırda halkın ilgisinin devam ettiği ziyaret yerlerini ve özelliklerini ele alacağız.

⁶⁹ Eliade, a.g.e., s.5

⁷⁰ Oymak, a.g.e., s. 12.

⁷¹ Ünver Günay, Harun Güngör, Şaban Kuzgun vd.; *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri 1996, s. 10.

⁷² Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Ün., İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967 Ankara, s. 300.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİ VE FENOMONOLOJİK BOYUTLARI ÇERÇEVESİNDE HARPUT MERKEZ VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİ

A. HARPUT'UN ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİ

1. GÜNEYÇAYIRI KÖYÜ

a. Muzdafir (Muzaffer) Baba Ziyareti

Güneyçayırı'nda halk arasında “Cuma Bağları” diye bilinen ve topoğrafya haritalarında “Yumurta Tepesi” adı verilen mevki’de halk arasında Muzdafir (Muzaffer) Baba Tepesi adında sembolleştirilen bir alıç ağacı bulunmaktadır. Buraya çocuğu olmayanlar veya olup da kalmayanlar yani kısa süre içerisinde vefat eden insanlar gelir ve bu mevkide iki rekat nafil namazı kılıp Allah-u Teâla’ya dileğinin gerçekleşmesi için dua eder. Dileği gerçekleştikten sonra da çocuğuyla birlikte yukarıda adı geçen tepeye alıç ağacının altında kurbanlık kesip Allah’a hamd ile dua eder. Mevlit okutur ve kurban etini sadaka olarak dağıtırlar. Yine bu ziyaretin ardından çocuk sahibi olan insanlar çocuğuna kız olursa Müzeyyen erkek olursa Muzaffer ismini verir. Anlatılana göre, takriben 25-30 yıl önce Elazığ Emniyet Teşkilatında görev yapan Ordu’lu bir polis memuru bu ziyarette geldikten sonra bir erkek çocuğu sahibi olmuş çocuğun adını da Muzaffer koyduğu rivayet edilmektedir.⁷³ Yine buraya çocuğu gelişmeyen, çelimsiz, cılız kalanlarda gelir.

b. Kırklar Mezarlığı

Güneyçayırı'na kavuşmadan Suludereyi geçtikten sonra yolun güneydoğu tarafında “Köle Hasan, mevkiinde kırkbasması ve müzmin hastalıklar için gidilen etrafı demirle çevrili Şavaklı Süleyman Dikmenin evinin önünde bir mezar bulunmaktadır (Foto:1). Daha önceleri mezarlığa yakın olan Kırklar Suyu adı verilen çeşmeden getirdikleri su ile Süleyman Dikmen’in evininin banyosunda anne ve çocuk burada yıkatılır. Bu işleme yörede “Kırk Çıkartma” adı verilir. Bu uygulama yapılırken Kırkbasmayı diye anne ve çocuğun birbirlerini görmemesine dikkat edilir. Sonrasında

⁷³ Nuran Yıldırım, 57 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.

da çocuğun elbisesinde bir parça buraya bırakılır.⁷⁴ Bundan maksat, çocukla birlikte gelen hastalığın buraya bırakılıp, sıhhatli bir şekilde dönülmesine olan inançtır.

2. SARIBÜK (KÜRDEMLİK) KÖYÜ

a. Tan Pınarı (Kaniye Tan-Kani-i Tan)

Sarıbük Köyü'nün merkezinde mevcut olan ve yazın soğuk, kışın ılık olma özelliği taşıyan bir kaynak suyu mahiyetindedir. Bu su, sıtma hastalığı başta olmak üzere her türlü hastalığa şifa olması niyetiyle içilir ve bununla yıkanılır.

b. Dilek Ağacı

Tan Pınarı adı verilen suyun hemen yanı başında önceleri dardağan ağacı ziyaret ağacı olarak ziyaret edilip bez bağlanırken coşkun su sebebiyle bulunduğu yerden sökülüp başka mahalle götürülen ağacın yerinde sonradan yetişen aynı maksatla bir badem ağacı bulunmaktadır. Ziyaretçiler, çeşitli dilekleri için ağaca çaput, bez vs. bağlamaktadırlar. Ağaca zarar verilmediği gibi zarar verenin başından kötü bir şey geçeceğine inanılır.⁷⁵

c. Ziyaret Tepesi

Sarıbük'e bağlı Yenigün (Adedi) mezarısıyla Sarıbük arasında muhtemelen "Korugan"dan bozulma "Kurkan Dağı" mevkiinde "Ziyaret Tepesi" adı verilen yerde taş ile çevrili bir kaç küme halinde meşe ağacı bulunmaktadır. Buraya her türlü hastalık için gelinir, kurban kesilir ve yatıya kalınır. Mum yakma ve bez bağlama adeti yoktur.

d. Ziyaret Tepesi

Sarıbük Köyü merkezinde mevcut ve "Ziyaret Tepesi" adı verilen mevkide bir meşe ağacı ve kurban kesmeye uygun bir şekilde iki adet demir mevcuttur. Genellikle Perşembe ve Cuma günleri olmak üzere her türlü amaç için buraya gidilir. Kurban burada kesilir ve dağıtılır, mum yakılır. Anlatılana göre, Adedi (Yenigün) mezarısından Yümrü Polat'ın babası Şevket Polat bu ağacı kesmeye çalışırken baltayla ayağını

⁷⁴ Süleyman Dikmen; (Kırklar mezarlığında bulunan evin sahibi), (Şavak Köylerinden Titenikli) 48 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi.

⁷⁵ Süleyman Tunç, 63 Yaşında, Okur-yazar değil, çiftçi.

yaralamıştır. Bu da, halk arasında buranın bir ziyaret yeri olduğu inancını kuvvetlendirmiştir.⁷⁶

3. SUGÖZÜ KÖYÜ

a. Delik Taş

Ulukent (Hüseyinik)'den Sugözüne giden yolun sol tarafında bir tepenin üzerinde “Deliktaş” adı verilen yerde bir büyük diğeri de ondan 15-20 metre altta daha küçük iki adet delikli taş mevcuttur (Foto:2). Buraya, çocuğu ağmayan (yani gelişmeyen), çelimsiz, cılız (zayıf) olanlar veya çocuğu olup da kalmayanlar, kısa süre içerisinde vefat edenlerle çocuğu boğmaca hastalığına yakalanan anne babalar çocuğunu getirir. Buraya getirilen çocuklar bu deliklerden üç kez geçirilir ve sonrasında annesi tarafından buraya bırakılarak gidilir. Şayet çocuk ağlarsa yaşayacağına, aksi taktirde çok fazla yaşamadan öleceğine inanılır. Yine yapılan uygulamalar arasında çocuğun elbisesinden bir parçayı buraya bırakma, mum yakma, bozuk para atma gibi uygulamalar da görülmüştür.⁷⁷

b. Dilek Ağacı

Deliktaş mevki adı verilen yerde küçük ebatta olan delikli taşın hemen yanı başında ziyaretçilerin dileklerinin gerçekleşmesi amacıyla çaput, bez, yazma bağladıkları bir dardağan ağacı ziyaret ağacıdır (Foto:3).

c. Uçuk Pınarı

Sugözüne bağlı “Yedigöz” mezrasında uçuk pınarı adı verilen mevkide taşın içinden gelen bir su bulunmaktadır. Buraya halk arasında göz tutması, arpaçık, (it dirseği) diye bilenen göz hastalığına maruz kalan insanlar gelir, bu suyla gözlerini yıkayarak şifa bulacağına inanırlar.⁷⁸

4. ULUKENT (HÜSEYİNİK) KÖYÜ

a. Seyyid Kasım Türbesi

Türbesi Ulukent (Hüseyinik)'in kuzeyinde bulunan eski Ulukent mezarlığının alt tarafındadır (Foto:4). Türbe duvarında yazılı olan kitabeye göre, doğumu miladi 1296

⁷⁶ Yümrü Polat, 51 Yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen-Avukat.

⁷⁷ Salih Sanaç, 84 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

⁷⁸ Fethiye Yalçındağ, 78 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı.

olup, miladi 1395’de vefat etmiştir. Harput’un fethinde şehit olduğuna inanılan Seyyid Kasım’ın Peygamber Efendimizin 7. kuşaktan torunu olduğu tahmin edilir. Seyyid Kasım’ın kendisi hariç üç tane kardeşi vardır. Bunlar Seydiyye, Hasan Baba ve Osman Baba’dır. Bunlardan Hasan ve Osman Baba Harput’ta vefat etmiştir. Rivayete göre, bacısı Seydiyye hanım kafirlerden kaçarken tam sıkıştırıldığı esnada türbenin güneyinde alt tarafında bulunan çeşmenin yanında bir duman içerisinde kaybolduğuna inanılır.

Halk arasında “Gugulu Baba” olarak da bilinen Seyyid Kasım türbesine kulak iltihaplanması, göç ve baş ağrısı gibi hastalıklara maruz kalan insanlar gelir ve burada bu zatın yüzü suyu hürmetine Allah-u Teâla’dan hastalıkları için şifa isterler. İnanışa göre, şifa bulmak için buraya üç Çarşamba üst üste gelinmesi gerekir. Söz konusu amaçlarla ziyarete gelen kişilerin türbeden her bir kulağına aşağıda belirteceğimiz bir dua üç kez okunur sonrasında ise “Guggulu gui” ve “Ya Rabbi Şifa Senden sebeb benden” gibi sözler söyler. Türbeye tesbih veya seccâde bırakıldığı gibi çocukların elbiselerinden parçalar da bırakılır.

Türbedarın Okuduğu Dua;

“Allahümme Rabben’nâsi müzhibe’l be’si işfi ente’ş şafi la safi illâ ente şifâen la yuğadiru sekâmen”

Meâli (Anlamı)

“Ey insanların Rabbi ve bütün ıstırapları gideren yüce Allahım! Senden başka şifa verecek yoktur; yalnız sen şifa verirsin. Ona öyle bir şifa ver ki üzerinde hastalığın en ufak izi bile kalmasın.”⁷⁹

b. Seydiyye Hanım Çeşmesi (Şifalı su)

Seyyid Kasım Türbesinin alt tarafında bulunan ve “Seydiyye Hanım Çeşmesi” diye de bilinen ve halk arasında çamaşırhane olarak da isimlendirilen, aynı zamanda şifalı olduğuna inanılan bir su bulunmaktadır (Foto:5). Bu su tatlı su mahiyetinde olup, berrak ve soğuktur.

Rivayete göre Seyyid Kasım’ın bacısı Seydiyye Hanım düşman işgali sırasında kafirlerden kaçarken tam sıkıştırıldığı esnada Seyyid Kasım türbesinin biraz alt tarafında dağdan gelen suyun kenarında bir duman içerisinde kaybolmuş ve daha sonraki yıllarda eski müze müdürlerinden Ülkü Ardıçoğlu hammefendinin rüyasına gelmesi üzerine etrafı taşlarla çevrilmiş ve bugünkü çeşme konumuna getirilmiştir.

⁷⁹ Fethiye Kahraman, 52 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

Bundan dolayı çeşme suyunun 1/8'inin zezem olduğuna inanılır ve bu sudan şifa bulma niyetiyle kible cihetine yönelerek besmeleyle birlikte üç avuç olmak üzere içilir. Ayrıca bu suyun iç sıkıntıları giderdiğine ve yatalak durumda olan hastanın ölüm anında canını rahat teslim etmesinin faydasının dokunacağına inanılır. Rivayete göre; Ulukent'te yaşayan ve Hançerligil lakabıyla anılan Rıza isimli şahsın gözünün şiddetli bir şekilde ağrması sonrasında Seyyid Kasım bu şahsın rüyasına gelerek bu sudan üç avuç içmesini söylemiş ve bunun üzerine bu kişi adı geçen sudan üç avuç içtikten kısa bir süre sonra şifa bulmuştur.⁸⁰

c. Dilek Taşı

Yukarıda adı geçen Seydiyye Hanım çeşmesinin iç tarafında büyük iki parçalı beyaz taş bulunmaktadır (Foto:6). Buraya gelen ziyaretçiler "Dilek Taşı" adı verilen bu taşı ziyaret eder ve bir dilek tutarak taş yapıştırmaya çalışırlar. Eğer taş yapıştırsa dileklerinin gerçekleşeceğine aksi takdirde gerçekleşmeyeceğine inanırlar.⁸¹

5. GÜMÜŞBAĞLAR (Mürüdü) KÖYÜ

a. Sarılık Ocağı (Sarılık Suyu)

Elazığ istikâmetinden Pertek'e doğru giderken, Pertek yolu üzerinde yolun sağ tarafında Mürüdü köyü sınırları içerisinde mimari özelliği olmayan ve "Sarılık Ocağı" veya "Sarılık Suyu" diye bilinen bir çeşme bulunmaktadır (Foto:7). Bu suyun tıp dilinde "Hepatit" halk arasında ise "Sarılık" diye bilinen hastalığa iyi geldiğine inanılır. Nihat Çınar'dan nakledilen bilgiye göre, günümüzden yaklaşık 200 sene önce zamanın seyyah dervişlerinden biri bu kişinin dedesinin babası olan ve Burhan Ağa namıyla bilinen kişiye adı geçen bu suya okuyarak: "Senin tasarrufuna verdik, sarılık hastalığına müptela olanlara içiresin şeklinde söylemiştir" Bu kişi de suya 1 fatiha ve 3 ihlas ve ayete'l-kürsi okuyarak hastalara içirmiştir. Burhan Ağa'nın vefatından sonra ise, bu soydan gelenler aynı işlemi devam ettire gelmiştir. İnanca göre okunmadan içilen sudan şifa bulunmaz.⁸²

Buraya gelen ziyaretçiler sarılık olan hastalarının elbiselerinden bir parçayı suyun yanı başında bulunan ceviz ağacına bağlar, hastalarına bu sudan içirir ve suyla yıkarlar.

⁸⁰ Fethiye Karaman, Okur yazar değil, Türbedar.

⁸¹ Zekiye Küçük, 33 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

⁸² Nihat Çınar, 54 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

Önceleri çevre illerden dahi buraya ziyaret amaçlı gelinirken günümüzde pek fazla rağbet görmemektedir.

6. KAPLIKAYA KÖYÜ

a. Ziyaret Suyu

Kaplıkaya Köyü'nün Ebiloğlu (eqop) mezrasında Ebiloğlu caminin alt tarafında taşın altından gelen ve “Ziyaret Suyu” adı verilen tatlı bir su bulunmaktadır (Foto:8). Her türlü hastalık için buraya gelen ziyaretçiler şifa olduğuna inanılan bu suyla yıkanır ve bu sudan içerler.⁸³

b. Bacı Kardeş

Kaplıkaya Köyü'ne bağlı Direkli Dağı yakınlarında köye kavuşmadan yolun sağ tarafında, dağın eteğinde birbirine yaslanmış gibi duran iki kaya parçasına halk iki kardeş yakıştırmayı yapmıştır.

Anlatılanlara göre, biri kız, diğeri erkek iki kardeş, dağa kenger (sakız) toplamaya giderler. Akşama kadar dağ tepe dolaşır, topladıkları kengerleri çuvala doldururlar. Ancak, çuvalın delik olduğunu fark etmezler. Tam eve dönecekleri sırada, abla arkasına dönüp bir bakar ki, kardeşinin çuvalı bomboş...!

Kardeşini “Sakızları sen sakladın” diye suçlayan kız kardeş, kardeşine değneklerle vurmaya başlar. Ancak bir de bakar ki kardeşinden ses çıkmaz. Zavallı çocuk yediği sopanın tesiri ile orada ölmüştür. Kardeşinin öldüğünü anlayan kız kardeş korku içerisinde ağlamaya başlar ve bir yandan da “Allahım kardeşimi ben öldürdüm. Beni de ya taş ya da kuş et de kurtulayım” diye dua eder. Allah-ü Teâla'da kızın duasını kabul eder, iki kardeşi de orada taşa çevirir⁸⁴.

7. ERBİLDİ (HASELİ) KÖYÜ

a. Ziyaret Taşı

Erbildi (Haseli) Köyü'nün merkezinde “Haselili Hoca” olarak da bilinen merhum Ömer Altınışik'in evinin altında iki adet dut ağacı arasında “Ziyaret Taşı”adı verilen yassı, siyah bir taş bulunmaktadır (Foto:9). Özellikle Pazartesi ve Perşembe günleri çocuğu olmayan kadınlar buraya gelir ve bu taşın etrafında üç kez döner, kurban keser

⁸³ Hacı Genç'in eşi Fatma Genç , 51 yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.

⁸⁴ Meftune Güler, *Harput Efsaneleri*, ELESKAV Yayınları, Elazığ 2000, s. 142.

ve zekat verir, nafile namazı kılarlar. Ayrıca çocuk sahibi olduktan sonrada şükür mahiyetinde tekrar ziyarete gelinir ve bir kurban daha kesilir.⁸⁵

Halk arasında kutsal kabul edilen bu mekanların çevresinde bulunan ağaçların kesilmesi veya onlara zarar verilmesi günah ve yasak olarak kabul edilirken, bu yerde bulunan dut ağacının kesilmiş olduğu yaptığımız gözlemlerle tespit edilmiştir.

8. BEŞOLUK (HAMEDİ) KÖYÜ

a. Ziyaret Ağacı

Bu köyde “Garipler Mezarlığı” adı verilen mevkide hali hazırda medfun bulunan ve mevcut taşlarından mezar olduğu anlaşılan, ancak kime ait olduğu bilinmeyen beş tane mezar bulunmaktadır. Buraya gelen insanlar mezarlıkta bulunan ve kutsiyet attedikleri alıç ağacının dibinde evlerinden getirdikleri suyla oğmayan, gelişmeyen, çelimsiz olan çocuklarını yıkarlar ve bu suyun çocuklarına şifa olacağına inanırlar. Yine bu köyde “Narnat” adı verilen yere giderken yol üzerinde “yokuş mevkiinde” bir tepede bulunan bir ardıç ağacı bulunmaktadır. Çocuğu olmayanlar veya çocuğu olup da fazla yaşamayanlar bu ağacın etrafında döner ve böylece dileğinin gerçekleşeceğine inanırlar.⁸⁶ Bu ağaca zarar verilmez ve korunur. Anlatılana göre, Hamedî Köyü’nde ağacın bulunduğu arazinin sahibi olan Vehbi isimli şahıs bu ardıç ağacını kesmeye yeltenmiş ve baltasını her eline aldığı anda sancılanarak geri dönmüştür. Yine Serince (Şüşnaz) Köyü’nden Nevzat Sanaç’ın senelerce çocuk sahibi olamadığı ve bu ardıç ağacının etrafında birkaç tur döndükten kısa bir süre sonra çocuk sahibi olduğu söylenilir.⁸⁷

b. Acı Su

Beşoluk (Hamedî) Köyünde “Narnat Mevkii” adı verilen yerde dağdan gelen ve geçtiği yeri altın sarısı madeni bir renge dönüştüren acımsı bir tadı olan bir su bulunmaktadır (Foto:10). Böbrek taşlarını eritmek için kullanılan bu su, aynı zamanda halk arasında “Hoşirik” adı verilen bir cilt hastalığı (cilt yarası) için de kullanılır. Buraya gelen ziyaretçiler bu sudan içtikleri gibi yarayla kaplı bölgeyi de aynı suyla ve

⁸⁵ Rabia Bayülgen, 63 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı

⁸⁶ Kudret Özdal, 51 Yaşında, Lise Mezunu, Beşoluk Köyü Muhtarı.

⁸⁷ Mustafa Özeren, 57 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi

onun çamuruyla yıkarlar.⁸⁸ Halkın bu tür uygulamalarda bulunması kutsalın ileride bahsedeceğimiz gibi sirayet edici özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

9. BEYDALI (Zalım) KÖYÜ

a. Sıtma Çeşmesi

Köyün merkezinde mevcut mimari bir özelliği olmayan “Sıtma Çeşmesi” adı verilen ve sıtma hastalığına iyi geldiğine inanılan bir çeşme bulunmaktadır (Foto:11). Bu sudan içilir ve bununla yıkanılır. Bu çeşmenin hemen arkasında bulunan ve eskiden hamam olarak kullanılan yerde de üç Cuma yıkanılmış⁸⁹.

b. Tavşan Tepe

Köyün doğusunda “Tavşan Tepe” adı verilen yere de çocuğu ileri yaşta olup da konuşamayanlar gider ve burada dileklerinin gerçekleşmesi için Allah’a yalvarırlar.⁹⁰

10. ALAYAPRAK KÖYÜ

a. Ziyaret Gölü (Tumbullunun Gölü)

Alayaprak'ta Çebiş (Keçi) Gölü mevkiinde “Ziyaret Gölü” veya “Tumbullunun Gölü” adı verilen önceleri bir mağara içinden gelmekteyken, günümüzde yükseltilip çeşme görünümünde olan ve dili çözülmeyen (konuşma yaşı geldiği halde konuşamayan) çocukların götürüldüğü bir çeşme bulunmaktadır (Foto:12). Ayrıca bu suyun her türlü hastalık için de şifalı olduğuna inanılır. Genellikle ziyaret gölü denmesine rağmen “Tumbuloğlu lakabıyla bilinen kişilerin bu mevkiinin sahibi olmasından dolayı da “Tumbullunun Gölü” denir. Alayaprak'ta ikamet eden ve “Nasifoğulları” lakabı ile bilinen Paki Gökalp'den nakledildiğine göre, bu kişinin babaannesi Raife Hanım'ın 15 yaşında konuşamayan Kemal adında bir oğlu ve bir de başında “kist” veya “çiban” çıkmış 20 yaşında Fahriye adında bir kızı vardır. İkisinin durumuna da Raife Nine üzülmemektedir. Raife Nine bir gece rüyasında sarıklı, cübbeli ve sakallı bir zatın kızı Fahriye'nin başındaki kist ya da çibanı eliyle sıvıdığını görür. Bunun üzerine Raife Nine kim olduğunu sorar o zat da iki kardeş olduklarını ve savaşta yaralandıklarını bu mevkiide şehit olduklarını söyler. Kardeşinin de kendisinden 1 km

⁸⁸ Mustafa Özeren, 57 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi

⁸⁹ Hüseyin Yıldız, 32 Yaşında, Okur-yazar, İşsiz.

⁹⁰ Mevlüt Yılmaz, 40 Yaşında, Okur-yazar, Beydalı Köyü Muhtarı.

mesafede “Ziyaretli Göl” veya “Karagöl” denilen yerde medfun bulunduğunu ifade eder.

Niyetinin hasta olan kızını iyileştirmek olduğunu söyleyince Raife Nine “Madem ki senin böyle bir selahiyyetin var o halde benim dünya ahiret muradımın olması için himmet buyur” deyince şehit olan o zat “senin muradın 15 yıldan beri konuşamayan oğlun Kemal’in konuşmasıdır, git onu bana getir” der. Ancak Raife Nine önce kızı Fahriye’yi götürür. Çünkü kızı Fahriye başındaki kist veya çibandan dolayı şiddetli ağrılar duymaktadır. Bunun üzerine o zat Fahriye’nin başındaki yarayı sığar. Raife Nine geri dönüp oğlu Kemal’in elinden tutup götüreceği sırada büyük kızı Nazime tarafından uykudan uyandırılır. Kızına kızarak sitem eder, çünkü gördüğü rüyanın neticelenmesini ister. Rüya da gördüğü zat Tumbullunun gölünün bulunduğu yerdedir. Bunun üzerine aynı gün oğlu Kemal’in elinden tutar, su içirir, elini yüzünü yıkar, kendisi de iki rekat nafilâ namazı kılar. Hak Teâlâya niyazda bulunur ve evine geri döner. Eve döndüğünde 15 yaşındaki Kemal’in dili açılır ve konuşmaya başlar. Kızı Fahriye Hanım da bu rüyadan bir gece sonra, üç gün üst üste cerahatin boşalması neticesinde iyileşmiştir. Rüya sonrası Raife Nine çeşmenin temiz tutulmasını tenbih etmiştir. Bu hadiseyi duyan komşu köylerden insanların aynı dertle muzdarip olan çocukları, ismi geçen çeşmeye getirirmiş. Ancak günümüz itibariyle gelip-gitme işi oldukça azalmıştır. Bu suya yıkanmaya gelenler buraya para ve yumurta bırakırlarmış⁹¹. Bu uygulamanın temelinde ileri de bahsedeceğimiz gibi Türk kültüründe bulunan “Saçı” uygulaması bulunmaktadır.

11. KURTDERE KÖYÜ

a. Hoşirik Suyu

Kurtdere köyünün “Hıdolar (Hıdırlar)” mezrasında “Hoşirik Deresi” mevkiinde “Hoşirik Suyu” adı verilen ve dağdan gelen suyla da birleşen taşın altından gelen kaynak bir sudur. Halk arasında “Hoşirik” (Çoğunlukla çocuklarda görülen ve kaşınma sonucu cilt üzerinde meydana gelen yaradır) adı verilen bir cilt hastalığına iyi geldiğine inanılır. Bu suyla yıkanılır ve buranın çamuru hastalık olunan bölgeye sürülür.⁹² Daha önceleri çevre illerden dahi ziyarete gelen olmakla beraber, günümüzde bu tür hastalıkların tedavisi mümkün olması dolayısıyla pek fazla rağbet edilmemektedir.

⁹¹ Paki Gökalp (Nasıfoğullarından), 42 Yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen.

⁹² Süleyman Bayar, 71 Yaşında, Okur-yazar değil, Çiftçi.

12. AYDINCIK (Çakıl) KÖYÜ

a. Öksüz Baba Tepesi

Pertek yolu üzerinde bulunan aydıncık köyünün doğusunda, yoldan 200-250 m mesafede “Öksüz Baba Tepesi” adı verilen yüksek bir tepede bir dardağan ağacı ve bir de üzerinde ismi yazılı olmayan üstü betonla kaplı, sandık şeklinde bir mezar bulunmaktadır (Foto:13). Köylüler arasında “Zengin Mehmet” adıyla bilinen bu mezarın Öksüz Baba ile bir bağlantısı olmayıp son zamanlarda buraya defnedilmiştir. Rivayete göre; Öksüz Baba, kendi adı verilen bu tepede yaşamış ve bilinmeyen bir sebeple bu mevkiide kaybolmuştur. Öksüz olması sebebiyle “Öksüz Baba” adı verilen bu kişi, halk arasında kendi halinde yaşayan, saf ve vehbi ilim sahibi olarak bilinir. Buraya insanlar bir yıl içinde sadece “Hıdırellez (Hızır-İlyas)” günlerinin Perşembeye gelen gününde gider, lokma tatlısı dağıtır, kurban keser ve dilekte bulunurlar. Yine bu tepede bulunan dardağan ağacına bez, çaput, yazma vs. bağlanması da bu ağaca kutsallık atfediliğinin göstergesidir.⁹³

13. SALKAYA (HERSENK) KÖYÜ

a. Dilek Ağacı

Salkaya Köyü'nün doğu tarafında “Ziyaret Tepesi” adı verilen mevkide bir dardağan ağacı mevcuttur. Buraya insanlar Perşembeyi Cumaya bağlayan akşam vakti mum yakar, ağacın dallarına bezler, çaput vs. bağlayarak dilekte bulunurlar⁹⁴.

b) Şifalı Su

Yine Salkaya köyünün batısında yolun alt tarafında yüksek bir tepede siyah bir kaya içerisinden akan, iştme engelli hastalara faydalı olduğuna inanılan ve “Şifa Suyu” adı verilen bir su bulunmaktadır. Daha önceleri bu sudan içilir ve bu suyla yıkanılmış. Ancak günümüzde bu yere pek fazla rağbet edilmemektedir⁹⁵.

⁹³ Hıdır Gürcü, 53 Yaşında Okur-yazar, Aydıncık Köyü Muhtarı.

⁹⁴ Mehmet Yılmaz, 47 yaşında, Okur-yazar, Salkaya Köyü Muhtarı.

⁹⁵ Zülfü Seçgin, 56 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi.

14. BEYDOĞMUŞ (SEKÜ) KÖYÜ

a. Şifalı Su

Bu köyde “Şih Ali (Şeyh Ali)” diye bilinen mevkiide mağaranın dibinden gelen ve her türlü hastalığın giderilmesi için şifa niyetiyle içilen bir su bulunmaktadır. Bu su içilir ve bununla yıkanılır⁹⁶.

15.OYMAAĞAÇ (Pekinik) KÖYÜ

a. Sıtma Pınarı

Oymaağaç Köyü’nün Taşyapı mezrasında “Sıtma Pınarı” adı verilen bir kaynak su bulunmaktadır (Foto:14). Buraya sıtmalı olan hastalar getirilir. Bu sudan içirilir ve bu suyla yıkanılır⁹⁷.

b. Hırdan’ın Gölü

Oymaağaç Köyü’nde “Ölbe Bağları” mevkiinde Hırdan’ın Gölü adı verilen yerde halk arasında burada şehit düştüğüne inanılan fakat ismi bilinmeyen bir mezar ve üzerine bez, yazma vs. bağlanan dilek ağacı konumunda olan bir ardıç ağacı bulunmaktadır. Buraya insanlar her türlü dilekleri için gider ve Yüce Mevla’ya yakarıшта bulunurlar. Ancak günümüzde define arayanlar tarafından burası dağıtılmış olduğundan bu yere ziyaret amaçlı gidilmemektedir⁹⁸.

16. ÇATAL HARMAN (HOZİK) KÖYÜ

a. Dede Mezarı

Harput’un batısında; Harput’a 36 km mesafede bulunan Çatalharman (Hozik) köyünün “Kavaklık” mevkiinde “Oğmani Tepesi” adı verilen tepenin eteğinde Prof. Dr. İzzeddin Doğan’ın dedesinin dedesi, Seyyid Hasan, dedesinin babası Hüseyin dede, dedesi Doğan dede ve kardeşi Hasan Hayri Doğan ve bu soydan gelenlere ait üstü betonla kaplı bir sandık şeklinde yedi adet mezar mevcuttur (Foto:15). Ayrıca mezarlığın alt tarafında suyunun şifalı olduğuna inanılan ve mimari bir özelliği olmayan bir çeşme bulunmaktadır (Foto:16). Bu sudan şifa niyetiyle kible cihetine dönülerek içilir. Burada medfun bulunan mezarlar Çatalharman’a bağlı “Şihis” mezrasının su

⁹⁶ Mehmet Topçu, 44 Yaşında, Okur-yazar, Beydoğmuş Köyü Muhtarı.

⁹⁷ Niyazi Mızrak, 50 Yaşında, İlkokul Mezunu, Oymaağaç Köyü Muhtarı.

⁹⁸ M. Sait Kaya, 49 Yaşında, İlkokul Mezunu, Emekli.

altında kalmasıyla birlikte buraya getirilmiştir. Çocuğu oğmayan (yani gelişmeyen), çelimsiz, hastalıklı olan kişiler buraya gelir, Oğamani Tepesi'ne çıkar ve dileklerinin gerçekleşmesi için kible cihetine yönelerek dua ederler. Özellikle Kurban Bayramı günlerinde olmak üzere diğer günlerde de buraya gelinir ve burada kurban kesilir. Geçmişten beri Halk arasında burası “Ocak” olarak bilinir⁹⁹.

b. Dilek Ağacı

Yine “Oğmani Tepesi” adı verilen yerde, buraya gelen insanların bez ve çaput bağladıkları ve kutsallık atfettikleri dilek ağacı mahiyetinde bulunan bir dardağan ağacı bulunmaktadır (Foto:17).

B. HARPUT MERKEZDEKİ ZİYARET YERLERİ

1. Beyzade Hazretleri (Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi)

Harput'un meşhur alim ve mutasavvıflarından olup günümüzde en çok ziyaret edilen yerlerin başında gelmektedir (Foto:18).

Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin aslı Türkistan'a dayanmakla birlikte dedeleri asırlarca evvel oldukça geniş bir oymak halinde Özbekistan bölgesinden göç ederek Buhara'ya daha sonra da Mısır'a gelmişlerdir. 1798 yılında Mısır'ın Fransız işgali altında kalması sonucu kendi boylarına bağlı kırk kadar aile ile birlikte Mısır'dan ayrılarak kuzeye doğru hareketle Şam, Halep, Urfa ve oradan da Musul'a gelmişlerdir. Bu gruplardan bir kısmı Musul'da kalmayı tercih etmiş, diğer bir kısmı ise eski yurtları Türkistan'a doğru yola koyulmuştur. Ancak, bu sırada Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin babası Hacı Bakır (Hacı Bekir) Bey ve Küçük Kardeşi Hacı Hafız Mehmet Efendiler Harput'u İslami ideallerine uygun bir yer olarak bulduklarından kendilerine bağlı birkaç aile ile birlikte Harput'a yerleşmişlerdir. Burada iki kardeş Kurşunlu medreselerinde bir hücrede beyaz külâh imal ederek ailesinin geçimini karşılamaya çalışırken, bu arada ilim ile meşgul olmayı da ihmal etmemişlerdir., Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin, Hacı Mahmut Efendi adında bir de büyük kardeşi vardır. Beyzade Hazretleri genç yaşta olmasına rağmen ilme karşı büyük ilgi duyan bir yapıya sahiptir. Evvala “Şeyhül-ulema Büyük Hacı Ali Efendi'den, sonra da Dağıstanlı Hacı Hafız Mehmet Efendi'den ders gören Beyzade Hazretleri, kabiliyeti ve öğrenme arzusu

⁹⁹ Ali Kaya, 34 Yaşında, Lise Mezunu, Çatalharman Köyü Muhtarı.

neticesinde kısa zamanda ilerlemiş, gerek etrafı gerekse hocaları tarafından sevilmiştir.¹⁰⁰

Dağıstanlı Hoca, ölüm döşeginde iken, kendi yerine müderrisliğe Beyzade Hazretleri'nin getirilmesini vasiyet etmiştir. İbrahim Paşa Medresesi sahibi Çötelizade Sırma Hatun'a: "Ben yakında öleceğim, ölümünden sonra müderrislik için birçok dedikodular, hatta kavgalar olacaktır. Sana vasiyet ediyorum, benim yerimi ancak Beyzade Ali Rıza doldurabilir. Müderrisliği ona vereceksin, şayet başkalarına verecek olursan kıyamet gününde seni saçlarından tutup sürüm sürüm süründürürüm"¹⁰¹ dediği rivayet edilir.

Dağıstanlı Hoca'nın ölümünden kısa bir zaman sonra gerçekten de müderrislik için epeyce bir dedikodu olmuş, bunu haber tereddütü olmayan Antep ulemasından meşhur Küçük Ali Efendi kendisine gıyaben bir icazetname göndermiştir. Bu icazetmenin ardından Dağıstanlı Hoca'nın vasiyeti üzerine İbrahim Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilen Beyzade Hazretleri daha sonra meşhur Nakşibendi şeyhlerinden Hartevizade Şeyh Mehmet Rehavi'den inabe alarak bu yolda az zaman içinde çok ilerlemiş ve şeyhi tarafından kendisine Nakşibendi Tarikati'nin halifeliği tevcih edilmiştir.¹⁰²

Beyzade'nin Şeyh Mehmet Rehavi ile tanışmasını G. Aydoğmuş adı geçen eserinde şu şekilde anlatır:

"Bir gün Urfalı Nakşibendi şeyhlerinden Mehmet Rehavi Hazretleri Elazığ'ın Aksaray (İğnki) mahallesinde oturan Latif Ağa'nın konağına gelmiştir. Latif Ağa Mehmet Rehavi Hazretlerinin mürididir. Rehavi Hazretleri buradaki konuşmalardan Beyzade'nin ününü duyunca, onu Harput'tan Aksaray'a çağırır. Rehavi Hazretleri'nin çevresindekiler, Beyzade'nin gelmeyeceğini düşünerek: "Efendi, o büyük bir alimdir. Sizi tanımayacağından gelemeyebilir" dediler. Rehavi Hazretleri "Siz gidin çağırın, o gelir" dedi. Durum Harput'ta bulunan Beyzade Hazretleri'ne iletilince: "Kimdir bu Urfa'lı Şeyh" diye sorar. Çağırarak için gelenler "Efendi o Urfalı bir Nakşi Şeyhidir. Bir de çubuğu var tütün içiyor" derler. Beyzade Hazretleri "Allah, Allah, tütün de mi içiyor?" diye şaşkınlık gösterir. Sonra da kalkıp Aksaraylı Latif Ağa'nın konağına gelir. Mehmet Rehavi Hazretleri ile uzun bir halvete dalarlar. Bu Urfalı Nakşi şeyhi bakar ki Beyzade Hazretleri ilmin güneşidir. Ona kendisinin vereceği bir şey yoktur. Urfa'ya

¹⁰⁰ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, C.II, İstanbul 1958, s.110.

¹⁰¹ Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Alimleri*, Elazığ 1998, s.180.

¹⁰² Sunguroğlu, a.g.e., s. 111.

döndükten bir müddet sonra, bu seferde Beyzade Hazretleri ve Latif Ağa, Urfa'ya giderler. Orada tam yedi ay misafir olurlar. Bu süre içerisinde gece yaralarına kadar süren hep ilmi ve dini sohbetler yapılır. Bu sohbetlerden her ikisi de sonsuz zevk alırlar. Nihayet Mehmet Rehavi Hazretleri Beyzade'ye inabe vererek onu sülûk'a sokar. Sülûk süresi bittikten sonra Beyzade Hazretlerine gerekli icazeti verip, onu irşadla görevlendirir¹⁰³.”

Beyzadenin müderrisliği zamanında İbrahim Paşa Medresesi en kalabalık ve en verimli günlerini yaşar. Büyük oğlu Hacı Mehmet Nuri, Köse Sefer Hacı Raşit, Müsevvit Ahmet, Kadı-Zade Sadık, Hekimhan müftüsü Kozagöz-zade Mahmut, Gergerizade Hacı Ali, Uzun Eminzade Alay müftüsü Sait, Abdüsselâmzade Hakkı vs. kendisinden icazet alan kişilerdendir. Beyzade Efendi yıllarca Meydan Camii'nde Hadis-i Erbain okutmuştur. 1883 yılında Mamuretü'l-Aziz evkaf komisyonu reisliği yapmış ve “Mekke Mollalığı” unvanına sahiptir.¹⁰⁴

Beyzade Hazretleri ilim olduğu kadar takvaya da o nisbette ehemmiyet vermiş ve tasavvufun en yüksek derecesi olan “kutb” mertebesine yükselmiştir. Halk arasında büyük bir şöhret ve îtibara sahip olan Beyzade, keramet sahibi bir zat olup, bunun bir çok tezahürleri halk arasında görülmüş ve tesbit edilmiştir. Anlatılana göre, Ulukent'te civardaki insanların yardımıyla geçinen çok fakir bir kişi varmış. Bu kişi vefat ettiğinde civardaki insanlar cenazesini kaldırmaya çalışırken bir de bakarlar ki Beyzade Efendi gelir ve cenazeyi kendisinin kaldıracağını söyler. Böylece Beyzade Efendi mevtayı yıkayıp kefene sarar ve tam tabuta konulacağı sırada, halk arasında “Deli Mustafa” diye bilinen kişi “Tabut boş, Tabut boş” diye birkaç kez bağırır. Cemaatin içinden bu olay karşısında şaşkınlık içine düşen bir kişi defin işlemi tamamlandıktan sonra Beyzade Efendi'nin yanına yaklaşır ve Deli Mustafa'nın neden böyle bir şey söylediğini sorar. Bunun üzerine Beyzade Efendi, ölen kişinin takva sahibi biri olduğunu, rüyasına gelen Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in isteği üzerine bu kişinin cenazesine geldiğini, ancak tabuta konulacağı esnada melekler tarafından götürüldüğünü ve Deli Mustafa'nın da bu olayı gördüğünü söyler.¹⁰⁵

Beyzade Hazretleri bir gün hacca gitmeye karar verir ve bu amaçla parasını önceden biriktirir. Beyzade Efendi'nin hanımı da hamileymiş ve tam o günlerde aş eriyormuş. Bir gün burnuna kızarmış et kokusu gelmiş ve canı da bu etten yemek

¹⁰³ Aydoğmuş, a.g.e., s.181-182.

¹⁰⁴ Sunguroğlu, a.g.e., s. 112.

¹⁰⁵ İzzet Ünlü, 78 Yaşında, Okur-yazar, Emekli Nüfus Müdürü .

istemmiş. Bunun üzerine Beyzade Efendi'ye o et kimde pişiyorsa gidip bir parça getirmesini söylemiş. Hanımının ısrarları üzerine çaresiz kalan Beyzade Efendi, sokağa çıkmış ve etin kızartıldığı evi aramaya başlamış. Kokunun geldiği eve ulaştığında karşısına çıkan fakir kadıncağıza utana sıkıla niçin geldiğini söylemiş. Ancak, kadıncağız büyük bir utanç ve sıkıntı içinde olmaz efendim, veremem. Size layık değildir, diye etten vermeyi reddetmiş. Sebebini soran Beyzade Efendi'ye, üç günden beri çocuklarının aç olduğunu ve çocuklarının ağlamalarına dayanamadığı için yoldan geçen bir köpeği kestiğini, bu etin o köpeğin eti olduğunu bu nedenle kendisine veremeyeceğini söyler. Bu olay karşısında çok üzülen Beyzade Efendi hac farızası için ayırdığı paranın hepsini çevresindeki fakirlere dağıtmış, hayır için kullanmış ve tabi hacca gitmekten de vazgeçmiş. Hacca gitme günü gelince önceden beraber gitmeye karar verdiği arkadaşlarına hacca gelemeyeceğini söyler. Beyzade Efendi'yi orada bırakıp yola koyulan arkadaşları uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra oraya varınca bir bakmışlar ki, Beyzade Efendi kendilerinden önce hacca gelmiş. Bu olaya çok şaşırarak arkadaşları Beyzade Hoca'ya işin esasını sormuşlar: Beyzade Hazretleri de hacca sadece parayla gidilmeyeceğini uygun bir şekilde izah eder. Onun bu anlatımından sonra Harput'ta hali vakti yerinde olan herkes fakir ve kimsesizlere yardım etmeye başlar.¹⁰⁶

Beyzade Hazretleri oğlu Baha Efendi ve yardımcısı Emin Efendi'yi de yanına alarak uzun zamandır arzulayıp da çeşitli nedenlerle yapamadığı hac ziyareti için nihayet yola koyulur. Para harcama işiyle görevlendiği Baha Efendi'ye yol boyunca Beyzade Efendi'nin belirlediği yoksullardan kimine üç kuruş kimine beş kuruş vermesine söyler. Bir gün genç biri onlardan sadaka ister. Beyzade Efendi oğlu Baha'ya dönerek: “Şuna yirmi kuruş ver” der. Baha Efendi tereddütsüz yirmi kuruşu çıkarır verir ama içinden: “Yahu bu babamın işlerine de bir türlü akıl erdiremiyorum. Çok yoksul görünen yaşlı kimselere üç kuruş beş kuruş ver diyor, bu aslan gibi gence yirmi kuruş ver dedi” diye geçirir. Bir müddet sonra Beyzade Hazretleri oğluna dönerek: “O genç adamın Hızır (a.s.) olduğunu öncekilerin parayı sadece kendi nefisleri için aldığını Hızır (a.s.)'in ise topladığı paraları fakir fukaraya dağıtacağını bu nedenle o gence yirmi kuruş verdiğini söyler. Bu durum karşısında Baha Efendi bakar ki babası kendi içinden geçenleri bilir, utancından başını öne eğip ve bir daha da babasının işlerine karışmaz.¹⁰⁷

¹⁰⁶ İbrahim Gazezoğlu, 82 yaşında, Okur-yazar, Esnaf.

¹⁰⁷ Sıdkı Döner, 47 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen.

Beyzade Efendi namazlarını genellikle Sara Hatun Camii'nde kılarmış. Buranın anahtarlarından biri de kendisindeymiş. Rivayet göre, Sara Hatun'un müezzini ve halk arasında Perili Hafız diye bilinen kişi her sabah ezan okumaya geldiğinde, onu kendisinden önce gelmiş ve onu mihrabın önünde namaz kılarken veya zikrederken görmüş. Bunu içine dert eden Perili Hafız bir gün Beyzade Efendi'den daha önce gelmek için erkenden yola koyulur camiye ulaştığında bir bakar ki Beyzade Efendi yine mihrabın önünde namaz kılıyor. Bu olay bir kaç kez tekrarlanınca iyice içerlenen Hafız bir gün gece yarısı bile olmadan gelmeye karar verir. Tam camiden içeri gireceği sırada arkasından bir ses "Dur açma" der. Beyzade'nin seslenmesiyle ürperen Perili Hafız arkasını döndüğünde Beyzade Efendi Hafız'a "Kırk yıldır bu camiyi ilk ben açıyorum, bırakmam sen açasın" deyince Perili Hafız bu büyük zat karşısında utanır ve geri çekilerek kapıyı Beyzade Hazretleri'nin açmasına müsaade eder.¹⁰⁸

Beyzade Efendi kendini tamamen ilme ve tasavvufa verdiği için dünya malıyla hiç ilgilenmemiştir. Harput'taki tek katlı evini kendisi hac ziyaretine gittiği sırada oğlu yıktırıp iki kata çıkarınca, oldukça üzülmüş ve çocuklarına iki sebepten sitem etmiştir. Birincisi "Beni şimdiden sonra dünyaya mı bağlayacaksınız?" İkincisi de: "Evim komşularımın evinden yüksek oldu, onların yüzüne nasıl bakarım!" şeklindedir.¹⁰⁹

Beyzade Efendi'nin halk arasında sevilip sayılan bir konumda olması ve İslami konulardaki alimliği bazı Ermeniler'i rahatsız eder. Bu nedenle Ermeni komitacılar birkaçı Beyzade'yi öldürmek için plan yaparlar. Gecenin bir saatinde camiden çıkmasını bekleyen Ermeniler bir de bakarlar ki Beyzade Efendi yanında bir grup askerle camiden çıkar. Bu durumla Ermeniler birkaç kez karşılaşır. Bu olayın farkına varan Beyzade bir gün bu Ermeniler'i de önüne katarak mahallerine kadar kovalar. Halbuki Beyzade hep tek başına gezmektedir¹¹⁰.

Beyzade Hazretleri hac görevin ifa ettikten sonra peygamber efendimizin (s.a.v.)'in kabrini ziyaret için Medine'ye gider. Beyzade hazretleri türbenin kapısına ulaştığında, kapı kendiliğinden açılır. Bu durum karşısında hayrete düşen nöbetçiler heyecandan bayılır. Beyzade Hazretleri açılan kapıdan içeri girince, kapı tekrar kapanır. Bir süre sonra Beyzade Hazretleri yeniden açılan kapıdan dışarı çıkar. Durum şaşkınlık içinde seyreden nöbetçiler, hiç rastlamadıkları bu olayı oranın Osmanlı Paşası'na bildirirler. Padişahın bu konuda emri de vardır. Burada meydana gelebilecek her

¹⁰⁸ İbrahim Gazezoğlu, 82 yaşında, Okur-yazar, Esnaf.

¹⁰⁹ Aydoğmuş, a.g.e., s. 181.

¹¹⁰ Mehmet Ünlü, 54 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.

olağanüstü olayın kendisine bildirilmesini istemiştir. Olaydan haberdar olan paşa Beyzade Efendi'yi bulur ve kapının neden kendisine açıldığını sorar. Beyzade Efendi cevaben: "Eğer beni ümmetliğe kabul edersen huzuran al dediğimde kabri şerif'in kapısı açıldı ve bende içeri girdim". Rivayete göre, Kabr-i şerifin kapısı sadece iki kişiye açılmıştır. Bunlardan biri Beyzade Efendi'ye maalesef diğer kişi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu olay Beyzade Hazretleri'nin 1904 yılında vefatından sonra ortaya çıkmıştır. O güne kadar Beyzade'nin bu kadar derecesi yüksek bir zat olduğunu bilmeyenler onun kabrine koşmuşlardır. Bu ilim ve irfan güneşinin cenazesinde muazzam bir kalabalık olmuş halk meydan ve sokaklara sığmamıştır¹¹¹.

Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi uzun boylu, iri cüsseli, geniş omuzlu bir zattı. Ela gözlü, beyaz ve uzun sivri sakalıyla yüzü çok sevimli ve nuraniydi. Başına beyaz fes giyer, bu fesin üzerine kışın büyük yeşil sarık yazın ise beyaz sarık sarardı. Ayaklarında Harput'un meşhur yerli ürünü olan sarı meşinden mes ve pabuç, kışın mavi veya lacivert şalvar, yazın ise Antep alacasından iki etekli entarı ve çok defalar limon küfü veya mavi cübbe, bayramlarda ve resmi günlerde ise siyah biniş (cübbenin büyüğü ve geniş) giyer, sokağa çıktığı zaman daima elinde uzun bir asa taşırdı. 80 seneye yakın bir zaman İbrahim Paşa Medresesi'nde bizzat müderrislik yapmış bir çok talebe yetiştirmiştir. İhtiyarlığında müderrislik vazifesini oğlu müftü Hacı Mehmed Nuri Efendiye bırakıp kendisi, dünya işlerinden tamamen eline çekmiş ve manevi çalışmalarına hız vermiştir. Beyzade Efendi, Meteris Mezarlığı'nda medfun olup mezarı kasabadan çıkar çıkmaz soldaki birinci blok mezarlıktadır. Mermer benzeri beyaz Körpe taşlarıyla yaptırılmış olan mezarın baş taraf taşının iç cephesinde Hacı Kerim Efendi'nin ve dışında da Şeyh Osman Bedreddin Efendi (imam Efendi)'nin birer kitabeleri vardır:¹¹²

Kabri türbe mahiyetinde olmayıp etrafı demirlerle çevrili bir aile mezarlığı mahiyetindedir. Burada kendisinden başka Beyzade Hacı Mehmed Nuri Efendi (büyük oğlu) ve beyzade Hacı Bahaaddin Efendi (Küçük oğlu)'nin de mezarları bulunmaktadır.

Beyzade Hazretleri Türbesi Harput'ta bulunan ziyaretgahlar arasında en yoğun rağbetin olduğu yerlerden birisidir. Öyle ki, Harput'a gelip de burada bir fatiha okumadan giden yok denilebilecek kadar azdır. Beyzade Hazretleri halk arasındaki

¹¹¹ İzzet Ünlü, 78 yaşında, Okur-yazar, Emekli Nüfus Müdürü.

¹¹² Sunguroğlu, a.g.e., s. 114.

saygınlığı itibariyle çaresizlik içine düşmüş insanların her zaman için umut kaynağı olmuştur.

Beyzade Hazretleri ziyaretgahının cazibesi, halk arasında o kadar güçlüdür ki, buraya insanlar her türlü sıkıntıları ve dilekleri için gelir fakat, hemen hemen herbiri için farklı farklı uygulamalarda bulunurlar. Buraya ruhsal sorunları olanlar, felçli olanlar, çocuğu olmayanlar, çaresi olmayan veya maddi durumdan dolayı çaresine ulaşamayan hastalar geldiği gibi; kısmeti açılmayan kızlar veya erkekler, üniversite sınavına hazırlananlar ve daha bir çok dileklerinin gerçekleşmesini isteyenlerin de geldiği görülmektedir¹¹³.

Buraya gelen hastalar mezarın başında bir fatiha 3 ihlas veya yasin suresini okuduktan sonra “Beyzade Hazretleri’nin yüzü suyu hürmetine Allah-u Teâla’dan şifa ister ve mezar taşına sürdüğü elini vücudunun ağrıyan yerine ve hastalıklı olan bölgeye sürer. Bu işlemi üç cuma üst üste tekrarlarlar. Seladan önce ayrıca mezarın toprağını diliyle ağzına alıp yutarlar veya bu toprağı suda eritip içerler¹¹⁴.

Erkek çocuğu olmayanlar da yine bu yerdeki ziyaretgahta Allah’a yalvarıp da bu işlem sonrasında erkek çocuk sahibi olurlarsa çocuklarının ismini Beyzade koyar ve burada mevlüt okutup, kurban keser ve kestikleri kurbanı oraya gelenler arasında dağıtırlar.

Beyzade Hazretleri’nin ziyaretgahında yapılan farklı uygulamalardan biri de henüz evlenemeyen veya evlenmemesinin sebebini kısmetinin bağlı olması inancına bağlayan kişilerin (çoğunlukla bayanlar) yapmış olduğu uygulamadır. Bu amaçla buraya gelen kişiler üç cuma üst üste salatu selam verilmeden önce ipe sarılı makarayı mezarın başında seri bir şekilde açarak mezarın üstüne bırakır. Böylelikle kaderinin de hızlı bir şekilde yani kısa bir zaman içerisinde açılacağına inanır. Bu işlemi yaparken çevredeki insanlarla konuşulmaması gerektiğine, aksi takdirde dileğinin kabul olmayacağına inanılır. Ayrıca buraya gelen ziyaretçiler dileklerinin kabul olması için Cuma günü sela’dan önce 99’luk bir tesbihin her bir tanesine farklı kişiye okutulmak suretiyle bir fatiha üç tane de ihlas süresi okutur ve bu tesbihi dilekleri gerçekleşinceye kadar evinin kible duvarına asar, dilekleri gerçekleşince de kible duvarına astığı tesbihi alır ve getirip

¹¹³ Fatma Yılmaz, 70 yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

¹¹⁴ Ahmet Dağdelen, 23 yaşında, Okur-yazar, İşsiz.

mezarın üstüne bırakır. Bu işlem yapılırken tesbihe okuyan kişilerin samimiyetine güvenilir ve bu kişilerin farklı kişiler olmasına özen gösterilir¹¹⁵.

Yine her türlü dileklerinin kabul olması için, ki daha çok sınava girecek olan kişiler ve hasta olanlar. Cuma günü salat-u seladan önce mezarın yanı başında evlerinden getirdikleri 41 tane buğday tanesinin her bir tanesine 1 fatiha ve 3 ihlas süresi okur ve mezarın üzerine serpiştirirler. En sonuncu yani 41. buğday tanesini ise yutarlar. Nezihe Duran adlı kişi bu uygulamayla bir yakınına amansız bir hastalıktan kurtulduğuna şahid olduğu söylemiştir¹¹⁶.

Üniversite sınavına girecek adaylar başta olmak üzere kendileri için önemli olan bir sınava giren kişiler de Cuma günü sela'dan önce burada dua edip dilekte bulunduktan sonra yanlarında getirdikleri kalemi mezar taşına sürüp sınava o kalemle girerler. Bu kalem ile sınavda doğru şıkkı işaretleyeceklerine inanırlar¹¹⁷.

BeYZade üzerine gelen ziyaretçilerden bir kısmı ise dileklerinin kabul olması için kökeni belli olmayan, muhtemelen uydurma olan ve “Kar Yağdı Sultan Duası” adı verilen bir duayı Cuma günü salat-u selâ'dan önce 7 kere okurlar ve dileklerini bir sonraki Cuma gününe kadar kabul olacağına inanırlar. Şayet dilekleri bir hafta içerisinde gerçekleşirse bu duayı 7 tane daha yazıp Cuma günü 7 kişiye dağıtırlar. Mülakatlarımız esnasında Fatma Aksakal isimli bir bayanın bu işlemi kızının kısmeti açılsın diye uyguladığını ve dileğinin kabul olduğunu bunun üzerine bu duayı 7 kişiye daha dağıttığına şahit olduk¹¹⁸.

Kar Yağdı Sultan Duası

“Bismillahirrahmanirrahim

Sırrı süphan piri süleyman nuru can Muhammed.”

“Erde Geçte Dağda Taşta Müşgül İşte Yetiş Ya Allah Ya Muhammed, Salladım Salaya, Yolladım Mevlaya Sen Muradımı Kabul Eyle Gelecek Cuma'ya Ve İlahe İllallah Muhammeden Resulallah Selalar Sesiyle Arş Gölgesiyle Sen Muradımı Kabul Eyle Melekler Duasıyla Kar Yağdı Sultan Yüzü Suyu Hürmetine. Amin.”

¹¹⁵ Kâmuran Seçgin, 27 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

¹¹⁶ Nezihe Duran, 57 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.

¹¹⁷ Fatih Güler, 18 Yaşında, Okur-Yazar, Öğrenci.

¹¹⁸ Fatma Aksakal, 50 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

2. Fatih Ahmet Baba (Feti Ahmet)

Türbesi Harput'un doğusunda ve Harput'a 1,5-2 km mesafede Karataş ve Serince köyleri istikametine giden yolun 1-1,5 kilometresinden sonra sola ayrılan yol üzerindedir (Foto:19). Türbe, yeşilliklerle dolu bir derenin yamacında olup, türbenin hemen yanında bir çeşme bulunmaktadır. Dış görünüşü itibariyle dikdörtgen planlı olan bu türbe iki bölümden meydana gelmektedir. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir mekan ile bu mekana doğru duvarın güneyinde birleşik içten ve dıştan sekizgen bir mekandan oluşan yapının Osmanlı döneminde eklendiği düşünülen ve mescid olarak kullanılan dikdörtgen planlı bölümü. Makam ve mescid bölümü birbirine bitişik olup, her iki bölüme de kuzey cephesinden açılan iki ayrı kapıdan girilir. Makam bölümü girişinde odacık halinde üstü ve yanları kapalı küçük bir sahanlık bulunmaktadır. Türbe, çok büyük değildir. 70x100 ebadında taş kemerli bir kapıdan içeri girilir. Türbenin giriş bölümündeki duvara bu zat hakkında İshak Sunguroğlu'nun "Harput Yollarında" adlı kitabından alınma bilgiler yazılmıştır. Türbe çevresinde bulunan çınar ağaçlarının ve sulak yerlerin oluşturduğu ferah ve güzel manzara, buraya gelen ziyaretçilere piknik yapma imkanı sağlamaktadır.

Türbenin yapım tarihi konusunda açık bir bilgi olmamasına rağmen, Ertuğrul Danık, türbedeki ahşap sanduka üzerinde yer alan 713 h. tarihli kitabeden yola çıkarak tarihlendirme yaparken, Ardıçoğlu yapıyı "Ebu'l Feth" ünvanlığı olması gerektiği düşüncesiyle 1220-1225 yıllarına tarihlendirir.¹¹⁹

Halk arasında "Feti Ahmet Baba" ya da Fethi Ahmet Baba" diye bilinir. Burası da halkın senelerden beri önem verdiği ve yoğunlukla gittiği ziyaretgâhlardan biridir.

İshak Sunguroğlu yukarıda adı geçen eserinde, Fatih Ahmet Baba'nın hüviyeti hakkında Harput'un meşhur alim ve mutasavvıflarından Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin ihvanı kiramiyle vaki olan keşifleri neticesinde, elde edilen hal tercümesinde aynen şöyle söyler; "Sen bil ki Harput Kasabası civarında medfun ve Fetih Ahmet namıyla meşhur olan zat, Pervat veya Parbat şehrinde Şeyhu'l-Kainat ünvanıyla anılan Aliyü'r-Remeytani'nin talebelerindedir. Kendisi belh'de doğmuş, ismi Ahmed, tarikati, Tarikat-i Hacegândır" Muhammed Hallacu'l-Belhi vasıtasıyla Hz. Azizan Hoca Aliyü'r-Remeytani'den intisap etmiştir. Onun ahbab ve yakınlarından on kişi de türbenin üst tarafındaki mezarlıkta medfundurlar. Kendisi sâdât-ı kiramdan (Peygamber neslinden) olup, sağ tarafından (kolundan) yaralanarak şehit düşmüş ve aynı yere

¹¹⁹ Danık, a.g.e., s. 45.

defnedilmiştir. Mensup olduğu mezhep Hanefî mezhebi olup, Bağdat'ta medfun bulunan ve bu mezhebin bânisi olan İmam-ı Âzam Ebu Hanife Hazretlerinin hizmetinde de bulunmuştur. Bazı ihvanla beraber yaptığımız keşifte böyle zahir olmuştur. Ben fakir Ali Beyzade ki Nakşibendi tarikatının müceddidi (yani ikinci defa kurucusu ve naşiri) Mevlana Halid'e mensubum. Cenab-ı Hak onu af ve mağfiret etsin." Ayrıca, yine Sunguroğlu, Fethi Ahmet Baba'nın hüviyeti hakkında Erzurum'un Pasinler kazasına bağlı "Yegân" köyünde bir türbede medfun bulunan "Halil Divani" hazretlerinin türbedarı olan marifatname sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri'nin kütüphanesinde bulunan bir tevliyetnamede şöyle zikr olunduğunu söyler: "Erzurum ve havalisi Tebriz'e merbut (bağlı) iken ol zamanın hükümdarı Aras'ın bir kısmını Halil Divani'nin türbesine vakf etmiş imiş... Bu vakıfnamede Halil Divani Hazretleri'nin evlad-ı resulden (Peygamber neslinden) olduğu ve silsilesi tamamen yazılı bulunduğu gibi mensup bulunduğu şeyhi de Fatih Ahmed Herberdi (Harputi) olduğu silsilesinde tamamen zikredilmiştir¹²⁰.

Halk arasında Fethi Ahmed Baba olarak bilinen bu zat XVII. yy'daki vesikalarda "Şeyh-i Kâinât" olarak zikredilmektedir. Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nde "Fethi Ahmet Baba tekkesi "Ulu asitandır" diye medheder. 1518'de zikredilmeyen zatın tekkesinden ilk defa 1523 tarihinde bahsedilmektedir. Buna göre Hamedî köyünün hububatının 1/4'ünün "nısf" olan 3/8 akça "âyende ve revendeye sarf oluna" kaydıyla zaviye vakfına bırakılmıştır. 1566'da ise vakfın geliri 2010 akçaya yükselmiştir.¹²¹

Fatih Ahmet Baba'nın kişiliğini sadece tasavvufî yönden ele almak yanlış olur. O aynı zamanda askeri yönüyle de kuvvetli olan çok değerli bir kişiliktir. Bu zat, büyük bir ihtimalle Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sırasında Orta Asya'dan kalkarak Anadolu'ya gelen tasavvufun yaygınlaşmasının yanı sıra, Anadolu'nun Türkleşmesinde de önemli bir payı olan ve bu yoldan on askeriyle birlikte şehit düşen bir Allah dostudur. Bu nedenledir ki Harput'a gidip de ulaşım imkanı olan ziyaretçiler buraya da uğramadan geçmezler.

Fatih Ahmed Baba hakkında halk arasında anlatılan bazı menkibeler vardır. Bunlardan birisini İshak Sunguroğlu "Harput Yollarında" isimli kitabında şöyle anlatmaktadır.

¹²⁰ Sunguroğlu, a.g.e., s.226-228.

¹²¹ Ünal, a.g.e., s. 220.

“Harput’un ilk kaymakamı Şevki Bey, akşamcıydı ve ehl-i keyf bir zattı. Bir yıl yazı geçirmek üzere Fatih Ahmed civarındaki Hacı Haliloğullarının bahçelerinden birini kiralamıştı. Cuma günleri dostlarından bazıları bahçeye gider orada demlenir ve eğlenirlerdi. Yine böyle bir günde biraz demlendikten sonra sık ağaçlarla kapalı olan havuz manzarası, Şevki Bey’in alkol ile neşelenen ruhunu sıkmış olacak ki ayağa kalkmış ve etrafta dolaşmaya başlamış. Karşıda türbenin tam alt tarafında derenin kenarında yeşil bir düzlük görünce kilimlerin şiltelerin ve rakı sofrasının buraya naklini emretmişti. Fakat misafirlerden birisi türbeyi göstererek oraya pek yaklaşmayalım demişe de Şevki Bey buna aldırılmamış. Bu emir üzerine tam Fatih Ahmed Baba’nın türbesinin önündeki kayaların altında sofra kurulmuş ve sohbet başlamıştı. Yemişler, içmişler ve geç vakit dağılmışlardı. Ertesi sabah Şevki Bey yatağından kalktığı zaman çenesinin eğilmiş olduğunu ve bir kelime dahi konuşmadığını hissedince bundan çok etkilenmiş. Kasaba ve Elazığ’da bulunan bütün doktorlara muayene edilmiş ise de yapılan tedavilerin hiçbiri çare olmayınca ve bu darbenin nereden geldiğini anlamıştır. Birkaç gün evinden çıkamamış ve sonra Fatih Ahmed’e giderek türbeyi ziyaret ve af dilemiş. Türbeyi ve yanındaki mescidi tamir, önündeki sahayı tesviye ettirerek, türbenin önüne bir çeşme yaptırmış ve ağaçlandırmıştır. Bu hizmetinin mükafatını da çok geçmeden çenesinin düzelmesiyle görmüştür. İshak Sunguroğlu anlattığı bu olayı Harput’ta okumayan, bilmeyen kimsenin kalmadığını da belirtmektedir¹²².

Buna benzer bir rivayetde şöyledir; Fatih Ahmed Baba’nın türbedarlığını yapan ve halk arasında “Kara Ahmed” ismiyle bilinen kişinin bizzat kendi ağzından anlattığına göre Tekke ve zaviyelerin kapatıldığı yıllarda o zamanki nahiye müdürü “Malatyalı Ali İlder Bey” tek geçim kaynağı türbedarlık olan Kara Ahmed’i buradan kovmak ister ve onu azarlar. Buna çok üzülen Kara Ahmed bir gece Fatih Ahmed Baba’ya kendisine yardım etmesini ve Malatyalı Ali İlder Bey’in buradan gitmesi için dua eder. Bunun üzerine kendisini çok kötü bir şekilde adeta mengeneye sıkılmış gibi hisseden ve oradan dışarı çıkarak evinin yolunu tutar. Ertesi sabah Ali İlder Bey, Kara Ahmed’i evine çağırır. Eve gittiğinde müdürün yüzünün sarılı olduğunu gören Kara Ahmed iyice şaşırır ve meraklanır. Korku içerisinde neden çağırıldığını sorar. Ali İlder Bey rüyada Fatih Ahmed Baba’dan tokat yediğini ve bunun üzerine çenesinin eğildiğini anlatır. Bu durumun Kara Ahmed’i haksız yere azarlaması sonucu başına geldiğini düşünen nahiye müdürü Ali İlder Bey, bir daha böyle bir şey yapmayacağına söz vererek, Kara

¹²² Sunguroğlu, a.g.e., s.330.

Ahmed'den kendisini affetmesi için özür diler. Daha sonra Kara Ahmed'le birlikte türbeye gelen Ali İlder Bey burada da tevbe edip Allah'a yalvardıktan bir süre sonra çenesi düzelir. Emekli olup Malatya'ya yerleşen Ali İlder Bey'in orada vefat ettiği belirtilir.¹²³

Malazgirt Savaşı'na iştirak ettiğine ve bugünkü türbesine kavuşmadan türbenin alt tarafında bulunan dere yatağında on askeriyle birlikte şehit düştüğüne inanılan Fatih Ahmet Baba, rivayete göre bir süre Konya'da bulunan ve ismine ulaşamadığımız bir zatın rüyasına girer. Fatih Ahmet Baba bu zata cesedinin Harput'ta bir dere yatağında olduğunu zamanla üzerinin dere yatağından gelen toprakla dolduğunu, şimdi ise dere yatağından gelen suyun kendisini rahatsız ettiğini bu nedenle de burdan çıkarılması gerektiğini söyler. Rüyanın birkaç kez tekrarlanması üzerine bu kişi, Harput'a gelerek rüyasında gördüğü yeri ahaliye anlatmıştır. Kısa bir süre sonra zatın tarif ettiği yer bulunup kazılınca Fatih Ahmed Baba'nın çürümemiş cesediyle karşılaşmışlar. Bu olayın üzerine dere yatağında bulunan ceset buradan kaldırılarak bugünkü halihazırda mevcut bulunan yere defnedilmiştir. Sonra da bu zatın Allah dostu, takva sahibi olduğu düşünülerek yerine bir türbe yapıp ziyarete açılmıştır¹²⁴.

Rivayete göre, Fatih Ahmed Baba türbesine giden yol yapımında çalışan Karayolları iş makinaları türbenin hemen üstünden geçirmeye çalıştıkları yola gelince arıza yapmış ve daha ileri gidememişler. Bir zaman sonra bu kez ısrarla ordan geçmeye çalışan makine sürücüleri hastalanmışlardır. Bu durumunun sebebini merak eden makine sürücüleri kazma kürekle o bölgeyi kazmaya başlamış ve bir süre sonra toprak altından çürümemiş cesedler çıktığını görünce hata yaptıklarını anlayarak o bölgeyi biriket bir duvarla çevirmiş ve yolu biraz daha üst kısımdan geçirmeye karar vermişlerdir. İşte bugün Türbenin yanı başında bulunan çeşmenin hemen üst tarafında çevirili olan bölümde Fatih Ahmed Baba ile birlikte gelip bu toprakların kurtuluşu için şehadet şerbetini içen 10 askerinin olduğuna inanılır.¹²⁵

Fatih Ahmed Baba türbesine yoğun olarak çocuk sahibi olamayanlar veya erkek çocuk sahibi olmak isteyenler, ruhsal sorunları olan ziyaretçiler gelmektedir. Fatih Ahmed Baba türbesi aynı zamanda felçlilerin, dili tutulmuşların, sihir, büyü ve nazara uğramışlar ile, muhtelif dilek sahiplerinin de ziyaretgâhi olarak bilinir.

¹²³ İzzet Ünlü, 78 yaşında, Emekli Nüfus Müdür, Okur-yazar.

¹²⁴ Hakan Yıldırım, 27 Yaşında, türbe bitişiğindeki piknik yeri sahibi, okur-yazar.

¹²⁵ Sadık Karataş, 83 yaşında, Fırıncı, okur-yazar.

Sünni ziyaretçiler daha çok Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece gelirlerken Alevi mezhebine mensup ziyaretçiler Çarşamba günleri gelmektedir. Bu bazen üç cuma veya üç çarşamba şeklini de almaktadır. Sünni olan ziyaretçilerin dilekleri gerçekleştiğinde kurban kestikleri görülmektedir. Alevilerin lokma (Gömme) adı verilen yöresel bir yemek dağıttıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, türbeye gelen sünni ziyaretçiler saygı gereği içeri elleri önlerine bağlı başları öne eğik bir şekilde girip, yine aynı şekilde geri geri çıkarken, Alevi vatandaşların içeri girmeden eşik diye tabir edilen yeri öptükleri, dışarı çıkarken de çıkış kapısının sol tarafını öptükleri yaptığımız gözlemler arasındadır. Peki bu farklılıkların sebebi nedir? Neden Sünniler Cuma günü giderken Aleviler Çarşamba günü gitmektedir. Bize göre bu farklılıkların sebebi alevi kesimin kendisine has örf-i uygulamaları olabileceği gibi kendilerini azınlık psikoloji içerisinde hissetmelerinden dolayı Sünni eğilime karşı bir tepki hareketi de olabilir. Bunun yanı sıra ağaca çaput bağlanması, taş, dağ ve tepeye kutsallık atfedilmesi yönüyle benzerlikler vardır.

Ruhsal sorunları olan veya akli dengesini yitiren ziyaretçilerin bu mekanda bir gece yatmaları ile şifa bulacaklarına inanılırken, koluna demir bir bilezik geçirip çocuk sahibi oluncaya kadar çıkarmayanların istediklerine kavuşacaklarına inanılır. Bu türbeye geldikten sonra çocuk sahibi olanlar çocukları erkek olursa ismini "Fatih Ahmet veya Fethi Ahmet" kız olursa da "Fethiye" koyarlar. Ayrıca çocukları olduktan sonra da türbeye gelir kurban keser ve orada bulunanlara dağıtırlar. Bu amaçla türbeye çevre illerden dahi gelinmektedir¹²⁶.

Fatih Ahmet Baba türbesinin hemen yanı başında bulunan piknik yeri sahibi Sultan Yıldırım'ın anlattığına göre, Birgün Trabzon'un Of ilçesinden Kemal Baba isminde biri türbeye gelmiş ve Fetih Ahmet Baba'nın rüyasına gelerek kendisini buraya çağırdığını söylemiştir. Rüyası üzerine buraya gelen Kemal Baba, Sultan Yıldırım'a önümüzdeki perşembeyi cumaya bağlayan gece buraya 75.000 civarında evliyanın geleceğini ve başlarında da Abdülkadir Geylani'nin olacağını söyler. Bunun üzerine meraklanan Sultan Yıldırım ve eşi perşembeyi cumaya bağlayan gece uyumaz. Saat yaklaşık 03:00'da Kemal Baba türbenin bulunduğu yere gelir. Bu sırada Sultan Yıldırım ve hanımı oturdukları evin penceresinden Kemal Baba'yı izlemektedir. Belli bir süre sonra Kemal Baba'nın ellerinin baş parmaklarını havaya kaldırarak geri geri geldiğini gören Sultan Yıldırım dayanamayıp yanına gitmek ve ona balık ikram etmek ister.

¹²⁶ İnci Yavuz, 50 Yaşında, Okurr-yazar, Ev hanımı.

Ancak Sultan Yıldırım Kemal Baba'nın yanına ulaştığında Kemal Baba birden gözden kaybolur¹²⁷.

Türbenin hemen yanı başında bulunan piknik yeri sahibi Sultan Yıldırım'ın anlattığına göre, Elazığ'da görev yapan İkrâm Uslu adında bir doktor her perşembeyi cumaya bağlayan gece türbeye gelir, sabaha kadar dua eder ve zikirde bulunmuş. Bir ara İkrâm Uslu'nun kız kardeşi akli dengesini yitirmiş ve bu türbeye gelerek sabaha kadar dua ve zikir ederek Allah-u Teâlâdan şifa dileklerinde bulunmuşlar. Bunun üzerine de akli dengesi yerine gelmiş ve eski sağlığına kavuşmuştur.

Türbeye aynı zamanda ileri yaşta olmasına rağmen dili çözülmeyen dolayısıyla da konuşamayan çocuklar da getirilir. Bu amaçla gelen ziyaretçiler türbenin anahtarını çocuklarının diline sürer, türbede yasini şerif okur ve dileklerinin kabul olması için Allah-u Teâlâya niyazda bulunurlar.

Bu amaçların dışında muhtelif talep ve niyetleri olan ziyaretçiler türbenin arka tarafındaki dardağan ağacına (Foto:20) bez, yazma, çorap vs. şeyler bağladıkları gibi, türbenin sol tarafındaki "dilek duvarı" adı verilen duvara da taş yapıştırırlar (Foto:21). Şayet taş yapışırsa dileklerinin gerçekleşeceğine aksi takdirde ise gerçekleşmeyeceğine inanılır. Tuhaftır, taş, fotoğraflarda tespit ettiğimiz bu duvara yapışıırken hemen yanı başındaki duvara yapışmamaktadır. Taşın yapıştığı duvar dikkatle incelendiğinde önceden mum veya yapışkan özelliğe sahip başka bir maddenin sürülmüş olduğu görülmektedir. Ayrıca türbenin hemen önünde bulunan çeşme suyundan da şifa bulma amaçlı içilir¹²⁸.

Yine türbeye muhtelif amaçlarla gelen ziyaretçiler dileklerini makam kısmında bulunan Kur'an-ı Kerim'lerin içine yazdıkları gibi, mescid bölümünün güney yönünde bulunan duvara da yazarlar. Bu dileklerden bazıları ise şöyledir:

"Allah'ım F. Ahmet babanın yüzü suyu hürmetine bana hayırlı bir evlat nasip et ben de adağımı (kurbanımı) kesem."

"Allah'ım sen kimsenin evinin huzurunu kaçırma kardeşlerimi bana bağla bize kavuştur. Abime hayırlı bir iş nasip eyle."

"Allah'ım üniversite sınavımı kazanayım, Ablama da hayırlı bir kader yaz."

"Hüseyin ve Hamide'ye de Allah beraberlik evlilik nasip etsin ve mutlu olsunlar."

"Allah'ım bana hayırlı, helalinden bir kismet aç."

¹²⁷ Sultan Yıldırım, 43 Yaşında, Türbe bitişiğindeki piknik yeri sahibi, Okur-yazar.

¹²⁸ Sevgi Niksarlı, 25 yaşında, Okur-yazar.

3. Arap Baba (Alaca Mescid)

Harput merkezinde eskiden “Küçük Kayabaşı Mahallesi” adı verilen, yeni adı ise “Sara Hatun Mahallesi” olan yerde bugünkü Kurşunlu Camii’nin yaklaşık yüz metre kadar doğusunda bulunan Belediye Otoparkı’nın hemen sağ tarafında bulunan Arap Baba türbesine, üst katı mescid olması hasebiyle “Alaca Mescid” de denilir (Foto:22). Giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre miladi 1262 yılına tarihlendirilir. Mescit ve türbe bir bodrum kat üzerine üç bölümden oluşmaktadır. Yer olarak sarp kayalıklar üzerine inşa edildiğinden aslında ikinci kat olan mescid bölümü zemin görünümündedir. Selçuklu dönemi Tek kubbeli Mescid örneğini teşkil eden bu büyük tarihi yapı, kesme taşlardan inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının mescid olarak kullanılan bölümün güney duvarında üç cepheli mihrap, mihrabın doğusunda ve batısında eşit genişlikte iki pencere açıklığı bulunur. Mescidin tavanı tonos halinde tek kubbeyle genişletilmiş olup, mihrap duvarı Selçuklu çinileriyle süslenmiştir. Ancak bu gün bu çiniler büyük bir kısmı bozularak ya da yağma edilerek mimari özelliğini kaybetmiştir. Mescidin doğu duvarında bir pencere kuzey duvarında pencereye eş genişlikte bir kapı bulunurken güney duvarında da minareye açılan bir kapı bulunur. Batıdaki türbeyle ortak olan duvarında da eş genişlikte iki açıklık vardır. Bunlardan güneyde kalan pencere olarak kullanılırken, kuzeyde bulunan türbe üst katına geçişi sağlayan kapı olarak kullanılır.¹²⁹

Mescidin giriş kapısı kemerli olup etrafı kahverengi taşlarla örtülüdür. Mescidin sol tarafından bir iki metre aşağı inildiğinde yaklaşık bir metre yükseklikte türbenin ufak kapısı görülür. Türbe iç duvarı bir metre kadar kesme taşlarla yapılmış, bir metreden sonra koyu kiremit renginde tuğlalarla örülmüştür. Arap Baba’ya ait ahşap sanduka ziyaretçilerin Arab Baba’nın çürümemiş olan cesedini görebilmesi amacıyla üstten menteşeli olarak yapılmıştır. Bugün yetkililerce çürümeyi önlemek amacıyla camekan içine alınmıştır.

Hüviyeti hakkında çeşitli görüşler olan Arap Baba kimine göre kitabede adı geçen Yusuf İbn Arabi Şah kimine göre Harput’a gelen ve keramet ehli bir seyyah, kimine göre ise Selçuklu askeri komutasında görev alan ve burada şehit düşen bir mücahittir. Cesed bu gün göğüs ve karın kısmı nisbeten çökmüş olmakla beraber, kolları ve bacakları sağlam olup et kısmının vücud üzerinde kurumuş bir hal aalmasından ibarettir.

¹²⁹ Danık, a.g.e., s. 52.

Daha önce cesedin mumyalandığı iddialarına rağmen bu konuda bilimsel bir kayıt da bulunmamaktadır¹³⁰.

Kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Allah’ın meşitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazlarını kılan, zekatlarını veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler yapar ve imar ederler. Umarım ki bunlar doğru yolu bulmuş ve hidayete ermiş kimselerdir. Bu metin ve âli bîna; Selçuklu Sultanlarından din ve dünyası mamur ve âbâdan olan büyük Sultan Kılıç Arslan’ın oğlu Keyhüsrev’in zamanında onun istek ve emirleriyle, Şaban’ın torunu ve Arabi Şah’ın oğlu Sahibü’l Ata’ya vel ihsan olan Cenab-ı Hakk’ın rahmetini rica eden Yusuf tarafından hicretin 678. yılında yapılmıştır.

Bu kitabeye göre Arap şahın oğlu Yusuf’un bu türbeyi yaptığı açıktır. Gerçekten de bu kitabede adı geçen Arap Şah, bugün halk arasında adı geçen Arab Baba olsaydı oğlu Yusuf’un bu kitabe de babasından bahsetmiş olma ihtimali yüksek olurdu. Bu nedenle bizce Arap Baba ile kitabede geçen Arap Şah’ın aynı kişiler olması ihtimali zayıftır.

Arap Baba ile ilgili halk arasında anlatılan menkıbelerden en çok bilineni şöyledir:

Zamanın birinde Harput ve dolaylarında uzun bir süre yağmur yağmamış, kıtlık yaşanabileceği kaygısıyla halk yağmur duasına çıksa da bir türlü beklenen yağmur yağmamıştır. İşte tam bu sırada Arap Baba türbesinin yakınındaki evlerden birinde oturan Selvi Nine rüyasında, Arap Baba’nın başını kesip bir dereye atarsa yağmurun yağacağını görmüş. Rüyanın birkaç kez tekrarlanması üzerine korkan Selvi Nine rüyasını konu komşuya anlatmayayım derken bütün Harput’a yayılmış. Kuraklık karşısında çaresiz kalan ahali Selvi Nine’ye rüyasında denileni yapması için baskı yapınca yaşlı kadın çaresiz Arap Baba’nın türbesine gitmiş ve cesedin başını keserek dereye atmış. Bunun üzerine yağmurlar başlamış, halk kuraklıktan kurtulmuş ancak aralıksız yağın ve uzun bir süre dinmek bilmeyen yağmurlar rahmet olmaktan çıkıp felakete dönüşmüş. Derken bir gece Selvi Nine bu defa rüyasında Arap Baba’nın kendisini görmüş. Arap Baba tarafından “Benim başımı attığın yerden alıp yerine koy; yoksa yağmurlar dinmez, halin haraptır” şeklinde uyarılan kadın, ertesi sabah korkuyla uyandığında hemen dere kenarına gidip kesik başı bulunduğu yerden alıp sandukadaki yerine koymuş. Ardından yağmurlar dinmiş ve herşey eski haline dönmüş.¹³¹

¹³⁰ Fatih Ülgen, 57 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

¹³¹ Osman Bulut, 61 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

Takva ehli dini bir şahsiyet olduğuna da inanılan Arap Baba hakkında anlatılan bir diğer menkibe de şöyledir: Arap Baba, Arabistan'dan Harput'a gelen bir seyyahmış. Burada 2-3 ay kaldıktan sonra ölüm vakti gelmiş ve ruhunu teslim etmiş. O zamanlar Harput'ta çok şiddetli kış mevsimleri yaşandığından çetin kış şartlarından dolayı o dönem vefat edenler "Körhane" (karanlık yer) adı verilen yere bırakılmış. Bu nedenle Arap Baba'nın cesedini Körhane'ye bırakan Harput ahali bahar gelip buzlar çözüldüğünde defin işlemleri için geri gelir. Karşılarında Arap Baba'nın çürümemiş cesedini gören ahali önceleri şaşırırsa da bu zatın keramet ehlinden biri olduğunu düşünerek günümüzde bulunan yere türbe yaptırarak, ziyarete açmışlar.¹³²

İzzet Ünlü'ye göre, 1950'li yıllarda ismine ulaşamadığımız ancak o dönemin askeri kuvvetlerinde üst rütbede görev yapan bir kişi Harput'a gelmiş ve Arap Baba'nın bugünkü bulunduğu yerde çok göz önünde ve rahatsız edildiği düşüncesiyle buradan kaldırılıp, bugünkü Kurşunlu Camii yerine getirilmesini söylemiş. Bu olay üzerine Harput'tan ayrılıp giden bu kişi, aradan 15-20 gün geçtikten sonra tekrar Harput'a gelmiş. Arap Baba'nın bu hareketinden dolayı rüyasına gelip kendisini uyardığını söyleyen bu kişi pişmanlık içerisinde cesedi bulunduğu yerden çıkararak tekrar eski yerine bırakır. Bu süre zarfında Arap Baba'nın vücudunun bir kısmının çürüdüğüne şahid olunmuştur.¹³³

Arap Baba'nın kimliği ne olursa olsun, bugün cesedinin çürümemiş olmasından dolayı tasavvuf ehli ve mertebesi yüksek bir zat olduğu düşüncesiyle Harput'ta ziyaretçi sayısı oldukça yoğun olan türbeler arasındadır.

Çevre illerden dahi gelen ziyaretçilerin olduğu, türbeye en çok deliler, sara hastalığı olanlar ve felçli hastalar geldiği gibi, muhtelif talep ve niyetleri olan ziyaretçiler de gelmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler zatın makamı başında Yasin, Fatıha ve İhlas surelerini okurken, bir kısım ziyaretçilerin sanduka üzerinde bulunan yeşil renkli örtüyü 3 defa öpüp başına koydukları, bu örtüyü gözlerine ve yüz bölgesine sürdükleri veya ellerini bu örtüye sürüp vücutlarının ağrıyan bölgelerine sürdükleri yaptığımız gözlemlerle tespit edilmiştir. Türbeden içeri girilirken saygı gereği eller önde bağlı girilip aynı şekilde geri geri çıkmaya dikkat edilir. Mahrem olduğu düşüncesiyle

¹³² Bekir Uzun, 62 yaşında, okur-yazar, Emekli.

¹³³ İzzet Ünlü, 78 Yaşında, Okur-yazar, Emekli Nüfus Müdür.

ve özellikle de türbedarın uyarması dolayısıyla bayanların çürümemiş olan cesedine bakmasına izin verilmez¹³⁴.

Ayrıca kısmetini açmak ve hayırlı mutlu bir evlilik yapmak, yuva kurmak isteyenler üç cuma üst üste Arap Baba türbesine gelir. Böylelikle dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Türbe etrafında bez vb. şeylerin bağlanıldığı bir ağaca rastlanmamıştır.

4. İmam Efendi (Hacı Hafız Osman Bedrüddin-i Erzurûmî)

Türbesi, Harput'ta, Meteris Mezarlığının doğu tarafında (üst kısmında), eskiden "Kürtler Külbesi" denilen mevki Buzluk Mağaraları'na giden yolun sağ tarafındadır. Türbe, kare planlı olup üzeri büyük bir kubbe ile kapatılmıştır. Aydınlatması dışarıya bakan tek bir pencereden ibaret olan türbe tek mekanlı olup makam bölümünde bulunan üç adet mezar demir çağlarla ayrılmıştır. Bu mezarlardan ayrı olarak, yine makam bölümünde üzerinde ismi yazılı olmayan tek bir mezar daha bulunmaktadır. Türbe etrafında Harput'un yetiştirdiği önemli zatların mezarları bulunmaktadır.

İmam Efendi, aslen Erzurumlu olup, asıl adı Hafız Osman Bedrüddin-i Erzurûmî'dir. Çemişgezek nüfus kayıtlarından alınan bilgiye göre, 1858 yılında (H. 1274) Erzurum'un Abdurrahman Ağa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası İlim ve tasavvufi konulardaki liyakatiyle tanınmış olan Selman Sükûti Efendi, annesi ise Esmâ Hatun'dur. Osman Bedrüddin, sıradan insanlardan çok farklı bir kişilik ve misyonla dünyaya geldiğini, gerek düşünüş ve davranışlarıyla, gerekse yaşını aşan konulara karşı olan ilgisiyle ispatlamıştır. Osman Bedrüddin dünyaya geldiğinde âdet üzere kulağına ezan okunur. O, okunan bu ilk ezanı duyduğunda elini havaya kaldırır ve ezan bitimine kadar da elini indirmez. Bu gibi hadiseler onun ileride büyük bir zat olacağını da göstergesi olarak kabul edilir. Henüz dokuz yaşındayken Kur'an-ı Kerim'in hızını tamamlayan Osman Bedrüddin, daha sonra Erzurum medreselerinde sarf nahiv dersleri alır. Arapça eğitimini tamamladıktan sonra hadis, tefsir, fıkıh gibi öğrenim safhalarını da başarıyla tamamlayarak hafızlığının yanısıra ilim adamı hüviyetini de kazanır. Hucûrat süresinin tefsirini okuyunca amellerin bilmeden yapılan hatalar sebebiyle boşa gitmesinden korkarak çok az konuşmaya başlar. Bu sessizliği üzerine hocaları ve arkadaşları kendisine "Sessizce Hafız Osman Bedrüddin" dediler. Hocalarından Mehmed Tahir Efendi bir gün ona; "Molla Hafız! Bütün bildiklerimi sana öğrettim.

¹³⁴ Celal Kurt, 54 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

Ayrıca bilmediklerimi de öğrendim. Şöyle ki bilmediklerimi sana öğretmek için önce çalışıp öğrenmeye mecbur kaldım. Bundan ötesine gidemiyorum. Artık senin daha çok ilim öğrenmen için başka bir hocanın dersine devam etmen gerekiyor. Bu ilim öğrenme ateşiyle yanıp tutuşan Osman Bedrüddin hocasının bırakmasından dolayı kendini bir boşluk içinde hisseder. Bir gün Allah’u Teâlâ’ya şöyle yalvarır: “Dertliyim derdim derin, derdime derman için sana geldim ya muin” İşte Osman Bedrüddin’in bu duası Allah katında kabul bulunur ve ona Buhara’dan Ahmet Merami adında bir veli hoca seçilir. Tarikatta emirler, makamların en üstünden gelir. Nerede görev verilirse oraya gidilir. Kendisine verilen bu görev üzerine Buhara’daki Cami-i Kebir’de halka vaaz ve nasihat eden Seyyid Ahmet Merami, bir gece habersizce Buhara’dan ayrılır. Görev yeri olan Erzurum’a gelerek Hasankale’nin Bevelkasım Köyü’ne imam olur. Ahmed Merami Hazretleri’nin kısa zamanda yayılan ünü, yana yana kendisine rehberlik edecek bir hoca arayan Hafız Osman Bedrüddin’in kulağına ulaşır. Bunun üzerine yola koyulan Hafız Osman Bedrüddin Bevelkasım’a geldiğinde aradığı zatı namaz vaktinde camide bulur. Bu gencin, kendisine yetiştirmesi için işaret edilen genç olduğunu anlayan Ahmet Merami, namazdan sonra “Merhaba Hoş geldin Hafız Osman Bedrüddin” deyince hayretler içine düşen Osman Bedrüddin saygıyla yaklaşarak elini öper ve kendisinden ders almak arzusunda olduğunu söyler. Bu arzusuna: “Ya hafız, biz Buhara’dan buraya boşuna mı geldik” diye cevap veren Ahmed Merami onu kendi usulüne göre imtihana çeker ve sonra şöyle devam eder: “Şunu bilesin ki ilmin uçsuz bucaksız yolu neticede insanı hakka ulaştırır. İlmün muhtelif sahneleri ve safhaları vardır. İlmün çeşidi çoktur. Bizim sana vereceğimiz ilim tasavvuf ilmidir” Bir süre sohbet ettikten sonra Hafız Osman Bedrüddin’in bunları büyük bir heyecan ve hırsıyla dinlediğini gören o zat, onun istek ve meylini iyice anlar ve çalışma günlerini tespit ettikten sonra yanından ayrılır¹³⁵.

Uzun süren meşakkatli bir eğitimin ardından Ahmet Merami Hazretleri bir gün Hafız Osman Bedrüddin’e dönerek: “Şunu bilesin ki ilm-i zahir ile ilm-i bâtın birleşerek ait olduğu kalbde merkezleşti. Allah-u Teâlâ’ya hamd ve senâ olsun, size de mübarek olsun. Benim vazifem burada tamam oldu. Ben irşada memur değilim. Seni bugüne kadar yetiştirmekle, tasavvufi ahkamı sana bildirmekle vazifeliydim. Biz memleketi, memlekettekiler de bizi arzuluyor. Peygamberlerin varisi ve veliler güneşi olarak bir mürşid-i kâmil aramaya hak ve selâhiyet kazandınız. Cenabı Hak hayırlısıyla muvaffak buyursun” dedi ve derslerine son verdi. Hafız Osman Bedrüddin yine hocasız kalmıştır.

¹³⁵ Aydoğmuş, a.g.e., s.129-130.

Tekrar Erzurum'a dönüp mürşidini aramaya koyulduğunda o henüz 27 yaşında idi. Yılı 1877'dir¹³⁶.

1877-78 yıllarında Ruslara karşı yapılan ve tarihte 93 harbi olarak bilinen çarpışmaların arzu edilmeyen bir seyir takip etmesinden dolayı Erzurum üzüntülü günler yaşamaktadır. Ordu komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum Kalesine çekilerek halkın maneviyatını yükseltmenin ve topyekün bir karşı koyuşa hazır hale getirmenin gayreti içindedir. İşte böyle bir gün ve ortamda halkta beklenen heyecan patlamasını meydana getirecek ufak bir kıvılcıma ihtiyaç duyulmaktadır. Nihayet 8 Kasım 1877 günü sabah namazı vakti yaklaşmaktadır. O gün Ayaz Paşa Camii'nin minaresinden adeta halkın ruhuna işleyerek okunan bir ezan sesi beklenen bu kıvılcımın rolünü oynamıştır. Her zamankinden çok farklı bir şekilde okunan ve tesir eden bu ezan sesi ile Erzurum halkı sarsılmaz bir birlik beraberlik içinde evvela Ayaz Paşa Camii'ne koşar, namazdan sonra da evinde ne bulursa tüfek, bıçak, kılıç vs olarak cepheye gider. O gün Aziziye tabyalarındaki savaşı anlatmak mümkün değildir. Rus kuvvetlerine karşı galeyana gelen Erzurum halkının da katılmasıyla ordumuz taarruza geçerek düşman kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur bırakır. O gün, sabah namazı vakti, okuduğu ezanla Erzurum halkına o ruhu veren, tahmin edileceği üzere Hafız Osman Bedrüddin'dir.¹³⁷

Bu husus, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya arzedilirken orada bulunan cephane kumandanı Kurt İsmail Paşa heyecanla ileri çıkıp, o zatın Miralay Bahri Bey kumandasında bulunan Osman Bedrüddin olduğunu, onun düşmanla savaşırken elinde silahı olmadığı halde düşmanı attığı isabetli taşlarla öldürdüğünü, ikinci bir taşı almak için yere eğilmesine bile gerek kalmadığını gözleriyle gördüğünü söyler. Bunun üzerine Osman Bedrüddin'i yanına çağıran Paşa ona iltifatlarda bulunduktan sonra onu 28. Alay'ın 3. tabur imamlığına tayin eder. Böylece o güne kadar Hafız Osman Bedrüddin diye anılırken o günden sonra "İmam Efendi" diye anılmaya başlanmıştır¹³⁸.

Harp sonrası taburu ile birlikte Diyarbakır'a tayin olunan İmam Efendi, gördüğü bir rüya üzerine Elazığ'ın Palu ilçesine giderek nakşi şeyhi Seyyid Mahmud Samini hazretlerinin kapısına varır. İmam Efendi önce Samini Hazretleri'den inabe almaya yaklaşmaz. Mahmud Samini Hazretleri'nin tütün içmesi ve hastalığından dolayı gözlerinin çapaklanması dikkatini çeker. O, içinden "Tütün içenden şeyh olur mu?" diye düşünür. Bir süre sonra kahve gelir. İmam efendi kahvesini içerken beyaz olan

¹³⁶ *Evliyalar Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1993, s. 283-285

¹³⁷ Gülizar-ı Samini, *Sohbetler*, C.I-II, Marifet Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 2004, s. 29.

¹³⁸ *Evliyalar Ansiklopedisi*, C.VII, s. 287.

cübbesine bir miktar kahve dökülür. Giyim kuşamına çok titiz olan İmam Efendi bu duruma üzülür. Mahmut Samini Hazretleri, “Hafız cübbeni çıkar da bizim Mustafa temizlesin der ve cübbe birkaç dakika sonra temiz bir halde geri gelir. Yine o gece İmam Efendi garip bir rüya görür. Rüyasında bütün bitkilerin Allah’a secde ettiği halde içlerinden bir tür bitkinin Allah’a secde etmediğini görür. Sabah uyandığında Samini Hazretleri İmam Efendiye dönerek “Hafız bir ateş getir de şu Allah’a secde etmeyen otu yakalım der ve arkasından Hafız, biz bu tütünü şunun için içiyoruz: “Buraya tütün içen bir çok kişi geliyor. Şayet ben içmemiş olsam bunların çoğu beni dinlemeyi bırakıp tütün içmek için dışarı çıkacaklar. Halbuki şimdi hem tütünlerini içiyor hem de oturup beni dinliyorlar.” der. Bu olay üzerine gerçeği anlayan İmam Efendi’nin Mahmud Saminini hazretleri hakkında olan şüphesi yavaş yavaş azalmaktadır. Burada üç gün kaldıktan sonra Mahmud Samini Hazretleri İmam Efendiye: “Hafız misafirlik üç gündür. Git ve bahçedeki sebzeleri sula” der. İmam Efendi şaşkınlık içinde bahçeye iner ve sebzeleri sulamaya başlar. Ancak sebzelerin henüz yarısını sulamıştır ki havuzdaki suyun bittiğini görür. Bu durumu Samini Hazretleri’ne anlattığında O: “Hafız sen ne diyorsun? O havuz bahçenin tamamını suluyor! Sen git havuza bir daha bak” der. Tekrar inip bakan İmam Efendi havuzun suyla dolu olduğunu görür. Ertesi gün Mahmud Samini Hazretleri İmam Efendi’yi tekrar çağırır ve bahçeden akşam yemeği için bir miktar sebze toplamasını söyler. İmam Efendi aklından her ne kadar daha dün suladığı ve henüz çiçekte olan sebzelerin ürün vermeyeceğini geçirirse de bu işin bir hikmetinin olduğunun bilincinde bir şekilde tekrara bahçeye iner. Bakar ki hakikaten domatesler, biberler, patlıcanlar dallarında olgunlaşmış bir haldedir. İmam Efendi, işte o zaman anlar ki Mahmud Samini Hazretleri büyük bir mürşid ve tasavvuf ehlidir. O gün imamlığı kendisi yapar içlerinden biri Samini Hazretleri’ne. “Hoca Efendi neden mihrabı misafire bıraktın” diye sorunca: “O daha mürşid görmeden ilk devreyi kendi gücü ile atlatmıştır” cevabını verir. İmam Efendi kısa zamanda tasavvufta yetişip kemâle erer. Samini Hazretleri’nin dergahında 18 gün sülûkta kalıp icazet aldıktan sonra vazifesi gereği 3-4 sene kadar Palu’da kalır.¹³⁹

Hayatının bu yeni devresinde İmam Efendi artık olgun bir mürşiddir. Hak ve Hakikate susamış insanlara mânâ ve fikir derinliğiyle dopdolu, yüksek seviyeli tasavvufi sohbetlerde bulunarak insanların gönlünde taht kurmuş, büyük bir veli ve büyük bir mürşiddir. İmam Efendi Palu’da vazifesini yerine getirdiği günlerde bazı

¹³⁹ Evliyalar Ansiklopedisi, C.VII, s. 289.

islahat ve icraat gereği askeri taburların Dersim'e sevk edilmesi dolayısıyla İmam Efendi'nin taburu da Dersim'e nakledilmiş ve birkaç sene Pah kasabasında kalmıştır. Sonra da taburu Çemişgezek'e nakledilmiştir.¹⁴⁰

Çemişgezek halkına da sahip olduğu gerçekleri on beş sene kadar anlatan, ilim, irfan ve hakikat yüklü sohbetleri ile halkı manevi duygularla besleyen İmam Efendi, 1909 yılında Tabur İmamlığı vazifesinden emekli olur. Emekli olduktan sonra soluğu müşidi Mahmud Samini Hazretleri'nin yanında alan İmam Efendi, aynı yıl içinde müşidinin işareti üzerine o gün için Doğu Anadolu'nun ilim ve irfan merkezi durumundaki Harput'a gider. İmam Efendi'nin Harput'taki devresi hayatının en verimli ve en feyizli devresi olmuştur. Kendisini bütünü ile tasavvufa veren İmam Efendi, dînî sohbetlerle etrafına hep ışık tutmuştur. Günümüzde de mevcut olan Kurşunlu Camii onun sevenleriyle dolup taşmıştır. Cenabı Hakk'ın kendine lütfettiği ilim ve Allah aşkını insanlara aktarmayı hayatının en temel vazifesi haline getiren ve bunu bir borç bilen İmam Efendi, bazı kaynakların belirttiği şekilde bu dönemde yaklaşık iki yüz bine yakın insanın manevi cehaletten kurtulmalarına vesile olmuştur.¹⁴¹

İmam Efendi buyurdu ki: “İnsan Allah û Teâlâ'nın nimetlerini düşünse, bunların şükrünü nasıl yerine getireceğinden hayret eder. Şükrünü tam manasıyla eda etmek mümkün değildir. Allahû Teâlâ, emirlerine itaat ve yasaklarından kaçma gibi azıcık bir şeyden râzı oluyor. Pekçok ikram ve ihsanda bulunuyor.”¹⁴²

Hayatı boyunca insanların mutlulukları için uğraşan İmam Efendi, 17 Ekim 1924 yılında vefat etmiştir. Mustafa Naci Efendi, Kazım Efendi, Hacı Tevfik Efendi, Hacı Sadettin Efendi ve Mazhar Efendi onun yetiştirdiği önemli zatlardan yalnızca birkaçıdır.

Onun ölüm haberiyle birlikte ertesi gün Harput'ta oluşan büyük bir kalabalık onu derin üzüntü içinde Meteris Mezarlığı'na defneder. Günlerce ziyaretçi akımına uğrayan mezarı bu gün dahi ziyaretçilerle dolup taşmaktadır.

Gülizar-ı Samini adındaki mektubatı ile Gülbün-i irşad ve Mecâlis-i Saminiyye adında beş ciltlik kasidesi vardır. Sohbetleri üç kitap halinde basılmıştır.¹⁴³

Üç kez evlilik yapan İmam Efendi'nin, üçüncü eşi, İshak Sunguroğlu'nun da yakın akrabası olan Hacı Mustafa Efendi'nin kızı Ayşe Hanım'dan Ziyaaddin Bey

¹⁴⁰ Sunguroğlu, a.g.e., C.II, s. 269.

¹⁴¹ Gülizar-ı Samini, a.g.e., s. 30.

¹⁴² Evliyalar Ansiklopedisi, C.VII, s. 294.

¹⁴³ Evliyalar Ansiklopedisi, C.VII, s. 294.

namında bir oğlu, önceki zevcelerinden de Bahaaddin, Nureddin ve Muhit namlarında üç erkek ve Nuriye hanım isminde bir kızı olmuştur.¹⁴⁴

İmam Efendi'ye atfedilen pek çok menkibe vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Harput’un tanınmış alimlerinden müftü Kemal Efendi, gözünde beliren bir hastalık nedeniyle İstanbul’da bir hastaneye yatırılır ancak, hastalıktan bir türlü kurtulamaz. Günlerden bir gün hastalığın verdiği acılarla kıvrılırken, bir de bakar ki İmam Efendi elinde bir tepsi ve üzerinde bir fincan kahveyle hastanedeki odasından içeri girer. Kemal Efendi’ye “Hafız kahveyi özlemiştir. Sana kahve getirdim deyince. Hayretler içerisinde kalan Müftü Kemal Efendi kahvesini bitirdikten sonra İmam Efendi kahvenin telvesini gözüne sürmesini ister ve oradan ayrılır.

Kendisini uğurlamak isteyen Müftü Kemal, Efendi’nin arkasından hızla kapıya koşar ama koridorda kimseyi göremez. İmam Efendi’nin söylediğini yapan Müftü Kemal Efendi, birkaç gün içerisinde iyileşir ve hastaneden taburcu olur. İmam Efendi’nin geldiği günün tarihini ve saatini bir köşeye not eden Müftü Kemal Efendi Harput’a gelip müridlerinden belirtilen tarihte İmam Efendi’nin Harput’ta olup olmadığını sorar. O tarihte İmam Efendi’nin Harput’ta olduğunu öğrenen Müftü Kemal Efendi şaşkınlık içerisinde İmam Efendi’nin elini öpmeye gittiği zaman İmam Efendi, Müftü Kemal Efendiye: “Hoş geldin Kemal Efendi, maşaallah telve gözüne iyi gelmiştir” diyerek tebessüm eder. O, bu ziyaretten sonra İmam Efendi’ye intisab etmiş ve hayatı boyunca İmam Efendi’nin feyzinden yararlanmışır¹⁴⁵.

İmam Efendi, Çemişgezek’te tabur imamlığı yaptığı 1904 yıllarında 1462’de vefat eden ve ölümü üzerinden 442 sene geçen Bayram Baba¹⁴⁶ isminde bir zat İmam Efendi’nin rüyasına gelerek bir kül ve çöp tepeciğinin altında azap çektiğini söyler. İmam Efendi de günlerden bir gün çukur mahallede oturan jandarma mülazimliğinden emekli Mehmet Efendi’nin davetine giderken Tekke mahallesindeki bu kül ve çöp tepeciğini görür. Bunun üzerine yanındaki Hocasade Mehmet Ağa’ya: “Şimdi size Şeyh Tevfik Efendi’yi göndereceğim şu tümseği açın, içinde bir mezar taşı çıkınca da bana haber verin” der. Gerçekten de tümsek kazıldığında içinde bir mezar taşı çıkar ve arkasından İmam Efendi’ye haber verilir. İmam Efendi, mezar taşının bulunduğu yere gelerek bu zatın kimliğini açıklar ve şeyhine karşı işlediği suçtan dolayı bu şekilde

¹⁴⁴ Sunguroğlu, a.g.e., C.II, s. 271.

¹⁴⁵ İzzet Ünlü, 78 yaşında, Okur-yazar, Emekli Nüfus Müdürü.

¹⁴⁶ Çemişgezek ilçesinin Tekke Mahallesinde medfundur. Hacı bayram Velinin müritlerinden olduğu söylenir.

cezalandırıldığını ancak suçunun cezasını çektiğini bu nedenle de çektiği eziyetlerin mükafatını görme vaktinin geldiğini söyler. Daha sonra da bu yerin çevresini duvar ile örerek mezarı korumaya alır.¹⁴⁷

“Yıl 1916, Birinci Cihan Harbi başlamış Ruslar doğu cephesinde Bitlis’e kadar gelmişler. Asker kışın şiddeti ve çetin soğuğu altında aç ve perişan halde bozguna uğrar. Bu sırada cephede savaştan Ağınlı Kalaycızade Ahmet Efendi ıssız bir yerde nereye gideceğini kestirememenin verdiği korku içerisinde mürşidi İmam Efendi’den yardım ister. O anda bir atlının kendisine doğru geldiğini görür. Gelen İmam Efendi’dir. Bir anda sevinçle herşeyi unutan Kalaycızade Ahmet Efendi, İmam Efendi’ye doğru koşar ve ata biner. Bir süre hiç konuşmadan giderler. Küçük bir tepenin önünde İmam Efendi durarak: “Ahmet, artık kurtuldun. Bu tepenin arkasına doğru gideceksin” der. Kalaycızade Ahmet Efendi attan indikten sonra bir bakar ki, İmam Efendi kaybolmuştur. Onun dediğini yaparak tepeyi aşar. Geldiği yer Bingöl’dür. Tam o sırada nöbet gezen asker Ahmet’i alarak komutanlarına götürürler. Komutan, onun perişan durumuna bakarak nereden geldiğini sorar. Ahmet Efendi Bitlis cephesinin dağıldığını, kendisinin mürşidi İmam Efendi tarafından buraya getirildiğini söyleyince, komutan şaşkınlık içerisinde: “Cephe ne zaman dağıldı?” der. Kalaycızade Ahmet Efendi: “İki saat kadar oldu” der. İyice şaşırın komutan “Evladım, sen iki günlük yolu gelmişsin, ne iki saati!” der. Onun içinde bulunduğu durumu anlayarak izin verip memleketine yollar. Vakit kaybetmeden Harput’a mürşidi İmam Efendi’nin yanına koşar. İmam Efendi, Kalaycızade Ahmet Efendi’yi karşısında görünce: “Hoş geldin Ahmet der ve ekler: “Artık kurtuldun değil mi?”¹⁴⁸

Çemişgezekli meşhur şair Nüzhet Dede’den İmam Efendi’nin oğlu Ziyaddin Uz Bey’e nakiledilen bir menkibe de şöyledir:

“İmam Efendi, Nüzhet Dede ve bir çok kişi Ağın’da bir evde sohbet halindeyken, yaşlı bir adamla bir genç içeri girerek İmam Efendi’ye yaklaşır ve sessizce bir şeyler konuşurlar. Bu konuşma esnasında İmam Efendi bir ara sesini yükselterek “Yahu ben İsa mıyım, Musa mıyım ben nasıl edeyim?” der. Nüzhet Dede: “Efendi sen ne İsa’sın ne da Musa’sın. Bu genci getirmişler, himmet buyur” diye ricada bulunur. Bunun üzerine İmam Efendi bu iki adamla birlikte dışarı çıkar ve bir süre sonra geri dönüp sohbetine kaldığı yerden devam eder. Bu yaşlı adamın öğretmen olan oğlunun gözleri kör

¹⁴⁷ *Bütün Yönleriyle Çemişgezek*, Çemişgezek Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği Yayınları, No:1, Eylül 1997, s. 144.

¹⁴⁸ Aydoğmuş, a.g.e., s. 147.

olmuştur. İmam Efendi'den gözlerinin açılması için yardım istemektedir. İşte, İmam Efendi, bu isteğe kızmıştır. Aradan sekiz ay geçer ve Nüzhet dede o genci Elazığ'da görür. Gencin gözleri görüyordur. Genç öğretmen Nüzhet Dede'ye başından geçenleri şöyle anlatır: “O akşam İmam Efendi babamla beni dışarda ayrı bir odaya aldı. Babama: “Senin bu oğlun babasına âsi, Allah'ı da inkâr ediyor. Bunun için gözleri kör olmuş.” Hakikaten doğru söylüyordu. Ben size bir dua öğreteceğim dedi. Bunu altı ay okuyacak, bütün kötü düşüncelerinden vazgeçecek altı ay sonra gözleri açılınca doğru bana gelip intisab edecek dedi, dediğini yaptım ve gözlerim açıldı.”¹⁴⁹

Allah-u Teâlâ'nın kendisine bahşettiği yaşam süresini ilim irfanla ve insanların mutluluğu, Allah aşkını anlatmakla geçiren bu büyük müşid ve kâmil insanın türbesi, öldükten sonra da ziyaretçilerle dolmuş taşmıştır. Mezarı'na muhtelif amaç ve niyetlerle bir çok insanın geldiği tespit edilmiştir. Ziyaretçi sayısı çoğunlukla perşembe, cuma ve pazar günleri fazla olurken haftanın diğer günlerinde de türbe ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçiler, türbede Yasin veya Fatiha süresi okuduktan sonra niyetlerinin gerçekleşmesi için Allah'u Teâlâ'ya niyazda bulunurlar. Ziyaretçiler arasında mezarın çevrili olduğu demir parmaklıklara elini sürenlere ve bu parmaklıkları öpenlere de rastlanılmaktadır. Türbe etrafında bez, yazma vs. şeylerin bağlandığı bir ağaca rastlanılmamıştır. Çok eskiden yağmur duası için de İmam Efendi'nin türbesine başvurulmuş.

5. Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri

Türbesi, Harput merkezinde eskiden Cami-i Kebir Mahallesi adı verilen bugünkü tarihi Ulu Cami'nin giriş kapısını geçtikten hemen sonra sağ taraftadır (Foto:23). Daha önceleri türbesi Ulu Cami'nin giriş kapısının sol tarafında iken, cami bahçesine park yaptırılması kararlaştırılmış, halkın tüm engellemelerine rağmen kabri Nureddin Ardiçoğlu tarafından 1969 yılında bugünkü yerine kaldırılmıştır. Kabir, 75 cm kadar zeminden yüksek ve mermerden yontulmuş bir kaide üzerine kesme taşlardan bir sanduka konularak baş ve ayak kısmına taştan yapılmış şahideler yazılması suretiyle düzenlenmiştir.

İshak Sunguroğlu, “Harput Yollarında” adlı eserinde, Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri'nin daha önceki türbesini, yarenin yaptırdığı belirtir¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Aydoğmuş, a.g.e., s. 148-149.

¹⁵⁰ Sunguroğlu, a.g.e., C.I, s.323.

Halk arasında “Çapakçurlu Şeyh namıyla da bilinen Seyyid Ahmet Çapakçuri, M.1830 senesinde Bingöl’ün Kûr köyünde dünyaya gelmiş olması hasebiyle “Seyyid Ahmet Kûr’i” de denmektedir. Aslen Bağdat’lı olup dedeleri Seyyid Abdulhamid vaktiyle Bağdat’tan Çapakçur’a gelmiş ve Kûr köyüne yerleşmiştir.¹⁵¹ Kendisinde çocukluk çağlarından itibaren bir takım olağanüstü hallerin ortaya çıktığı, kalp gözü açık olanlarca bilinen bir gerçektir. Dini bilgilere olan merakı sebebiyle daha küçük yaşta köyünü terketmiştir.

Cami-i Kebir (Ulu Camii) imamı Hacı Tevfik Efendi’den nakledildiğine göre, Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri, 10-12 yaşındayken bir gün dağda koyun otlatırken yanına daha önce hiç görmediği bir kişi yaklaşır. Kendisinden halini hatırlı soran bu kişiye Çapakçuri Hazretleri cevaben: halinden memnun olmadığını, ilim öğrenme arzusu içinde yanıp tutuştuğunu, bu yaşa kadar ancak Fatiha süresini öğrenebildiğini söyler. Çapakçur Hazretleri’nin arzu ve özleminin zaten farkında olan bu zat, hazretin başını okşayarak, onun için dua eder ve oradan ayrılır. Başından geçen bu olayı akşam babasına anlatan Çapakçur Hazretleri, bir müddet sonra babası tarafından devrin büyük Nakşi Şeyhi Şeyh Ali Septi Hazretleri’nin huzuruna getirilir. Ali Septi Hazretleri, o günden itibaren Çapakçur Hazretleri’ni terbiyesi altına alarak mâddeten ve mânen en güzel şekilde eğitilmesine özen göstermişlerdir. Ondaki bu istek ve arzuyu da görünce onu kısa zamanda velilik meydanının gülü bir eri yapmışlardır¹⁵².

Çapakçur Hazretleri, on iki yaşından itibaren, Ali Septi Hazretleri’nin Palu’daki evlerinde büyümüş ve maddi, manevi ilimlerin öğrenimini yaparak kendileri de büyük bir âlim olmuştur. Senelerce nefsiyle büyük mücadelelerde bulunarak tasavvuf yolunun, Allah’a kavuşma yolunun, bütün derece ve kademelerini Ali Septi Hazretleri’nin eğitiminden geçerek kemâle erdirme derecesine ulaşmış ve bunun sonucunda da en son ve ne olgun halife olarak görevlendirilmiştir. Seyyid Hazretleri halifelik verildikten sonra da, Ali Septi Hazretleri’nin yanından ayrılmamış vefatına kadar O’nun hizmetinde bulunmuştur. Nitekim, Ali Septi Hazretleri’nin M. 1894 yılında vefat etmesi üzerine, ilk olarak Harput’a gelmiş; 14 sene Harput’ta oturarak burayı şerefliendirdikten sonra M. 1906 yılında emr olunduğu üzere Siverek’e gitmiştir. Burada da 8 sene kaldıktan sonra 1914 yılında Siverek’ten ayrılarak Viranşehir’e gitmiştir. İki sene de Viranşehir’de

¹⁵¹ Muhammed İhsan Oğuz, *Arifler Silsilesi*, Oğuz Yayınları, İstanbul 2003, s. 353.

¹⁵² Sunguroğlu, a.g.e., C.II, s. 143.

kalan Çapakçur Hazretleri, 1916 yılında tekrar Harput'a gelmiş ve yaşamının geri kalan kısmını burada geçirmiştir.¹⁵³

Çapakçur Hazretleri'nin sağlığına yetiştiğini söyleyen İshak Sunguroğlu'na göre onun fiziki yapısı şöyledir: “Uzun boylu, geniş omuzlu, elleri ve parmakları uzun ancak kuru ve kasları ince bir vücuda ve uzunca zayıf, elmacık kemikleri çıkık, küçük ağızlı, beyaz uzun ve seyrek sakallı bir yüze sahiptir. Kesinlikle ilminden, âlimliğinden ve şeyhliğinden gururlanmayan Çapakçur Hazretleri tam aksine mütevazı bir yapıya sahip olup, günde birkaç defa evinden çıkar, çarşığı dolaşır, namazlarını da ya Sarahatun'da ya da Ulucami'de kılardı.¹⁵⁴

Seyyid Hazretleri, sabahlara kadar bütün gece iki dizi üzere oturlardı. Teheccüd namazını kılabilmek için yine bu halde, iki dizi üzerinde 15–20 dakika kadar bir uyku uyurdu. Gerek toplulukta, gerek yalnız buldukları yerlerde diz çözerek bağdaş kurup oturdukları, ayak uzattıkları görülmemiştir. Bu sebeple topukları oturaklarında yer edip nasır bağlamıştı. Anlatılana göre, Çapakçur Hazretleri hayatının son deminde hasta yatağında dahi dizleri üzerinde oturur ayaklarını uzatmamış. Müridlerinden Dabak Kemal: “Efendim hastasınız ayaklarınızı uzatın” deyince:

“Ben Allah'ın huzurunda nasıl ayaklarımı uzatırım” diye cevap vermiştir.¹⁵⁵ Hayatı boyunca bu şekilde ibadet ve kullukta bulunmak ilk nesil müslümanlarının büyüklerine, salihlerine has bir durumdur. Bu hal, Seyyid Hazretleri'nin devamlı Allah'ın huzurunda ve O'nun müşahadesiyle şereflendiklerinin açıkça görünen delilidir.

“Seyyid Hazretleri, Şafii Mezhebi'ne sâlik idiler. Kendi mezhebinde nasıl derin ve geniş bir bilgiye sahip iseler, Hanefi Mezhebi'nde de öylece derin ve geniş bir bilgiye sahip idiler. İnançla ilgili hükümlerde ve ameli konulardaki sırları ve hikmetleri öyle kutsal bir tarzda gözönüne serer açıklardı ki, dinleyenler hayran kalırdı.¹⁵⁶

Seyyid Ahmet Çapakçur Hazretleri'nin hayatı yoksulluk içerisinde geçmiştir. Hayatı boyunca dünya malına rağbet etmeyerek paradan, puldan kaçmıştır. Halk, onu fakara olarak tanımıştır. Kur'an-ı Kerim'i çok iyi okur ve açıklar; yazısı ise hattat derecesindedir. Hayatı boyunca mütevaziliğinden ödün vermeyen Seyyid Ahmet Çapakçur Hazretleri, 94 yaşında mide rahatsızlığına yakalanarak kırk günlük hastalıktan

¹⁵³ Oğuz, a.g.e., s. 358-359.

¹⁵⁴ Sunguroğlu, a.g.e. C.II, s. 144.

¹⁵⁵ Hacı Bulut, 74 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

¹⁵⁶ Oğuz, a.g.e., s.360.

sonra Miladi 1924 senesi vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Ulucami avlusunda gül ağaçlarının bulunduğu köşeye defnedilmiştir.¹⁵⁷

Seyyid Hazretleri kerâmet ehli bir zat olup, kerâmet göstermekten çok çekinirlerdi. Buna rağmen halk arasında ona atfedilen menkibelerden bazıları şunlardır:

“Birinci Dünya Savaşı esnasında düşman askerlerinin Çapakçur (Bingöl) yakınlarına kadar gelmiş olmasından dolayı Harput halkı büyük bir korkuya kapılmıştır. Halk telaşlanarak malını, mülkünü bırakarak göç etmeye başlamış bulunuyordu. Bu sırada Viranşehir’de bulunan Çapakçur Hazretleri halkın manevi kuvvetini arttırmak ve varolan gidişatı durdurmak için Harput’a gelmiş ve Ulu Camii’nin bahçesindeki halkın önüne geçerek: “Düşman askerleri Çapakçur’a kadar yaklaşmıştır. Ancak buraya gelemeyeceklerdir. Telaşa lüzum yoktur. Eğer düşman buraya gelirse evvela beni idam ediniz”¹⁵⁸ diyerek halkta güven duygusunu oluşturmuş ve göç etme düşüncesinden vazgeçirmiştir. Gerçekten de o tarihte Rusya’da çıkan Bolşevik İhtilali nedeniyle düşman askerleri işgalden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Böylece Seyyid Hazretleri halkın göç etmesini engelleyerek belki de bütün doğu illerinin kurtuluş sebebi olmuştur.

Bir gün Ahmet Çapakçur Hazretleri talebeleriyle oturuyordu. Bu sırada yaşlı bir köylü yanına gelerek: “Kırk seneden beri başım ağrıyor. Ne yaptım ve nereye gittimse, hangi ilacı kullandımsa çare olmadı. Sizden dua istiyorum.” dedi. Bunun üzerine Ahmet Çapakçuri şifa dualarını okuyup bitirdikten sonra: “İnşâallah şifa bulursun kardeşim” dedi. O zat hemen eline öperek: “Efendim daha ilk duayı okuduğunuz an başımın ağrısı geçti” dedi. Seyyid Ahmet Çapakçur hazretleri de; “Bütün iyilikler Allah rızası için yapılmalıdır. Şifayı veren Cenab-ı Hak’dır.” buyurdu.¹⁵⁹ Bu nedenle olsa gerek başı ağrıyanlar o günden sonra şifa bulmak niyetiyle hazretin yanına gitmiş. Günümüzde de Çapakçur Hazretleri’nin türbesi şiddetli başağrısı çekenlerin kendilerine şifa aradıkları bir yer olmuştur.

Hacı Tevfik Efendi’den nakledildiğine göre¹⁶⁰: “Fatih Ahmet Baba” diğer adıyla “Şeyhü’l Kâinat” diye anılan ve meşhur olan zatın türbedarı bana dedi ki: “Bir gün ziyarete açmak için türbeye giderken, hatırıma Seyyit Ahmet Çapakçur hazretlerinden ötürü: “Bu şeyh efendiyi herkes övüyor, halbuki bir gün gelip de bu zatı ziyaret etmedi” düşüncesi gelerek türbeyi şerifi anahtarıyla açtım. İçeri girdiğimde bir de baktım ki

¹⁵⁷ İshak Sunguroğlu, a.g.e., C.2, s. 145.

¹⁵⁸ Abdullah Bulut, 62 Yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli Öğretmen.

¹⁵⁹ Evliyalar Ansiklopedisi, C.II, s. 278.

¹⁶⁰ Seyyid Hazretleri Harput’ta yokken Hacı Tevfik Efendiyi yerine vekil bırakmıştır. Harput’un yetiştirdiği önemli alimlerden biridir.

Seyyid Ahmet Hazretleri diz üstü oturmuşlar, başlarını Şeyh'ül Kâinat'ın sandukasının baş tarafına dayamışlar. Kendilerini bu hayret halde görünce bana büyük bir saygı, korku ve ürperti geldi, hemen kapıyı kapatıp kendimi dışarı attım. Anahtarı bende olan ve kapısından başka bir taraftan içerisine girilmesi mümkün olmayan türbeye bu zatın nereden ve nasıl girdiğini düşünerek hayrette kaldım.”¹⁶¹

Rivaye göre, şifa bulma niyetiyle gelen bir zata dualar okuması üzerine, o zat Çapakçur Hazretleri'ne o zamanlar yirmi kuruş değerinde olan bir mecdiye verir. Çapakçur Hazretleri verilen bu yirmi kuruşun içerisinden yalnızca iki kuruş alır, gerisini: “Bunu götür çocuklarına bir şey alırsın” diyerek iade eder. Hazretin çocukları babalarının bu parayı geri iade etmesine kızarlar. Bunun üzerine Çapakçur hazretleri çocuklarına dönerek: “Yavrularım şayet sizler olmasaydınız ben bu iki kuruşu da almazdım. Bu parayı sizler için aldım” diye cevap verir. Gönlüne Allah sevgisinden başka hiçbir şey sokmayan “Kutbiyet” “Gavsiyet” ve “Ferdiyet” makamlarının tamamına sahip Çapakçur Hazretleri sıkıntılı anlarında kendisinden dua isteklerinde bulunan insanların verdiği paraları hiçbir zaman kabul etmezdi. Aldığı birkaç kuruşu da sırf çocuklarının nafakası için alırdı.¹⁶²

Çapakçur Hazretleri'nin müridlerinden Dabak Kemal adında bir zat, bir gün hasta yatağında olan şeyhin yanına bir tabak dolusu bal alarak ziyarete gider. Balı, önce giriş kapısının ardında bırakan Dabak Kemal içeriye girer ve şeyhini elini öper, yanına oturur. Çapakçur Hazretleri saygı içerisinde yanına oturan Dabak Kemal'e: “Hoş geldin Kemal, canım da bal istemişti, sağolasın” deyince Dabak Kemal şaşkınlık içerisinde dışarı çıkarak kapının ardına bıraktığı balı alıp yanına gelir. Çapakçur Hazretleri baldan sadece bir parmak aldıktan sonra tabağı uzatarak “Bunu götür evdeki çocukların yesin, bunda onların da rızkı var” der. Son günlerini yaşadığını hisseden Çapakçur Hazretleri Dabak Kemal'e: “Birkaç günlük misafirliğimiz kaldı. Hayırlısı yolcuyuz Kemal” diyerek müridlerini ölüm anına hazırlamıştı.¹⁶³

Bir gün Seyyid Ahmet Çapakçur Hazretleri Harput'ta girdiği bir dükkanda kısa bir süre sonra ağlamaya başlar. Hayretler içinde kalan dükkan sahibi merakını tutamayıp: “Neden ağlıyorsunuz efendim” diye sorar. Gözyaşlarını silen Çapakçur Hazretleri:

¹⁶¹ Oğuz, a.g.e., s. 368

¹⁶² Aydoğmuş, a.g.e., s. 170

¹⁶³ Hasan Ayyıldız, 59 yaşında, Lise mezunu , Emekli.

“Yahu İmam Efendi gibi bir zat konuşurken ben büyüklük duygusuyla onu dinlemeyip buraya geldim. Ben nasıl bin insanım? İşte ona ağlıyorum” der.¹⁶⁴

Türbe, özellikle şiddetli baş ağrısı çeken hastalarca ziyaret edildiği gibi muhtelif amaç ve dileklerle de ziyaret edilir. Ağrılı olarak cuma günleri gelinilen türbede ziyaretçiler zatın mezarı başında yasin okur ve Allahu Teâlâ’ya niyazda bulunurlar.

6. Ulu Cami Minaresi ve Karadut Ağacı (Ulu Ağaç)

Halk arasında Ulu Ağaç olarak bilinen ağaç, Harput Merkezde Ulu Cami’nin kibleye bakan duvarının bitişiğindedir (Foto:24). Bu eğik minare ve ağaç hakkında halk arasında şöyle bir efsane anlatılır: Ulu cami bahçesinde bir kandil gecesini iki arkadaş otururken, birisi diğere: “Caminin bahçesinde, mihrabın hemen önünde bulunan dut ağacının eğilip kalktığını, yani secde ettiğini söyler. Diğere arkadaş hayretler içerisinde: “Ben de caminin minaresinin eğilip kalktığını gördüm der. İki arkadaş korku içinde oradan uzaklaşırlar. Böylece minare ve ağacın sırları ortaya çıkar. O günden beri ağaç ve minare secde edercesine eğik dururlar.¹⁶⁵

7. Murad Baba (Şeyh Şerafeddin Türbesi)

Harput merkezinde, eskiden “Ahmet Bey Mahallesi” adı verilen yerde bulunan Murat Baba Türbesi, Ağa Camii’nin güneye bakan kısmında Balakgazi Parkı’na girmeden hemen sağdadır (Foto:25). Önündeki 15-20 m’lik geniş bir sahanlığı geçtikten sonra ulaşılan türbe, altıgen şeklinde olup üstü kubbeli ve saçla örtülüdür. 1-1,5 m civarı ufak yeşil dikdörtgen bir kapıdan içerisine girilen türbe, yaklaşık 3 m yüksekliğindedir. Türbenin iç kısmına üstü düzgün kahverengi mermer benzeri taşlarla kemer şeklinde örülen mihrablarla süslemeler yapılmıştır. Ayrıca her mihrab arasındaki boşluğa da yine aynı taşlarla “T” şeklinde motifler yapılmıştır. Dışarıya açılan bir tane penceresi olan türbe, uzun dikdörtgen taşlarla inşa edilmiştir. Makam kısmı yerden 10 cm yükseklikte parke zeminin üzerindedir.

İshak Sunguroğlu’nun 1958’de yazmış olduğu “Harput Yollarında” adlı kitabının birinci cildinde yer alan fotoğraf ve bu yer tanıtılırken verilen adres dikkatle incelendiğinde, günümüzde halk arasında “Murat Baba” olarak bilinen zatın asıl isminin “Şeyh Şerafeddin” olduğu sonucuna varılacaktır. Bu isim değişikliğinin nereden

¹⁶⁴ İzzet Ünlü, 78 Yaşında, Okur-yazar, Emekli Nüsfu Müdürü.

¹⁶⁵ Güler, a.g.e, s.74.

kaynaklandığı hakkında da şöyle bir tahmin yürütülebilir; Günümüzde Murad Baba Türbesine Allah'ü Teâlâ'dan canı gönülle olmasını istedikleri bir muradı olan ziyaretçilerin çoğunlukla gittikleri bilinen bir gerçektir. Kanaatimizce 1958'lerde Şeyh Şerafeddin Türbesi olarak bilinen türbe zamanla bu tür amaçlarla giden insanların gittiği ve muradlarının gerçekleştiği bir yer haline alması hasebiyle halk arasında Murad Baba Türbesi adını almış olabilir. Bu nedenle de o zamandan beri Murat Baba olarak anılan türbede yatan zatın asıl isminin Şeyh Şerafeddin olduğu zamanla unutulmuştur.

Önceleri Zelo Bacı namında birinin evinin içinde, Harput'un tanınmış isimlerinden İzzetin Ünlü'nün annesine akşamları bu yerde bir mum yandığını söylemiş. Türbe 1960'lı yıllarda Sabuncu Muhyiddin Efendi tarafından restorize edilerek günümüzdeki halini almıştır.¹⁶⁶

Şeyh Şerafeddin'in hüviyeti hakkında İshak Sunguroğlu, Harput'un işgal altında olduğu yıllarda Fetih Ahmet Baba'nın maiyetinde bulunan emirlerden ve yakın akrabasından olduğunu, bu tarihte kalenin önünde şehit düştüğünü söyler. İhtimal ki, müslümanlar şehre hakim olduktan sonra naaşı, bugünkü yerine getirilmiş ve buraya defnedilmiştir¹⁶⁷.

Murad Baba, halk arasında Fethi Ahmet Baba'nın kardeşi olarak da bilinir. Murad Baba türbesine yoğun olmamakla birlikte muhtelif amaçlarla giden ziyaretçilerin yanı sıra, özellikle olmasını çok istedikleri bir muradları olan ziyaretçiler gitmektedir.

8. Beşik Baba

Harput merkezinde, Balakgazi heykelinin hemen altında medfundur (Foto:26). Bu yere eskiden "Büyük Kayabaşı Mevkii" adı verilirdi. 1-1,5 m yüksekliğe sahip türbenin 70x80 ebadında daracık bir kapısı vardır. Betonarme bir türbe olup iç kısmı kırmızı renkte mimari özelliği olmayan sıradan taşlarla yapılmıştır. Dışarıya açılan küçük bir penceresi olan türbe kayalık bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Hüviyeti hakkında kesin bilgi edinemediğimiz Beşik Baba hakkında İshak Sunguroğlu, "Bu zatın, Harput'un Araplar tarafından istilası sırasında şehit olduğunu; yanındaki mezarların birinin hanımına, diğerinin de oğluna ait olduğunu ve onlarında burada şehit edildiklerini; türbede mevcut

¹⁶⁶ İzzeddin Ünlü, 78 yaşında, Emekli Nüfus Müdürü.

¹⁶⁷ Sunguroğlu, a.g.e., C.I, s. 336.

olan beşiğin çocuğuna ait olduğunu bu nedenle de bu zata Beşik Baba denildiğini” söyler¹⁶⁸.

Beşik Baba, çocuğu olup da yaşamayanların veya çocuğu olmayanların ziyaret yeri olarak bilinir ve bu şekilde inanılır. Çocuğu olmayan analar hazırladıkları bebek ve beşik sembollerini bu türbeye bırakarak çocuklarına kavuşacakları günü ümitle beklerler. Ayrıca bir türlü iflah olmayan hasta çocuklar, anneleri tarafından bu türbede birkaç dakika yalnız bırakılır ve gidilir. Şayet çocuk ağlarsa yaşayacağına, aksi takdirde öleceğine inanılır¹⁶⁹.

9. Nadir Baba

Harput merkezde, geçmişte “Kayabaşı” diye tabir olunan yerde bugün Arap Baba Türbesi’nin doğu yönüne doğru yaklaşık 50 m mesafede Nadir Baba türbesinde medfundur (Foto:27). Türbe dikdörtgen planlı olup tavanı cisirlerle destekli ve ahşaptır. Üzeri saç çatıyla örtülen türbe, iki kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmı mescid mahiyetinde olup, makam kısmına buradan geçilir. Makam kısmı ahşap sanduka ile kaplanmış olup, etrafı demirle çevrilerek koruma altına alınmıştır. Mimari bir özelliği yoktur.

Kimliği hakkında önemli bir bilgiye ulaşamadığımız Nadir Baba hakkında İshak Sunguroğlu: “Türbeye Ermenilerin büyük bir inanişla bağlandıklarını, hasta çocuklarını beş-on dakika burada yalnız bıraktıklarını ve Pazar günleri buranın Ermenilerle dolup taşıdığını” söyler¹⁷⁰.

Nadir Baba’nın kimliği hakkında ulaştığımız diğer bir bilgi de Kadiri Şeyhlerinden Tayyar Baba’nın başından geçen bir olayda karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Tayyar Baba, Harput’ta oturduğu yıllarda aralarında Yesevi ve Nakşi Tarikatına bağlı kişilerinde bulunduğu bazı din alimleriyle Nadir Baba Türbesinde buluşur, sohbet toplantıları yapar ve bazı gecelerde bu türbede yatarmış. İşte burada yattığı günlerden bir gece sandukanın başına giderek: “Nadir Baba burada bu kadar kalıyorum bana niçin görünmüyorsun? Üstelik rüyama bile girdiğin yok. Şayet bana görünmezsen mezarını kazacağım” der. Belli bir müddet sonra da Tayyar Baba mezarı kazmaya başlar. Bu esnada birden “Dur yapma” diye bir ses duyan Tayyar Baba kendisinden geçer ve bayılır. Bu bayılma anında kendisini Şeyhi Göllü Mustafa Baba’nın evinde görür. O

¹⁶⁸ Sunguroğlu, a.g.e., C.I, s. 324.

¹⁶⁹ Muhlise Yetik, 26 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

¹⁷⁰ Sunguroğlu, a.g.e., C.I, s. 333.

sırada şeyhi çok ağır bir şekilde hasta yatağında yatmaktadır. Bu sırada yaşlı, Buhara Sakallı bir zat parmağıyla şeyhinin ağzına zenzem suyu damlatmaktadır. Tayyar Baba oradakilere: “Bu zat kimdir” diye sorunca oradakiler zatın Nadir Baba olduğunu söylerler. Tayyar Baba bunun üzerine Nadir Baba: “Tayyar biz senin şeyhine hizmet ediyoruz, sen bizim kabrimizi kazıyorsun, bu nasıl iştir” der. Kendine gelir gelmez şeyhini ziyarete giden Tayyar Baba, gerçekten de onu ağır hasta olarak bulur.¹⁷¹

Halk arasında Anadolu'nun fethinden sonra Türkmen göçleriyle birlikte Harput'a gelen ve burada şehit düşen bir zat olarak bilinen Nadir Baba'nın kimliği hakkında yukarıdaki anlatılardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Nadir Baba, Selçuklu döneminde Anadolu'nun Türk-İslamlaşmasında büyük bir rolü olan Yasevi Tarikatı'na mensup bir şeyh'dir. Çünkü, Yesevi Tarikatı'na mensup kişilerin gayri müslimlere karşı hoşgörülü yaklaşımı sebebiyle o dönemde bir çok Hristiyan Müslümanlığı seçmişlerdir. İşte Ermenilerin Nadir Baba'ya gösterdikleri ilgi de buradan gelmiş olabilir. Bu nedenle de Nadir Baba'nın Yesevi Tarikatı'na mensup bir şeyh olma ihtimali daha da kuvvetlidir. O, Selçuklular döneminde yaşamıştır. Zira, Osmanlılar döneminde yaşamış olsa idi, günümüze dair onun hakkında bazı bilgilere ulaşmamız mümkün olabilirdi. Üstelik, bu zatlar için Osmanlı döneminde verilen bir tarikat beratı da yoktur.

Özellikle ruhsal sorunları olan ziyaretçilerin geldiği bu türbeye; bunun yanısıra çocuğu olmayan ziyaretçiler de gelmektedir. Türbeye gelen ruhsal sorunlu ziyaretçiler, ilk iki hafta cuma günleri, üçüncü hafta ise cumartesi günü burada bir gece yatarak şifa bulacağına inanırlar. Ayrıca burada yatarken üzerlerini örtmek amaçlı kullandıkları battaniye, yorgan vs.'leri de Nadir Baba'nın naaşı üzerine bırakırlar¹⁷².

Çocuk sahibi olamadıkları için türbeye gelen ziyaretçiler de buraya geldikten sonar çocuk sahibi olurlarsa adını “Nadir” koyarlar.

10. Üryan Baba (Tesbih Baba)

Harput'a çıkarken merkeze yaklaşık 200-250 m. kala “Kayabaşı” diye tabir edilen dik kayalıklara varmadan ana yoldan sağa doğru 100 m kadar yürüdüğünüzde ağaçlıklar içerisinde bulunan türbede medfundur (Foto:28). Yöre halkı, buraya eskiden “Tilki Kayalıkları” derdi. Makam bölümünü oluşturan yapı kayalıklar içindeki bir mağaranın türbeye dönüştürülmesi ile oluşturulmuştur. Türbenin giriş kapısı dikdörtgen taştan

¹⁷¹ Aydoğmuş, a.g.e., s. 87-88.

¹⁷² Abdullah Polat, 73 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

yapılmış iki yan sütun üzerine konulan yarım kemerli taş bloktan oluşmuştur. Türbe, Miladi 1862 yılında yapılmış olup giriş kapısından sonra hemen sağ tarafta mezar sandukası bulunmaktadır. Makam bölümünün bitişiğinde bulunan tek katlı taş yapı Üryan Baba türbedarının kaldığı küçük bir evdir.

Halk arasında Tesbih Baba olarak da bilinen Üryan Baba, Evliyalar Ansiklopedisinde de Tesbih Baba olarak geçmektedir. Buna göre; Tesbih Baba'nın Erzincan velilerinden olup, Haçlı Seferleri sırasında şehid düşen dervişlerden olduğu tahmin edilmektedir.¹⁷³

Kimliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadığımız Üryan Baba, hakkında İshak Sunguroğlu şu bilgileri vermektedir: “Harput’un Alaca Mescit Mahallesi’nde bir evde oturan Hacı Ali namındaki zat, bir gece rüyasında, üç lüle çeşmesinin önünde dururken caddeden bir devecinin, devesinin yuları elinde kendine doğru geldiğini yanına gelince devesini çökerttiğini ve Hacı Ali’yi üzerine bindirerek bugünkü Üryan Baba’nın bulunduğu yere bıraktığını ve sonra gözden kaybolduğunu görür. Bu rüyanın birkaç gece tekrarlanması, Hacı Ali’yi hayretleri içerisinde bırakmış ise de korkusundan derdini kimseye açamamıştır. Nihayet bir Arefe günü, kazma kürekle oğlu Süleyman da yanına alarak Üryan Baba semtindeki aile mezarlığına giderler. Harap ve düzeltilmesi gereken mezarları yaptıktan sonra (ki, bu güzel adet Harput’da yıllarca devam etmiştir) Hacı Ali oğluna:

“Evladım!

Üç gecedir rüyamda, bir deveci beni üç lülenin önünde devesine bindirerek tam şuraya getirip indiriyor ve gözümün önünden kayboluyor. Gel kazalım bakalım ne çıkacak” demesi üzerine Süleyman kazmaya sarılır. Çukur 1-1,5 m kadar derinleşince bir delik açılır, açılan delik genişletilince, ortaya bir lahid çıkar. Lahidin içerisinde bütün uzviyeti (organları) çürümemiş ve bozulmamış bir cesedin bulunduğunu, yanında çok eski devirlere ait bir deste ok bulunduğunu ve bu okların yalnız ahşap kısımlarının çürüdüğünü, demir kısımlarının ise sapa sağlam kaldığını görürler. Üzerini idareten kapatıp şehre dönünce, hadiseyi Müftüye ve şehrin büyüklerine haber verirler. Tetkikat sonucunda, bu zatın mücahit ve aynı zamanda mazanneden olduğuna hükmedilerek halkın yardımıyla üzerine bir türbe, yanına da bir mescit ve bir de Sıbyan mektebi

¹⁷³ Evliyalar Ansiklopedisi, C.XII, s. 22.

yaptırıyorlar. Lahidin içinde kimliğine ait bir şey bulunamadığı için ismine de “Uryan Baba” deniliyor”¹⁷⁴.

İshak Sunguroğlu, bu bilgileri verdikten sonra, devamla Uryan Baba'nın hüviyetinin yıllarca zaman sonra Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin manevi keşifleri neticesinde ortaya çıkarıldığını söylemektedir. Buna göre Uryan Baba'nın kimliği hakkında şunlar söylenilmiş ve türbe kapısının üzerine yazılmıştır:

“Allah'ın ariflerinden ve Allah'a karşı olan muhabbet sırrının alimlerinden, cömertliği itibariyle de Allah'ın sevdiği kullarından, İsmailin torunu, Ömerin oğlu Hafız Muhammed, büyük şehadet rütbesine haiz olarak burada ölmüştür. Tanrı sırrını mukaddes etsin. Cesedi (H. 1278'de) zahire çıkarılmıştır.”

Bu şehid mezarının gördüğü rüya ile keşfine vesile olan Hacı Ali ise, Üryan Baba'nın türbedarlığını yapmış, onun ölümünden sonra da (M. 1893, H.1309) oğlu Süleyman bu görevi üstlenmiştir.¹⁷⁵

Günümüzde Uryan Baba türbesini pek fazla ziyaret eden bulunmamakla beraber geçmişte bu yere akıl hastası olanlar ve olmasını çok istedikleri bir muradı olanlar gidermiş. Hatta türbenin içerisinde bulunan “Binlik” bir tesbihin içerisinde de murad ve şifa bulmak niyetiyle geçerlermiş¹⁷⁶.

11. Musa Kâzım Efendi (Kâzım Efendi)

Kâzım Efendi Türbesi, Harput'un Meteris mezarlığında İmam Efendi Türbesi'nin doğu yönüne doğru yaklaşık 40-50 m. yürüdüktan sonra hemen sağ taraftadır (Foto:29). Kâzım Efendi'nin oğulları tarafından yapılan türbenin etrafı ihata duvarıyla çevrili geniş bir alan içerisine yerleştirilmiş olup, güzel bir görünüme sahiptir. Türbenin üzeri altı sütun üzerine oturtulmuş olan bir kubbe ile örtülüdür. Sütunların arası açık olup, üst kısımları sütunlar arası oluşturulan kemerlerle kubbeye bağlanmıştır. Kubbenin tam altında bulunan makam bölümü zeminden 30 cm kadar yükseklikte daire şeklindeki bir kaide üzerine oturtulmuş olup, mezarın çevresi yine daire şeklinde demir bir kafesle çevrilmiştir.

Aslen Harput'lu olan Kâzım Efendi'nin lakaplarına “İğkilioğulları” denir. Asıl adı Musa Kâzım Akel olmasına rağmen, halk arasında sadece Kâzım Efendi olarak bilinir. Kendisi yakın zamanlara kadar yaşamış bir zattır. 1894 tarihinde Harput'ta

¹⁷⁴ Sunguroğlu, a.g.e., C.I, s.338.

¹⁷⁵ İshak Sunguroğlu, a.g.e., C.1, s. 338.

¹⁷⁶ İnci Yavuz, 78 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.

dünyaya gelen Kâzım Efendi'nin babası Harput'ta yemenicilik yapan Hüseyin Efendi, annesi ise Nesibe Hanım'dır. Eğitim hayatını Harput'taki okullarda tamamlayan Kâzım Efendi en son muallim mektebini de bitirerek, o zamanki adıyla Numune İlkokulu'nda öğretmenliğe başlamıştır. Bazı müridlerine göre, Kazım Efendi'nin o yıllarda Fransızca öğretmenliği yaptığı da söylenir. Askerliği I. Dünya Savaşı'nın olduğu yıllara rastlar. Askerliğini Elazığ'da askeriye ait büyük erzak ambarlarında levazım subayı olarak tamamlamıştır. O dönemlerde bu ambarlardan cephelere erzak dağıtımı yapılmaktaydı. Askerlik görevini tamamladıktan sonra bugünkü Atatürk Ortaokulu'nda öğretmenliğe devam eden Kazım Efendi, bir süre sonra evlenmiş ve bu evliliğinden 3 tane erkek çocuğu olmuştur. Çocuklarından Nusret Akel, karayollarında ambar şefi olarak çalışmışken, ortanca oğlu Bedir Akel Pertek ve Mersinde hakimlik yapmış, küçük oğlu ise Diyarbakır'da DSİ (Devlet Su İşleri)'de müdürlük yapmıştır. Günümüzde çocuklarından hiçbiri hayatta değildir¹⁷⁷.

Bir yandan müspet ilimlerle ilgilenen Kâzım Efendi, bir yandan da İslami ilimleri, özellikle tasavvufu, öğrenme arzusuyla yanıp tutuşmaktadır. Bu nedenle daha öğretmenlik yıllarındayken devrin kutbu İmam Efendi'ye intisap ederek ondan hem dini dersler almış, hem de İmam Efendi'nin sohbetlerinden faydalanmıştır. O, İmam Efendi'nin yanında bulunan ve aynı zamanda İmam Efendi'nin hocası Şeyh Mahmud Samini Hazretleri'nin sırdaşı ve müridi Mustafa Naci Efendi ile de gönül bağı kurarak tarikatın usul ve erkânını öğrenmiş, kendisini bu konuda oldukça iyi yetiştirmiştir. Öğretmenlikle tarikatı birlikte yürütemeyeceğini anlayınca da Mustafa Naci Efendi'nin isteği üzerine öğretmenlikten istifa etmiştir. Kazım Efendi'nin gerek İmam Efendiye gerekse Mustafa Naci Efendi'ye olan bağlılığı üst düzeydeydi. Ancak, tarikat töresince icazetini yine de İmam Efendi'den almıştı. Bu iki mutasavvıf ona çok şeyi birlikte vermişlerdir. Bu nedenle Kazım Efendi'nin icazetini Mustafa Naci Efendi'den aldığı yolunda söylentiler de olmuştur¹⁷⁸.

Harputlular'ın hızla “Mezire” ye yani Elazığ'a indikleri o yıllarda Kazım Efendi de Elazığ'ın Nailbey Mahallesi, köprü sokakta bulunan babadan kalma iki katlı mütevazı bir evde yaşamaya başladı. Bu sokağa Kazım Efendi öldükten sonra dönemin Belediye Başkanı tarafından “Kazım Efendi Sokak” adı verildi. İmam Efendi ve Mustafa Naci Efendi'nin ölümünden sonra bile evi, çevre illerden gelen müridlerle

¹⁷⁷ Abdullah Demirel, (Mustafa Naci Efendi'nin oğlu), 86 Yaşında, Okur-yazar değil.

¹⁷⁸ Aydoğmuş, a.g.e., s.158.

dolup taştı. Gayet sade bir hayat yaşayan Kazım Efendi müridlerinin getirdikleri hediyelerin hiçbirini kabul etmezdi. İstifa ettikten sonra geçimini babasından ve hanımından kalan Yolçatı (Doğankuş), Şintil ve Sün (Balıbey) köylerinde bulunan arazilerden sağlayan Kâzım Efendi, bu arazilerden gelen hasıllattan sadece ev için gerekli olan kısmını alır geri kalan kısmını ise tamamıyla fakire, fukaraya dağıtırdı. Hatta, bir gün ona Sün Köyü'nün Balıbey mezrasından gelenler: “Efendim bizim köyde babanızdan kalma arazileriniz var. Hep başkaları ekip biçiyor, neden sahip çıkmıyorsunuz?” dediklerinde Kâzım Efendi cevaben: “Babamızın bile sahip çıkamadığı mala, biz hiç sahip çıkamayız” demiştir. Hakikaten, Kâzım Efendi bir gün olsun baba mallarına sahip çıkmamıştır. Bir süre sonra köye gelen tapulama memurları bu arazileri o köyün insanlarının üzerine tapu yapmışlardır. Onun müridleri bu konuda şöyle söylerler: “Şayet Kâzım Efendi dünya malı isteseydi, Elazığ'ın en zengini olurdu” Gerçekten o, bu dünyadan göçüp giderken babadan kalma iki katlı evin dışında hiçbir şey bırakmamıştır. Nefes darlığı nedeniyle hacca kendisi gidemeyen Kâzım Efendi yerine önce İmam Efendi'den icazet alan Hacı Sadettin Efendi'yi göndermek istemişse de Hacı Sadettin Efendi başkasının yerine vekilli olduğundan kendi yerine Mazhar Efendi'yi hanımı yerine de Osman Efendi isminde birini göndermiştir¹⁷⁹.

Kâzım Efendi dünya malına tamâh etmeyen bir yapıya sahip olmasının yanı sıra aynı zamanda pek az insanda görülen derin bir hoşgörüyü de sahipti. Memleketin sarhoşuna, berduşuna dahi çok sıcak yaklaşır, bazen onlarla sohbet bile ederdi. Bir gün bir mevlitten gelirken, karşı tarafta bir sarhoş yalpalaya yalpalaya geliyordu. Yanındaki arkadaşını bırakıp sarhoşun yanına yaklaşan ve onu hoşgörülü bir şekilde bağrına basan Kâzım Efendi onunla bir süre sohbet ettikten sonra tekrar arkadaşının yanına döndü. Arkadaşı Kâzım Efendi'nin bu hareketinden hoşlanmamış olacak ki; “Efendi, bunlara selam bile verilmez” dedi. Kâzım Efendi ise arkadaşına cevaben: “Unutma ki bunlar düşmüş insanlar. Bizim bunlara karşı hoş görünmemiz lazım. Bir düşün! Ben onunla konuşmakla ne zarar ederim. Şayet konuşmasaydım ne kârım olurdu” demiştir.

Ondaki hoşgörü örneklerini saymakla bitiremeyiz. Yine bir gün Harput'un meşhur alimlerinden Hacı Tefvik Efendi'nin evine yemeğe doğru giderlerken, Elazığ'da birçok kimsenin tanıdığı Fehmi Baba isminde bir sarhoşun elinde şarap şişesiyle karşıdan geldiğini gören Kâzım Efendi, Hacı Tefvik Efendi'nin kolundan ayrılarak Fehmi Baba'ya doğru yaklaşır ve ona birşeyler verir. Tekrar geri dönüp Hacı Tefvik Efendi'nin

¹⁷⁹ Abdullah Demirel, (M. Naci Efendi'nin oğlu) 86 Yaşında, Okur-yazar değil.

yanına geldiğinde, Hacı Tefvik Efendi: “Kâzım, onlara bir şey verme, der. Bunun üzerine Kâzım Efendi Hacı Tefvik Efendiye dönerek: “Bizim gibi insanların bu kişilere yardım etmesi, onlara karşı hoş görünmesi gerekir. Yoksa bunları kim doğru yola getirir?” diye cevap vermişlerdir.

Eşine pek az insanda rastlanabilen bu engin hoşgörü ve alçak gönüllüğe sahip Kâzım Efendi hayatını insanların mutluluğuna ve onların doğru yolu bulmalarına harcayan aynı zamanda iyi bir hattat olan ve güzel resim yapan kâmil bir zattır. Kâzım Efendi, hayattayken müridleri tarafından hocası İmam Efendi'nin unutulmasına çok üzülmemektedir. Bu nedenle, kendini hocasına karşı mahcup hissetmektedir. O, hayatının son dönemlerinde hasta yatağında yatarken, 3 oğlu ve en az oğlu kadar sevdiği Mustafa Naci Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi'yi yanına çağırır ve onlara şöyle der: “Oğullarım Emr-i ilahi gelip de ben bu dünyadan hicret ettiğimde benim kabrimi şeyhim İmam Efendi'nin ayakları dibinde kazın ve mezarım zeminle eşit olsun ki mezar olduğu dahi bilinmesin. Öyle ki, İmam Efendi'yi ziyarete gelenler benim üzerime ayak basarak geçsinler” Bunun üzerine oğullarından Mustafa Akel: “Biz senin için aile mezarlığı aldık ve çevirdik, biz seni oraya defnedeceğiz. Neden öyle söylüyorsun?” diye sorunca, Kâzım Efendi: “Oğullarım, bizim ihvanlarımız İmam Efendi'yi unutarak zaten bizi bu dünyada mahcup ettiler, şimdi sizler kabrimi oraya yaparsanız bizi daha da mahcup ederler. Orda da mı (Ahirette) mahcup olalım” der. Ancak tüm bunlara rağmen her nasılsa oğulları tarafından denilen yere defin edilmeyip İmam Efendi türbesinin hem üst tarafında bir yere defnedilir. Nakşi tarikatının son şeyhlerinden olan Kâzım Efendi, 1967 yılında ebedi aleme göçüp giderken naaşı kalabalık bir cemaatle Elazığ halkı tarafından Harput'a kadar omuzlarda taşınmış ve bugünkü yerine defnedilmiştir.¹⁸⁰

12. Tayyar Baba

Türbe, Harput merkezde Meteris Mezarlığı'nda Beyzade Efendi Kabristanlığı'nın güney-batı yönündedir. Dikdörtgen şeklinde kesme taşlarla inşa edilen türbenin üzeri sacdan yapılmış çatı ile örtülüdür. İç kısmında 6 adet ufak pencere açıklığı bulunan türbe modern bir görünüme sahip olup, etrafı ihata duvarıyla çevrilidir. Herhangi bir mimari özelliği olmayan türbede makam bölümü tahtadan yapılmış bir sanduka üzerindedir.

¹⁸⁰ Abdullah Demirel, (Mustafa Naci Efendinin oğlu) yaş: 86.

Aslen Harput'lu olan Tayyar Baba'nın soyu Harput'un tanınmış "Mücazoğulları" ailesinden gelir. Baba adı Hızır'dır. Halk arasında Hızır olarak bilinir. Mesleği berberliktir. Daha çocuk yaşta ilme olan düşkünlüğü nedeniyle ağabeyi Hacı Mehmet tarafından devrin alimlerinden Hacı Ömer Hüdai Baba'nın yanına götürülür. Dolayısıyla, O'nun Kadîrî Tarikatı'na mensup olması ağabeyi Hacı Mehmet'ten gelir. Eğitimine Hacı Ömer Hüdai Baba'nın yanında devam eden Tayyar Baba, bir süre sonra önce Şam'a Sancak Beyi olarak gönderilen ve orada şehid düşen ağabeyi Hacı Mehmet'i sonra da babasını kaybeder. Artık ailenin geçim yükü Tayyar Baba'nın omuzlarındadır. Bir süre babadan kalma merkez Gümüşbağlar (Mürüdü) Köyü'nde ve Habusu Köyü'nde bulunan bağ bahçe ve verimli arazileri ekip biçen Tayyar Baba daha sonra bu arazileri yarıcıya vererek, Harput'a gelir. Burada devrin önemli bir mesleği olan Dabaklığı öğrenerek bir süre dericilikle uğraşır. Bir yandan ailenin geçim sorunuyla uğraşan Tayyar Baba, bir yandan da ilim öğrenme arzusuyla yanıp tutuşmaktadır. Bu nedenle de akşamları Harput ülemasının yaptıkları dini toplantılara katılır ve toplantılar vesilesiyle tasavvufa ilgi duyar. Bir gün komşusu Mazhar Efendi'yle birlikte bir mürşide bağlanmaya karar verirler. Ancak her nasılsa ikisi de ayrı ayrı mürşidlere intisap ederler. Mazhar Efendi Şeyh Samini Hazretleri'nin halifesi Mustafa Naci Efendi'ye, Tayyar Baba da Hacı Ömer Hüdai Baba'nın halifesi Göllü Mustafa Baba'ya intisap ederler. Yani, Mazhar Efendi Nakşi Tarikatı'nı seçerken, Tayyar Baba da Kadiri Tarikatı'nı seçer. Bu arada hem dabaklığa devam eder, hem de sık sık Göl Köyü'ne giderek mürşidi ile birlikte olur. Onun İslam'a olan ilk hizmeti bir Ermeni gencinin İslam dinine girmesine vesile olmasıdır. Bu genç, Tayyar Baba'ya olan sevgi ve muhabbeti sayesinde müslümanlığı kabul etmiştir. Bir süre sonra Kadiri ve Yasevi Tarikatı'na mensup kişilerin bir araya gelerek sohbet toplantıları yaptıkları Nadir Baba dergahına yerleşen Tayyar Baba burada başından geçen bir olayı şöyle anlatır:

"Bir akşam yapayalınızdim. Türbede Nadir Baba'nın kabrinin başındaydım. Nadir Baba neden bana gözükmüyor diyerek düşünmeye başladım. Sonra da: "Var sen bana görün, yoksa kabrini kazacağım, dedim. Görünmeyince oradan bir kazma bularak kabrini kazmaya başladım. Kemikleri görünmüştü ki bir ses: 'Dur yapma' dedi. Kendimden geçmişim. O anda bir baktım ki, Şeyhim Güllü Mustafa Baba'nın evindeyim. Kendileri hasta yatıyorlar. Tanımadığım Buhara sakallı bir zat şeyhimin ağzına pamukla zezem suyu damlatıyor. Oradakilere: "Bu zat kimdir?" diye sordum. Bana Nadir Baba'dır diyorlar. Bu zatın yanına varınca bana dönerek "Tayyar biz senin

şeyhine hizmet ediyoruz, sen bizim kabrimizi kazıyorsun, bu nasıl iştir? der. Büyük bir korku içinde kendime gelince tekrar toprağı kabre doldurdum. Sonra da şeyhimi ziyarete gittim. Hakikaten şeyhim çok ağır hasta idi.” Askerliğini Diyarbakır, Mardin ve Midyat yörelerinde yapan Tayyar Baba, Harput’un Elazığ’a taşındığı günlerde askerliğini bitirerek tekrar Elazığ’a döner. Kâzım Efendi, ona eski İzzet Paşa Camii yanında bir hücre ayarlar. Bu arada Şeyhi Göllü Mustafa Baba’dan icazetini alan Tayyar Baba, günlerinin büyük bölümünü bu hücrede geçirir ve kendisini ilme adar. Günlerden bir gün yağmurlu, fırtınalı bir gece, bu hücredeyken bir köpek kapıyı tırmalayıp sızlanmaya başlar. O köpeğin ıslanarak üşüdüğünü ve içeri girmek istediğini sanar. Kapıyı açar ama köpek içeri girmez. Tayyar Baba’yı çağırır gibi bir hal içerisinde. Üzerine abasını alarak dışarıya çıkan Tayyar baba, köpeğin arkasından yürümeye başlar. Bir süre sonra bugünkü Yıldızbağları mevkiine vardığında Tayyar Baba bir kadın sesi duyar. Feryad içinde ağlayan ve bir ağaca bağlı kadının yanına yaklaşan Tayyar Baba derhal kadının iplerini çözer ve sırtındaki abayı ona giydirir. Kadının başından kötü bir olay geçmiştir. Onu evinin bulunduğu sokağa kadar getirip bırakır. Tayyar Baba dönerken tefekküre dalar ve der ki: “Allah o kadın kulunu kurtarmak için bir köpeği bir de beni seçti” O, bu ibret verici olayı yaşadığı için zaman zaman müridlerine: “Allah murat ederse köpeği getirir, kapını tırmalatır ve seni dardan kurtarır” derdi¹⁸¹.

Tayyar Baba, bir süre bu hücrede yaşadktan sonra önce bir ev bularak kiraya çıkar. Daha sonra Mustafa Paşa Mahallesi’nde bir ev satın alarak taşınır. Kısa zamanda çevresinde her kesimden bir mürid topluluğu oluşur. Kırk yaşına geldiğinde Erzurum göçmenlerinden Yusuf Efendi’nin kızı Feride Hanım ile evlenen Tayyar Baba’nın bu evlilikten Tahir ve Abdulkadir isiminde iki oğlu dünyaya gelir. Tayyar Baba ibadetlerini genellikle gizli yapmaya gayret gösteren bir kişiliğe sahipti. “İbadet gösteriş değildir, zevk işidir.” derdi. Onun Mustafa Paşa’da ki evinden misafiri hiç eksik olmazdı. Gelenlerin çoğuna bizzat kendisi hizmet eder, zengin fakir kimseyi ayırmadan oturur onlarla sohbet ederdi. Büyük bilgi görgü ve alçakgönüllülüğe sahip olan Tayyar Baba bir o kadar da hoşgörülü bir insandı¹⁸².

Bir gün Ermeni komşusu olan ve Saatçi Poto namıyla bilinen kişi Tayyar Baba’nın kapısını çalar elini öper ve bir köşeye geçerek oturur.

¹⁸¹ Aydoğmuş, a.g.e., s. 211-214.

¹⁸² Nihat Düzgün, 70 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

Bir süre sonra koynundan çıkardığı rakı şişesini açarak içmeye başlar. Bu duruma oldukça kızan ve rahatsız olan müridleri büyük bir sıkıntı içinde Tayyar Baba'nın sohbetini dinlemeye devam ederler. Tayyar Baba bu durumu farkedince, müridlerinden birine “Oğlum Feyzi git mutfaktan bir bardak getir, rahatça içsin” der. Bardak gelince saatçi Poto rakısını bardaktan içmeye başlar ve bir süre sonra kalkıp gider. Bunun üzerine Tayyar Baba müridlerine dönerek: “Ne oldu yani, en fazla bardak kirlendi, yıkarsanız temizlenir, olmazsa kırarsınız. Evi de havalandırırsınız koku gider. O evimize gelmiş Tanrı misafiridir. Misafire iyi davranmak lazım” der.¹⁸³

Müridlerinden Hacı Mustafa Özbay'dan nakledildiğine göre: 1954 yılıydı. Şapka yapıp satıyordum. Bazen de eski elbiseleri bozarak kumaşını yıkayıp sonra da ütüyerek şapka yapıyordum. Bir gün, eski bir pantolonu söküp, temizledim ve ütüyerek bir şapka yaptım. Yalnız şapkanın bir kenarına gelen kumaş biraz incelmmişti. Öğle namazına giderken dükkandaki kardeşime müşteri gelirse bunu üç liradan, diğerlerini dokuz liradan satmasını söyledim. Namaz dönüşü masanın üzerinde dokuz lira görünce, kardeşime hangi şapkayı sattığını sordum. Bana üç liraya satmasını söylediğim şapkayı tarif etti. Baktığımda şapka yerinde yoktu. Şaşırdım! Kardeşime “Ben sana onu üç liraya sat demedim mi?” diye çıktım. Sattığı adamı da tanıımıyordu. Parayı masanın üzerinden aldığı gibi dışarı fırladım. Niyetim komşum olan Ağa'yı da yanıma alarak Tayyar Baba'nın yanına gitmekti. Ağa'nın dükkanına geldiğimde gördüm ki Tayyar Baba orada oturuyor. Malatya'dan gelen hocalarla birlikte sohbet ediyorlar. Ses çıkarmadan yanlarına iliştim. Tayyar Baba yanındaki hocalara bir hikaye anlatmaya başladı. “Adamın biri esnafılık yapıyor ve bir şey üretiyor. Yaptığının üzerine bir şeyler sürerek satıyor. Bir gün yine emek verip malı yapıyor. Ama malda biraz arıza var. Camiye giderken dükkandaki kişiye diyor ki: “Müşteri gelirse bunu üç liradan, diğerlerini dokuz liradan satacaksın.” Dükkan sahibi camiden dönünce bakıyor ki, üç liraya sat dediği malı dokuz liraya satılmış. Bu para haram mı helal mi diye telaşa düşüyor. Tayyar Baba devamla: “Bu para helaldir. Eğer emek vermeden alıp satsaydı, beş liraya aldığı malı ancak dokuz liraya satabilirdi. Fazlasına satamazdı. Oysa bu adam buna emek vermiş, bunun için dokuz liraya sattığı mal haram değildir” diye bitirince, avucumda terden ıslanmış parayı Tayyar Baba'ya uzatarak sen benden bahsediyorsun

¹⁸³ Aydoğmuş, a.g.e., s. 215-218.

efendim” dedim. Tayyar Baba gayet sakin: “Yok Mustafa yok ben seni nerden bileyim, ben berber Hıdır’ın oğluyum” dedi¹⁸⁴.

Böylesine büyük bir hoş görüye sahip olan Tayyar Baba 1973 yılında vefat etmiştir. O, son nefesini verirken: “Neylersen tenime eyle, kalbimi viran eyleme” diye yalvarmıştır¹⁸⁵.

Tayyar Baba ölümünden kısa bir süre önce müridlerine dönerek: “Ben öldükten hemen sonra mezarımı türbe şekline dönüştürmeyin. Şayet ben öldükten on gün sonra mezarın kible cihedinden bir su çıkar ve bu su altı ay sonra tekrar kurursa o vakit mezarımın etrafını türbe şekline dönüştürün” demiştir. Gerçekten de Tayyar Baba öldükten on gün sonra bugünkü halihazırda bulunan türbenin kible tarafından bir su çıkmış ve bu su altı ay sonra kurumuştur. Bu olay üzerine sevenleri tarafından mezarı türbe şekline dönüştürülmüştür.¹⁸⁶

Günümüzde türbeye yoğun bir ziyaretçi akını olmamakla birlikte, türbede muhtelif amaçlarla giden, fatiha süresini veya yasin okuyan birçok ziyaretçiye rastlanılmaktadır. Daha çok perşembe ve cuma günü gidilen türbeye diğer günlerde de gidilmektedir.

13. Ankuza Baba

Ankuzu veya Eykuzu Baba namıyla bilinen ziyaretgah, Harput’a yaklaşık 5-6 Km mesafede ve Harput’un kuzey doğusundadır. Ankuzu Tepesi veya Ankuzu Taşı adı verilen mekvide bulunan türbe, bu tepenin en üst kısmında bulunan bir düzlük üzerindedir. Herhangi bir mimari özelliği olmayan türbe, tek mekanlı olup, taşlarla ve betonla inşa edilmiştir. Türbenin üst kısmı ise, eğimli bir beton ile örtülmüştür. Elektriği ve suyu olmayan türbeye ulaşım amaçlı bir yol da yapılmamıştır.

Hüviyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamadığımız Ankuzu Baba’nın, halk arasında bir İslam mücahidi olduğu ve burada şehit düştüğü söylenildiği gibi, onun aslında halktan biri olduğu, Osmanlı döneminde yeniçeri ayaklamalarında yeniçerilerin zulmünden kaçarak, kayalıklara sığınmaya çalışan ancak burada öldürülen bir kişi olduğu da söylenilir¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Aydoğmuş, a.g.e., s.217.

¹⁸⁵ Aydoğmuş, a.g.e., 215.

¹⁸⁶ Abdülkerim Sarıpolat, 83 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

¹⁸⁷ Mehmet Ünlü, 54 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde: "Ankuzu Baba Tekyesi, mihmanhane-i fukaradır" diye zikr olunmaktadır. Ayrıca III. Murad devrine ait bir tapu defterinde "Eykuzu Baba denildiği gibi, Hicri 1115 kayıtlı bir vesikada da buraya "Ayn'ül Kuzat" zaviyesi denilmektedir.¹⁸⁸

Ankuzu Baba türbesine varmadan dağın yamacında bulunan bir kaya üzerindeki at nalına benzeyen çukurluğun, Ankuzu Baba'nın atının ayak izi ve taşlar üzerinde bulunan kırmızı lekelerin de Ankuzu Baba'nın kan izleri olduğu yolunda bazı efsaneler de halk arasında anlatılır¹⁸⁹.

İshak Sunguroğlu daha önceleri bu yerde bir zaviyenin olduğunu fakat, sonradan yıkıldığını anlatır. Yine ona göre önceleri bu yere büyük bir ziyaretçi akını varmış. Öyle ki buraya gelenler burada kurban keser, fakire fukaraya dağıtır ve manzarası güzel olduğu içinde burada piknik yaparlarmış¹⁹⁰. Ancak bugün ulaşımın zor olması nedeniyle burası pek fazla ziyaret edilmemektedir.

14. Mansur Baba

Mansur Baba, Harput'un merkezinde eski adı Cami-i Kebir Mahallesi olan yerde, bugünkü Ulu Cami'nin kuzeydoğu tarafında medfundur (Foto:32). Türbede dört adet mezar bulunur. Türbe girişinde bulunan kitabede, buraya defnedilenlerin Artuklu hanedanına mensup hükümdarlar oldukları söylenilmekteyse de, halk arasında Mansur Baba, karısı ve iki çocuğunun buraya defnedildiklerine inanılır. Türbenin 1234 yılında Harput'un Selçuklular tarafından zaptı sırasında yıktırılmış olduğu İbn-i Bibi ve Ebul Farec'e ait kaynaklarda anlatılmaktadır¹⁹¹. Yakın zamanlarda tekrar inşa edilen türbe, sekizgen kubbeli, iki katlı ve kümbetli olarak inşa edilmiştir. Kesme taşlarla inşa edilen türbenin üst kısmı mescit, alt kısmı ise makam bölümüdür. Mescit bölümüne yandan yapılan merdivenlerle çıkılmaktadır. Mescit bölümü bugün kullanılmamaktadır.

Türbenin geçmişte vakıf amaçlı kullanıldığını, yanında bir zaviyesinin olduğunu ve bu zaviyenin de zamanla tekke olarak kullanıldığını belgelendiren İshak Sunguroğlu türbenin yerinin keşfi hakkında da şunları söyler:

Vaktiyle caminin önündeki mezarlığa bitişik evlerin birisinde oturan Şahande isminde bir hanım, bir gece rüyasında ak sakallı, nurani yüzlü bir ihtiyarın evine girmiş

¹⁸⁸ İshak Sunguroğlu, a.g.e., C.1, s. 322.

¹⁸⁹ Naim Sandıklı, 58 Yaşında, Okur-yazar, Emekli

¹⁹⁰ Sunguroğlu, a.g.e., C.I, s. 322.

¹⁹¹ Aydoğmuş, a.g.e., s.81.

ve kendisine hitaben: “Üzerime pis sular döküyorsunuz, ya dökmeyiniz ya da yerimi değiştiriniz” diye ihtarda bulunmuştur. Kadın, nasıl olsa rüya bu diyerek aldırış etmemiş. İkinci ve üçüncü gece aynı rüya tekrarlanmış, fakat üçüncü gece Şahande Hanım cevaben: “Ben zavallı bir kadını bu işi nasıl yapabilirim” demesi üzerine: “Öyleyse git Beyzade’ye haber ver” diyerek gözden kaybolmuş. Korku içerisinde uyanan Şahande Hanım sabah olunca Beyzade’nin konağına gitmiş. Hadiseyi Beyzade’ye anlatınca Beyzade: “Hemen Hacı Hamit Efendi’ye, müftiye ve Evkaf Dairesi’ne haber göndererek öğle namazın Ulu Cami’de kılmak üzere bunları oraya davet etmiştir. Hacı Hamit Efendi oğulları, Hacı Mehmet Sait ve Kemal Efendi’leri de yanına alarak Ulu Cami’ye gidip Beyzade’ye mülaki olmuşlar ve diğerleriyle birlikte namazdan sonra Evkaf Dairesi odacısı Osman Ağa’nın getirdiği iki kazma işçisine, Şahande Hanım’ın gösterdiği yer kazdırılınca büyük bir lahid meydana çıkmış. Lahidin içinde bir erkek, bir kadın iki de çocuk mezarının bulunduğu görülmüştür. Erkeğin mezarı açılınca asırlarca evvel gömülmüş olan bir cesedin dün ölmüş gibi hiçbir tarafının çürümediği tespit edilerek, doğrudan doğruya telgrafla meşihata bildirilmiştir. Beş on gün sonra masrafı cib-i hümayundan verilmek suretiyle üzerine bir türbe ve yanına bir zaviye yapılması hakkında karar çıkmış. Bunlar yapılıncaya mezar taşına atfen isminin Mansur olduğuna göre, türbe ve zaviyeye de Mansuriyye ismi verilmiştir.¹⁹²

Bu hikayeden anlaşılacağı üzere, bu zatın isminin “Mansur” olduğu keşfi mezar taşından anlaşılacaktır. Yapılan araştırmalar Mansur ismine beylikler döneminde sıkça rastlandığını ortaya koymuştur. Selçukluların Harput’u zaptı sırasında türbenin yıktırılmış olduğu düşüncesinden yola çıkarsak, türbede bulunan zatın Selçuklular’ın Harput’u fethi sırasında Harput’ta hüküm süren Artuklu döneminde yaşamış olduğu düşünülebilir.

Ayrıca, Anadolu’da Baba Mansur, Yesevi çevresinde iken bu dönemi yansıtan kaynaklarda “Mansur Ata” olarak adlandırılır. “Ata” eski ve yeni Türk lehçelerinde “Baba” anlamına gelir. Halk arasında saygınlığı, olan ve dahası kutsallık kazanmış halk bilgeleri, ozanlar, kamlar ata adıyla anılmışlardır. Türkler içerisinde tasavvuf akımının yayılmasıyla bu tür nitelikte olan kişilere, şeyhlere ve dervişlere “Ata” lakabıyla birlikte “Baba” da denilmeye başlanmıştır. Kısaca Anadolu’laşma ve İslamlaşma döneminde

¹⁹² Sunguroğlu, a.g.e., C.1, s. 332.

“Baba” “Ata”nın yerini almıştır. Yeseviliğin içinde yetişen ve Harzem-Türkistan bölgesinin önemli şeyhleri Çoban Ata, Hakim Ata, Zengi Ata ve Mansur Ata’dır¹⁹³.

Ahmet Yesevi’nin halifelerinden Mansur Ata, 1220’lerde Anadolu’ya gelerek 12 Türkmen aşiretiyle önce Mazgirt’e sonra da Harput’a yerleşmiştir.¹⁹⁴ Yukarıda verilen bilgiler ışığında düşündüğümüzde Mansur Baba’nın Yesevi Tarikatı’na mensup bir zat olduğu da düşünülebilir.

Hüviyeti hakkında kesin bilgiye ulaşamadığımız Mansur Baba’nın türbesi bugün pek fazla ziyaret edilmemektedir.

Harput’ta hüviyeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmayan veya bugün hemen hemen yok denecek kadar az bir ziyaretçisi olan bir kısım türbelerde var ki, bunların sadece isimlerini vermekle yetineceğiz. Bunlar; Zahiri Baba (Foto:33), Mazhar Baba, Hacı Hulusi Efendi ve Ahi Musa Efendi’dir.

Ayrıca bunların dışında İshak Sunguroğlu’nun “Harput Yollarında” isimli dört ciltlik eserinin birinci cildinde adı geçen İbrahim Baba Türbesi, Celal, Şemsi Esad, Adil, Tahir, Ömer ve Alaaddin namlarında yedi nefer zevatın türbeleri ve Nazır Baba Türbesi maalesef günümüze kadar ulaşmayan türbeler arasındadır. Bu türbelerin de coğrafi şartlar nedeniyle zamanla aşınarak, tahrib olduğu muhtemeldir.¹⁹⁵

15. Ejderha Taşı

Harput’tan Göllübağ’a giderken Ankuzu Baba türbesine yaklaşık 3 km kala İmam Efendi’yle Fethi Ahmet Baba yol ayrımında yolun hemen sağ tarafında Harput’a bakar gibi sırtı ve başı havaya kalkmış devimsi kara bir taş bulunmaktadır (Foto:30). Kendisi toprağa gömülmüş bir halde, sırtı, boynu ve ayağı açıkta kalmış, yürüyüş halinde bir dev hayvan heykelini andıran bu taşın iki yanında da tıpkı kendine benzer iki yavrusu bulunur ki Harput halkı arasında bu taş “Ejderha Taşı” denilir.

Rivayete göre, çok eski zamanlarda bir ejderha yavrularıyla birlikte Harput’a doğru yürüyorlarmış. Şehirde herkes korkmaya başlamış, Harput’u yutacaklar diye... Bunun üzerine alimlerle dolu Harput’ta bulunan ağzı dualı, gönlü temiz Allah dostları, Eğri Minareli Camii (Ulu Cami)’nin yanındaki Süt Kalesinin (Harput Kalesi) mescidine çıkmışlar ve Allah’a yalvarmışlar. Bu canavara da beddua etmişler ki, olduğu yerde

¹⁹³ Baki Öz /<http://www.aleviten.com/> Baba Mansur. Htm/07/03/2005, *Baba Mansur Ocağı ve Doğu Anadolu’da Alevi İnançının Oluşumundaki Yeri*.

¹⁹⁴ Hamdi Başaran, Harput Konulu Araştırma Çalışmalarına ait Basılmamış notlar, s. 23.

¹⁹⁵ Sunguroğlu, a.g.e., C.1, s.324, 330, 333.

kalsın. Harput'u yutmasın. Yüce tanrı, o ulu kişilerin dualarını kabul etmiş de bu ejderha ile yavruları hemen oracıkta taş kesilmişler.¹⁹⁶

16. Gavur Taşı

Ankuzu Baba Türbesine varmadan yaklaşık 500 m kala, bir dağ görünümünü andıran Gavur Taşı hakkında halk arasında şöyle bir hikaye anlatılır (Foto:31);

Anlatılana göre, Ermeni bir kadın, buraya bir hazine gömer ve kendisinden başka kimsenin bu hazineye sahip olmaması için de büyü yapar. Kendisi de bir süre sonra ölür. İnanişâ göre, bu hazineye sahip olmak isteyenlerin, bu yerde öz evlatlarını kurban etmeleri gerekir. Kimse öz evladını kurban edemediği için de hazinenin hala orada saklı olduğuna inanılır.¹⁹⁷

17. Lanet Taşı

Ankuzu Baba türbesi ile Gavur Taşı arasında türbeye giden yol ile Serince (Şüşnaz) yol ayrımında, yolun hemen sol tarafında bulunan ve muhtemelen yer sarsıntıları sonucu Ankuzu kayalıklarından kopup gelen bir kaya kitlesi bulunmaktadır. Halk arasında bu taşâ “Nahlat Taşı” veya “Nahletli Taş” denilmektedir.

Rivayete göre, Ankuzu Baba düşman askerleriyle savaşırken sırtını bugün Ankuzu Taşı adı verilen dağa yaslar ve eline aldığı bir kaya parçasını fırlatmaya çalışır, ancak taş düşmanlara yetiştir. Ankuzu Baba “lanet olsun” der ve bir müddet sonra da hakkın rahmetine kavuşur. Bu mübarek zatın ağzından çıkan son sözdür. Bu nedenle, önceleri buraya gelen ziyaretçiler taşın bulunduğu yere “lanet olsun” diyerek taş atar. Böylece Ankuzu Baba'yı da yad ederlerdi.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Güler, a.g.e., s. 135-136.

¹⁹⁷ Naim Sandıklı, 58 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

¹⁹⁸ Güler, a.g.e., s. 152.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FENOMENOLOJİDEN MORFOLOJİYE HARPUT VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİNİN TİPOLOJİSİ

A. MORFOLOJİK BAKIMDAN ZİYARET FENOMENİ

1. Mezarlar

Harput ve çevresinde ziyarete konu olan mekanların büyük bir bölümünü mezarlar oluşturmaktadır. Çoğunlukla “Baba” adıyla anılmakla birlikte dede mezarı, evliya, efendi, türbe gibi adlarla da anılan bu kutsal mezarları şekil bakımından iki ayrı kategoride toplayabiliriz; 1- Üzerinde yapı olan mezarlar, 2- Üzerinde yapı bulunmayan etrafı demirle veya taşla çevirili üstü açık mezarlar. Üzerinde yapı olan mezarlarda kendi aralarında farklı şekillerde bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Selçuklu dönemi yapılarına uygun olarak inşa edilen mimari değere sahip yapılar, bir kısım mezarlar ise yapıldığı dönemin şartlarına uygun bir şekilde inşa edilen ve herhangi bir mimari özelliği olmayan yapılardır.

Arap dilinde, evliyaya ait hem basit mezarları hem de abidevi mezarları ifade etmek üzere kubbenin karşılığı olarak kullanılan türbe kelimesi, Arapça Türeb yani toprak kelimesinden türemiştir. Türkçemizde genellikle ölünün gömüldüğü yerde kabrin üzerine yapılan binayı ifade etmekte kullanılan türbe, Orhun kitabelerinde bark terimi ile ifade edilir.¹⁹⁹

Harput ve çevresinde ziyaret edilen mezar ve türbelerde yatanların bir kısmının tarihi şahsiyetleri az da olsa bilinirken, büyük bir çoğunluğunun tarihi şahsiyetleri hakkında bir bilgiye ne yazık ki ulaşılamamaktadır. Bu kısım mezarlar hakkında elde ettiğimiz bilgiler halk arasında anlatıla gelen menkıbelere dayanmaktadır.

Tarihi şahsiyetleri hakkında bilgi edindiğimiz mezarların bir kısmı tarikat ulular, şeyhler, veliler veya tarikatte belli bir makam ve mertebeye erişmiş muteber şahsiyetlerin yattıkları yerlerdir. Beyzade Efendi, İmam Efendi, Şeyh Musa Kâzım Efendi ve Çapakçur Hazretleri Nakşi Tarikatı'nın önde gelen isimleriyken, Tayyar Baba Kadiri Tarikatı'nın, Hacı Hulusi Efendi ise Nur Cemaatı'nın önde gelen isimlerindedir. Ayrıca Çatalharman'da bulunan ve dede mazarı olarak anılan yedi adet mezar da tarihi şahsiyetleri hakkında bilgi edindiğimiz mezarlar arasındadır.

¹⁹⁹ Günay v.d., a.g.e., s. 75.

Tarihi şahsiyetleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız diğer kısım mezarlarda halk arasında Orta Asya'dan gelen ve Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rolü olan Selçuklu döneminde yaşayan şehit veli olarak bilinirler. Bunlar Harput merkezdeki F. Ahmet Baba, Arap Baba, Murat Baba, Beşik Baba, Nadir Baba, Ankuzu Baba, Mansur Baba, Zahirî Baba, Mazhar Efendi Ahi Musa Efendi, ile Güneyçayırı'ndaki Kırklar Mezarlığı ve Ulukent'teki Seyyid Kasım Türbesidir.

2. Ağaç Kültü

Sadece kişiler ve onların mezarları değil, aynı zamanda kendilerine kudsiyet atfedilen bir takım ağaçlarda araştırma alanımızda ziyarete konu olmaktadır.

Bu kültürün temelinde yine, tabiat varlıklarının içindeki, çeşitli sebeplere bağlı olarak güçlü olduğuna inanılan ruh kavramı vardır. Ağaç köklerinin yer altına, gövdesinin yere bağlı olması, dallarının göğe uzanması dolayısıyla mitolojik simge olarak, dünyanın eksenî şeklinde düşünülmüştür. Ağaç göğün direğidir. Ayrıca şamanların göğe doğru yaptıkları mistik yolculuklarında merdiven görevi görür. Kült haline dönüşen ağaçları, genelde, arazide tek başına duran, kuru, meyvesiz, ulu ağaçlardır.²⁰⁰

Ağacın oluşumu ve mevsimden mevsime yeniden canlanması ile kendi hayatının tabii seyri arasında bir benzerlik gören insan, hayatını idame ettirdiği her coğrafyada kutlu mekanlarla ağaçlar arasında ilişki kurmuştur. Bu nedenle, en ilkel toplumlardan günümüze kadar bütün mabetlerde ve mukaddes yerlerde ağacın mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Ağacın kutsallık kazanmasında şüphesiz animizm'in büyük rolü olmuştur.

Eski Türk toplumunda ağaç ve orman insan hayatı üzerinde etkisi olan mukaddes varlıklardır. Onları yani onların iyelerini memnun ettikçe saadetin artacağına, bolluk ve bereket olacağına ve huzurlu yaşayacaklarına inanırlardı. Yakut Türkleri, güz avına çıkmadan önce, orman iyesine sundukları yağı ve eti ateşe atarlar: onu çeşitli hediyelerle memnun etmeye çalışırlar. Böyle yaparlarsa avlarının bereketli geçeceğine inanırlar. Bu yüzden ağaçlara renk renk çaputlar, bezler ve kıymetli kürkler bağlayıp, ilk avın şeklini de ağaç gövdelerine çizerlerdi. Avcıların koruyucu diye inandıkları orman iyesine Yakut Türkleri "Boyanay" adını vermişlerdir. Bu iyeye ormanda avcılıkla

²⁰⁰ Muharrem Kaya, "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğine İzleri", *Folklor/Edebiyat* C.VII; Sayı: 25, Başkent Matbaası, Ankara 2001/2, s. 206.

geçinen ve orada ölen dokuz erkek ve iki kız kardeşin ruhlarından oluşan bir iye diye inanılırdı.²⁰¹

Bu örnekler insanoğlunun tanrısal güç ile ağaç arasında bir ilgi kurduğunu gösterir.

Türk milletinin kendisine yurt edindiği her yerde ağaç kültürünün izlerine de rastlanır. Şamanistlerin en çok saydıkları ağaç kayın ağacıdır. Doğu Türkistan'ın müslüman oyun (kam)ları da hastayı afsunla tedavi ederken çevrelerinde kayın ağacı bulundurlar. Son yıllara kadar Şamanlığı muhafaza eden Altaylı, Sagay Şor, Kaç, Televüt ve başka ulusların kamları kayın ağacı bulundurmada ayin yapmazlar. Kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek resimleri yanında kayın ağacı resmi de bulunur. Bir Sagay kamı davulundaki iki kayın ağacını şöyle izah ediyor: “Biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman Umay anamızla beraber bu iki kayın (ağacı yere) indi.”²⁰²

Başkurtların rivayetlerinde de ağaç kültürünün izleri yer almaktadır. (Bay Kay, Bay Savul) denilen kayın ağacı yanında adak adanır, yağmur duası yapılır, bez bağlanırdı. Kayın ağacının yaprağı da kutlu tanınmıştır. Keza Başkurtlarda ardıç ağacı ve dalları da kutsaldı. En büyük Tanrı'nın gökte varlığına inanılmakla beraber bu ağaçların herbirinin bir “izi” (sahipleri, ruhları) olduğuna inanılırdı.²⁰³

Yakut Türklerinde kayın ağacının bizzat şamanlar için de büyük önemi vardı. Her şamanın özel bir ağacı bulunuyordu. Şaman adayı olan genç hemen bir ağaç diker, o büyüdükçe kendisinin rütbesi büyürdü. Şaman olduğu zaman ağacı da ortadan kaldırılırdı. Yakut mitolojisine göre, Tanrı ilk şamanı gökte yaratmış ve onun gökteki evinin önüne bir ağaç dikmiştir. Bu ilk şaman gibi ölümsüz olan gökteki ağaç da, durmadan büyümüş ve her tarafa dal budak salmıştır. İşte ölen insanların ruhları gökteki bu ağacın dalları arasında barınmaktadır.²⁰⁴

Yine çocuğu olmayan Yakut Türkleri, kutlu bir ağacın dibinde, ak boz bir at derisinin üzerine oturup, “Yer'in sahibinden” ağlaya sızlaya çocuk dilerlerdi. Müslüman Kırgız-Kazak Türklerinde çocuğu olmayan kadınlar, sahradaki “Tek Ağaç” kuyu, pınar ve suyu yanında koyun kesip, geceleyerek çocuk dilerlermiş. Ayrıca, Dede Korkut

²⁰¹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 112, Ankara 1993, s.56.

²⁰² Abdulkadir, İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s. 64

²⁰³ Hikmet Tanyu, *Türklerde Ağaçlarla İlgili İnançlar*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1975.

²⁰⁴ Oymak, a.g.e., s. 95.

kitabında adı geçen bir kahraman: “Atam adını sorarsan, kaba ağaçtır, Babam adını sorarsan Kağan Arstandır! diyor.” Türk boylarının menşei hakkında anlatılan efsanelerde de ağaç kültü önemli bir yere sahiptir. Buna göre, Uygur efsanesinde Uygurlar’ın ağaçtan türedikleri, Oğuz destanında da Oğuz Kağan’ın ikinci hatunu, bir ada içindeki bir ağaç kavuğu içinde bulduğu, bundan dolayı da çocuğun adını, ağaç kavuğu manasına gelen “Kıpçak” koyduğu anlatılır.²⁰⁵

Eski Türk toplumunda bir kült halinde bulunan ağaç mefhumu Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonrada bolluk, bereket, koruyucu ve kurtarıcılık unsurlarını yapısında taşıyan mukaddes bir iye olarak bir kısım değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir.

Nitekim, Nur suresi 35. ayet, Tin süresi 1-3 ayetlerinde Tin (incir) ve Zeytin’den sembol olarak geçmektedir. İsrâ Süresi 60. ayette, Saffat Süresi 62-68 ayetlerde ve Duhan süresi 43-45 ayetlerde lanet edilen zalim ve günahkârlar için Cehennem dibinde biten Zakkum ağacından bahsedilmektedir. Bu konu ayrıca tasavvufi olarak da incelenmiştir. Keza Mevlana’nın: “Dünya bir ağaçtır, biz onun meyveleriyiz” şeklindeki ifadesi ile cennetteki hayat ve irfan ağaçlarının mevkii bilinmektedir. Yine İslam gelenekleri arasında Cennet’te bulunan ve Sidre denilen yerde bulunan güzel gölge yapan Tuba ağacından bahsedilmektedir.²⁰⁶

Sonuç olarak milli kültürümüzün birer parçası olan gelenek ve görenekler, nesilden nesile aktararak yaşatılan değerlerdir. Tabiat kültleri ve bunlarla ilgili gelenek ve göreneklerde Türk milletinin devamlılığıyla birlikte, geçmişten günümüze kalan kültür miraslarıdır. Zira yüzyıllar boyu belli bir kültüre sahip olmuş ve onun içinde yoğrulmuş, sonra bir takım sebeplerle başka kültüre geçmiş. İnsan topluluklarının bu geçiş sırasında ve hatta çok uzun zaman sonra bile eski kültürle ilgilerini tamamen kesmedikleri, ona ait bazı unsurları olduğu gibi, bazılarını da yeni kültürün kalıplarına uydurarak muhafaza ettikleri bilinen sosyolojik bir vakadır.

Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi araştırma sahamız olan Harput ve çevresindeki ziyaret yerleri içerisinde de ağaç kültünün yansımaları önplana çıkmaktadır. Bu yörede, kutsallık atfedilen, halkın önem verdiği ve koruduğu belirli zamanlarda ziyaret ettiği ve adaklarda bulunduğu çeşitli ağaç türleri bulunmaktadır. Kutsal görülen ağaç türlerinden bazıları; Ardıç, Alıç, Meşe, Çınar, Kara dut (Urum tutu) dardağan, ceviz, badem, gibi ağaçlardır. Araştırma alanımızda incelemeye çalıştığımız

²⁰⁵ Bahaddin Ögel; **Türk Mitolojisi**, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2002.

²⁰⁶ Hikmet Tanyu, a.g.m., s. 130-131.

ağaç kültü, genellikle dağ ve ağaç bazen de türbe ağaç su unsuru şeklinde görülmektedir. Kült konusu olan ağaçların bazıları sadece bir türbe veya mezarın yanında bulunmaları sebebiyle zamanla halkın gözünde kutsallık kazanmıştır. Fethi Ahmet Baba türbesinin arka kısmında bulunan dardağan ağacı, Çatalharman (Hozik) Köyü'nde bulunan dardağan ağacı ve Hamedî Köyü'ndeki Garipler Mezarlığı adı verilen yerde bulunan ulu bir ardıç ağacı bu türe örnek olarak verilebilir.

Kült konusu olan diğer bir ağaç türü de yanlarında hiçbir türbe olmadığı halde bir evliya gibi isimlendirilmesi, ağaçtaki ruhun evliya, dede, baba olarak şahıslştırılmasıdır. Bugün Güneyçayırı'nda bulunan ve Muzaffer Baba (Muzdafır Baba) isminde şahıslştırılan alıç ağacı, Aydıncık (Çakıl) Köyü'nde Öksüz Baba Tepesi adı verilen yerde bulunan dardağan ağacı, Mürüdü (Gümüş Bağlar)'da Sarılık Ocağı adı verilen yerde bulunan ceviz ağacı, Sarıbük (Kurdemlik)'te "Kaniii Tan Çeşmesi" adı verilen yerde bulunan badem ağacı, Sugözü Deliktaş Mevkii adı verilen yerde bulunan dardağan ağacı bu türün en önemli örnekleri arasındadır.

Araştırma alanımız olan Harput ve çevresinde bazı ağaçlara bir yatırım yanı başında veya tek başına bulunmaları sebebiyle zarar verilmesi günah sayılmakta, yasağı ihlal edenlerin çarpılacağına veya başına bir felaket geleceğine inanılmaktadır. Öte yandan, bu ağaçların meyvelerinden de şifa niyetiyle yenilir. Bu da şüphesiz yukarıda bahsedildiği gibi kutsalın cezbedici özelliğinden kaynaklanmaktadır.

3. Su Kültü

Su, Türk din tarihi içerisinde karşımıza, herşeyden önce temizlik ve safiyet sembolü olarak çıkmaktadır. Orta Asya Türkleri'nde, Sibiryaya ve Altayların Türk topluluklarında, Oğuzlarda suyu, ona tükürerek veya abdest bozarak kirletmek ve hatta bazen onu temizlik aracı olarak kullanmak yasaktır. Türkler eskiden ateş gibi suyun da "izi" sinin yani sahibinin ve ruhunun bulunduğuna inanmışlardır. Bununla birlikte, buradan hareketle bir su veya ateş ilahından söz etmek mümkün değildir. Gerçek anlamda Türklerde ne ateş, ne su ve nede hava yahut rüzgar doğrudan doğruya bir tapınma konusunu teşkil etmemişlerdir. Türklerde ateş gibi suya da kutsallık atfedilmiş, böylece bir kısım sular Türk dini tarihinde "ıduk" sayılmışlardır.²⁰⁷

Türk kültür tarihinde "Su kültü" ile ilgili en eski kayıtlara göre; Hunlar döneminde su, Türkler tarafından kutsal olarak kabul ediliyordu. Asya Hunları, Haziran ayında

²⁰⁷ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri 1998, s. 57.

Ongın nehri bölgesinde, Göktürkler ve Uygurlar da yine Haziranda Tamır Irmağı kaynağında Gök Tanrı'ya, atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi. Orhun yazıtlarında yer-su Türklerin koruyucu ruhları olarak zikredilmektedir.²⁰⁸

Türk zümrelerinin inançlarında kutsallaştırılan su, aynı zamanda çoluk çocuk sahibi ve mahiyetinde bir takım gizli güçleri bulunduran koruyucu bir iyedir. Yakutlar “ü iççite” veya “ukulan toyun” adını verdikleri su ruhuna saygı gösterir ve onu memnun etmek için henüz buzağılamamış bir inek kurban eder, saçı olarak da içki sunarlar.²⁰⁹

Türkler her suyun bir iyesi olduğuna inanırdı. Eski Türklerde çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara “süci/şarap salmak suretiyle o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışır, onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı.²¹⁰

Altay ve Anadolu masallarında ölüp de, kutsal bir güç olan hayat suyu ile dirilme motifleri çoktur. Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12. katına kadar yükselen Dünya Dağı'nın üzerinde kayın ağacı ve bunun altındaki kutsal çukurda da Hayat Suyu bulunurdu. Bu hayat suyunun başında yine kutsal ruh olarak bir bekçi vardır. Hayat suyu ölüleri ve hastaları iyileştirdiği gibi ihtiyaçlara gençlik verir. Beltirler'in kurban merasimlerinde söyledikleri bir ilahide: “Ey Teye nehri... dağlara ve sulara kurbanlarımız erişsin, sak (amin)” yer alan ifadelerden kutsal nehir ve ona kesilen bir kurban olduğu anlaşılmaktadır.²¹¹

Dede Korkut kitaplarında “Akarsuya And içme” geleneğinden sözedilmektedir. Ayrıca Moğol kavimlerinde de and içme törenleri, “akarsudan su içme” yolu ile yapılırdı. Bugün biz de “and etmek, yemin yapmak” yerine “yemin içmek” diyoruz. Buradaki söylemlerin ardında da çok eski Türk İnanışlarının olduğu açıkça görülmektedir.²¹²

Yakup Han, karısının kısırlığından şikayet ediyor ve şöyle diyordu: “Bu Çırıcı'yı (yani kadını) alalı, on dört yıl oldu. Bir çocuk koklayamadım, öpemedim. Bu hatun, mezarlı yerleri ziyaret etmiyor; elmalı yerlerde yuvarlanmıyor; kutlu pınarlar yanında gecelemiyor.” Başkurt Türklerinde ise “yeni gelinler” kayınbabasının içtiği pınarlar ile koca yurdunun içinde bulunan ırmak ve göl sularına para atarlarmış. Bu daha çok kendi çocuklarını da yaşatacak olan sulara karşı karış yapılan, bir saygı gösterisidir.²¹³ Su

²⁰⁸ Ahmet Gökbel, **Varsak Türkmenlerinde Yer-Su İzleri**, s. 267.

²⁰⁹ Araz, a.g.e., s. 55.

²¹⁰ Kalafat, a.g.e., s. 53.

²¹¹ Oymak, a.g.e., s. 106.

²¹² Ögel, a.g.e., s. 316.

²¹³ Ögel, a.g.e., s. 330-331.

üzerine yemin, adak ve dua, eski Türk kültüründe bulunan uygulamalar arasındadır. Oğlu kaybolan ananın oğlum bulunursa “kuru kuru çaylara su salayım” ifadesi eski Türklerde su üzerine adak adandığının en güzel göstergesidir. Yine Dede Korkut kitabında geçen bir kaside de yer alan;

Çağnam çağnam kayalardan çıkan su

Ağaç gemileri oynatan su

Ordumun haberin bilirmisin, değil bana!

Kara başım, kurban olsun suyum sana

İfadeleri eski Türklerde suyun haberleşme aracı olarak kullanıldığının ve suya adak adandığının belirtisidir.²¹⁴

Altay-Sayan Türkleri de tabiat kültüne tıpkı, eski Türkler gibi “yer-su” demekte ve muhteşem ayinler yaparak “yer-su”ya hitaben ilahiler söyleyerek “bereketli hayvan sürülerimizin canlarını yaradan yer-suyumuz” derler.²¹⁵

Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra da su kültürünün izlerini uzun müddet muhafaz etmişlerdir. Başkurtlar bir gölde veya ırmakla ilk defa yıkanmak isterlerse, elbiselerinden veya kuşaklarından bir iplik koparıp suya atarlardı. Bir köye yeni gelen geline “huköründürü” (su gösterme) denilen ve kadınlar tarafından yapılan bir merasim yaparlardı. Bu merasim gelin geldiği günün ertesi sabah yapılırdı. Köyün kadınları ve kızları toplanıp gelini köyün yakınındaki ırmağa veya göle götürürlerdi. İhtiyar bir kadın gelini suya, suyu geline gösterdikten sonra “ataylardan kalgan hu, ineylerden kalgan hu” (babalardan kalan su, analardan kalan su) diyerek birşeyler söyler ve gelinin süslerinden bir gümüş para koparıp suya atırdı.²¹⁶

Harput ve çevresinde mezarlar ve ağaçların yanısıra su kaynakları da ziyaret Fenomeni içerisinde yer alan önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki araştırma alanımızda kendilerine kutsiyet atfedilen ve hepsi şifa amaçlı kullanılan 12 adet su kaynağı mevcuttur. Araştırma alanımız içerisinde tespit ettiğimiz su kaynaklarının büyük bir bölümünü yalnızca başına kutsal kabul edilip ziyaret edilen su kaynakları oluşturmaktadır. Bunun yanısıra çevresinde bulunan bir mezar veya o mekanda inanılan değerli bir zat sebebiyle de kutsallık yattığına atfedilen su kaynakları bulunmaktadır. Sarıbük'te bulunan Tan Pınarı, Sugözü'ne bağlı Yedigöz mezrasında

²¹⁴ Ögel, a.g.e., s. 343-344.

²¹⁵ Abdulkadir İnan, *Eski Türk dini Tarihi*, İstanbul 1976, s.41.

²¹⁶ Abdulkadir İnan, “Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler” *Fuad Köprülü Armağanı'ndan Ayrı Basım*, İstanbul 1953, s.250.

bulunan Uçuk Pınarı, Gümüşbağlar'da bulunan Sarılık Ocağı, Beşoluk'ta bulunan Acı Su, Beydalı ve Oymaağaç'ta bulunan Sıtma Çeşmesi/Pınarı, Kurtdere'de bulunan Hoşirik Suyu ile Salkaya'da bulunan ve Şifalı Su adı verilen su kaynakları çevresinde bir mezar veya önemli bir şahsiyet olmadan kendilerine kudsiyet atfedilen su kaynaklarını oluştururken, Kaplıkaya'nın Ebiloğlu(Egop) mezarında bulunan ziyaret suyu ve Ulukent'te bulunan Seydiyye Hanım Çeşmesi o mekanda yattığına inanılan önemli bir zat sebebiyle kutsal kabul edilen su kaynağını oluşturmaktadır. Su unsuru ile ilgili olarak önemli bir noktada onun mezar ve ağaçla birleşmek suretiyle kudsiyet ve şifa fonksiyonuna bürünmesidir. Güneyçayırı'nda Kırklar Mezarlığı mevkiinde bulunan bir mezar ve Beşoluk'da Garipler Mezarlığı adı verilen yerde bulunan ardıç ağacı da su unsuruyla bütünleşmiş , insanlar evlerinden getirdikleri suyla bu mekanlarda yıkanarak şifa ummuşlardır.

Yine Harput merkezde bulunan ve Dabakhane adı verilen yerde, 1987 yılında aslına uygun olarak inşa edilen bir bina içerisinde yerden 30 cm yükseklikte çukurlar içerisinde 3 adet su bulunmaktadır. Sıcaklığı 5°C olan su renksiz, kokusuz, berrak, içme suyu kriterine uygun olup, iletkenliği 410 mg ve pH:7,9'dur. Suyun içerisinde sodyum, potasyum, karbonat, sülfat, klorür bulunur. Yöre halkı arasında suyun mide, bağırsak, karaciğer, romantizma ve ruhi depresyon hastalıklarına iyi geldiğine inanılır.

4. Dağ/Tepe ve Taş Kültü

Eski Türk inanç sisteminde dağlar, “yer-su” ruhlarının en önemli mümessili olarak telâkki edilmiştir. Muhtelif Türk zümrelerinin ayinlerinde dağ ve tepe gibi yüksekliklerin önemli ve mukaddes birer mekân olarak seçildiğini, bu inançların zaman içinde bir takım dini kalıplara girdiğini, yapı ve fonksiyon değişikliğine uğrayarak günümüze kadar varlığını sürdürdüğünü görüyoruz.²¹⁷

Dağlar ve tepeler, tarihin her döneminde yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözünde ululuk, yücelik ve Tanrı'nın makamları olarak telakki edilmiştir. Halk kültüründe buralar, genellikle ilahlarla temasa geçilen yerlerdir. Dini merasimler hemen hemen dünyanın her yerinde ve her dönemde dağlarda, yüksek tepelerde kutlanmıştır. Çünkü dağlar yeryüzünden gökyüzüne doğru yükselişi temsil eder ve tırmanmak suretiyle onu Tanrı'ya yaklaştıran bir tür erişme ifade etmektedir.

²¹⁷ Rıfat Araz, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sûfiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları” *Erdem*, Atatürk Kültür Dergisi Özel Sayı III, Ankara Ocak 1996, Sayı:24, s. 304.

VII. yy'da Göktürkler dahil bütün Türk boylarının meşhur Ötüken Dağı'nı ve ormanlarını mukaddes saydıkları, Göktürk ve Uygur yazıtlarından anlaşılmaktadır. Kağanın burada gök ile doğrudan temas halinde olduğu inancı hakimdir ve Kağan, Ötüken'de ikamet ettiği vakit, imparatorlukta fakirliğin kalkacağına inanılmaktadır.²¹⁸

Bu inancın izlerini taşıyan Kao-çı Türkleri'nin bir efsanesine göre Kağan, kızını Tanrı ile evlendirmek isteyince, onu yüksek bir dağa teslim eder. Kızın, bu dağda erkek kurt donuna girmiş olan Tanrı ile evlenip ondan çocukları türediğine inanılır.²¹⁹

Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Gök Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı. Hun hakanları Çin'le yaptıkları sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri andla teyit ederlerdi.²²⁰

Altaylı Şor ve Belterler kurbanlarını Gök Tanrı'ya yüksek dağ tepelerinde yaptıkları ayinle sunarlar ve bu ayine “Tengere tayıg” yani “Tanrı Gök Kurbanı” derler.²²¹

Muhtelif Türk zümrelerinin Yaratılış Efsanelerinde taş ve kaya, kişiöğlunu fenalıklardan koruyan, kurtaran ve barındıran, kudret ve kuvvet unsurlarını yapısında bulunduran kutlu bir varlıktır. Uygurların saadet ve bolluk sağlayan dağlarının olduğu tesbit olunmuştur. Dede Korkut hikayelerinden Boğaçhan, Dirsehanoğlu Hikayesi'nde Boğaçhan'ın anası, oğlunun başına gelen acı felaketin dağ ruhundan geldiği inancı ile Kazılık dağına yaptığı kargışında (Beddua) “suların akmasın, otların bitmesin, geyiklerin kaçmasın, neslin kesilsin” hitabında bulunur.²²²

Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın olan bir inanca göre, büyük Türk Tanrı'sı Türklerin Cedd-i âlâsına yada ‘cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki, bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtınalar çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının elinde bulunmuş, şamanistlere göre zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır.²²³

²¹⁸ Oymak, a.g.e., s. 114-115.

²¹⁹ Kalafat, a.g.e., s. 41.

²²⁰ İnan, a.g.e., s.31.

²²¹ Ahmet Buran, “Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Görenekleri” *Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Elazığ 1985, s.34.

²²² Araz, a.g.e., (Doğu Anadolu Sufiliği ...), s. 807-808.

²²³ Ahmer Buran, “Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı” *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi Elazığ 1989.

Harput ve çevresinde kutsalın tezahür ettiği ve bu bakımdan ziyarete konu teşkil eden diğer bir varlık kategorisinde taşlar ve dağlar/tepelerdir. Ziyaret fenomeni ile ilgili olarak ağaç motifinde olduğu gibi taş motifinde de iki ve hatta üç farklı durumu birbirinden ayırdetmemiz gerekmektedir. Zira, bir kısım taş veya dağ/tepeler mezar, türbe, ağaç gibi öteki kutsal ziyaret objeleri ile bütünleşerek kutsallık kazanmaktadır. Güneyçayırı'nda bulunan Muzdafir Baba ziyareti kudsiyetini yine bu tepede bulunan ve Muzdafir Baba adında sembolleştirilen bir alıç ağacından alırken, Sarıbük merkezde ve adedi (Yenigün) mezrasında bulunan ziyaret tepeleri adı verilen tepe de kudsiyetlerini meşe ağacından almaktadır. Bunun yanısıra; Ulukent merkezde Seydiyye Hanım Çeşmesi'nin iç duvarında bulunan dilek taşı, Aydıncık'taki Öksüz Baba Tepesi, Çatalharman'da bulunan Oğmani Tepesi, F. Ahmet Baba Türbesi yanında bulunan Dilek Duvarı, Ankuzu Baba'nın ayak izi ve kan lekesi bu kategori içerisinde bulunan ziyaret yerleridir.

Diğer bir kısım taşlar ise başlıbaşına bir kudsiyet kaynağı olmakta ve çeşitli amaçlarla ziyaret edilmektedir. Sugözü'nde bulunan Deliktaş, Erbildi'de bulunan ziyaret taşı ve Ozan bağlarında Çahsan mevkii adı verilen yerde bulunan “ziyaret taşı” (Büyük taş) çevresinde herhangi bir ağaç veya mezar bulunmadığı²²⁴ halde kendilerine kudsiyet atfedilen taşlardır.

Araştırma alanımız içerisinde karşılaştığımız diğer bir kategoride yanlarında bir ağaç veya mezar olmadığı halde haklarında anlatılan efsaneler dolayısıyla kutsallık kazanan taş kategorisidir. Harput'tan Ankuzu Baba Türbesi'ne doğru giderken yol üzerinde bulunan Ejderha Taşı, Gavur Taşı ve Lanet Taşı, halk arasında anlatıla gelen efsaneler sonucu kudsiyet kazanmışlardır.

B. AMAÇLAR

İnsanlar tarafından kudsiyet atfedilen ve kutsal mekânlar olarak kabul edilen ziyaret yerleri, insanların nazarında her zaman için kendilerinde maddi ve manevi güçlerin olduğuna inanılan ve bu nedenle çeşitli faydalar umularak ziyaret edilen yerler olarak kabul edilir.

Velilerin sağlıklarında gösterdikleri kerametler, öldükten sonra da mezarlarında, yahut kendilerinden arta kalan eşyalarda devam ediyor; hatta çevrelerindeki ağaçlara,

²²⁴ Hasan Ozan, 82 Yaşında, Okur-yazar, Emekli Memur.

taşlara, dağlara, tepelere sirayet edebiliyor. Kerametler artıp yaygınlaştıkça halkın onlara olan rağbeti de artıyor.²²⁵

Kutsallık atfedilen yerleri ziyaret eden insanların bir kısmı manevi amaçlı ziyaret ederken, bir kısmı ise maddi amaçlı ziyaret etmektedir. Manevi amaçla giden ziyaretçilerin asıl niyeti, bu yerde Allah'a yalvararak manevi bir haz ve feyiz almaktır. Bu kimseler, sadece fatiha ve ihlas sûrelerini okur, bu surelerin sevabını orada yatan zatın ruhuna bağışlarlar. Bu tür ziyaretçiler, ziyaret yerinden ve yatırdan hiçbirşey talep etmez, taleplerini sadece Allah'tan beklerler. Bunun dışında ziyaretçiler, ziyaret yerinden direkt olarak maddi bir şey istememekle birlikte, ziyaret ettiği yeri adeta isteğin kabulü için Allah ile kendi arasında bir vasıta olarak kullanmaktadır. Dua ederken "Türbede yatan zatın yüzü suyu hürmetine" ifadesini kullanması da bunun açık kanıtıdır.

Fakat, bazı durumlarda ziyaretçiler, çoğu zaman farkına dahi varmadan ziyaret mahalini isteklere ulaşmada birinci plana çıkararak, herşeyi onun sağlayabileceği gibi bir durum ortaya çıkarabilmektedir. İşte bu noktada, ağaçlara bez veya yazma bağlanması, dilek taşları yaptırma, mum yakma delikli taşlardan geçme, suyla yıkanma, toprak yeme şifa niyetine su içme, elini türbe duvarına veya mezarın üstündeki örtüğü sürme vs. motifler ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar, ziyaret yerlerine muhtelif dilek, adak ve muradlarla gitmektedir. Harput'taki genellikle ziyaret yerleri çok amaçlı olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte, özellikle bir veya birkaç amaç için gidilen ziyaret yerleri de bulunmaktadır. Bunlardan, Ulukent'teki Seyyid Kasım Türbesi'ne kulak iltihablanması ve ağrısı için, Harput merkezdeki Seyyid Ahmet Çapakçur Türbesi'ne başağrısı için, Güneyçayır Köyü'ndeki Muzaffer Baba adı verilen alıç ağacına çocuk sahibi olmak için, Sugözü Köyü'nün Yedigöze mezrasındaki Uçuk Pınarına gözdeki uçuk hastalığı için (halk arasında it dirseği ve arpacık hastalığı olarak da bilinir), Su Gözü Köyü'ndeki Deliktaş'a Boğmaca hastalığı için Gümüşbağlar'daki Sarılık Ocağı'na sarılık hastalığı için, Erbildi (Haseli)'deki ziyaret taşı adı verilen yere, çocuk sahibi olmak için Beşoluk (Hamedi) köyündeki ziyaret ağacı adı verilen alıç ağacına ve Çatal Harman'da olup ta Oğmanı Tepesi adı verilen yere yaşamayanların (ağmayanlar) çocuklarının yaşaması için, yine aynı köydeki Acı Su adı verilen suya böbrek hastalığı ve Hoşirik adı verilen bir cilt hastalığı için, Salkaya (Hersenk) Köyü'nde ki Şifalı Su adı verilen yere ışıltme

²²⁵ Günay vd., a.g.e., s. 87.

engelli hastalar için, Beydalı (Zalını) Köyü'ndeki Tavşan Tepesi ve Alayaprak Köyü'nde bulunan ve Ziyaret Gölü (Tumbullu'nun gölü) adı verilen yere, çocuğu geç yaşta olmasına rağmen konuşmayanlar için, Oymağaç, Saribük (Kürdemlik) ve Beydalı (Zalını) da Sıtma Pınarı veya çeşmesi adı verilen yere sıtma hastalığı için, Harput merkezdeki Arap Baba'ya ve F. Ahmet Baba'ya ruhi bunalım geçiren ve felçli hastalar için gidilir.

Genel olarak araştırma sahamızdaki ziyaret yerleri şu amaçlarla ziyaret edilmektedir:

- 1- Hastalıklardan şifa bulmak için.(Arap Baba, F. Ahmet Baba, Beyzade Hazretleri...)
- 2- Çocuk sahibi olmak için. (F. Ahmet Baba, Beşik Baba, Beyzade Hazretleri, Nadir Baba, Haseli'deki ziyaret taşı...)
- 3- Çocuğu hayatta kalmayanların (ağmayanlar) çocuklarının yaşaması için. (Çatalharmanda Ogmanı Tepesi, Sugözü'ndeki Delik Taş.)
- 4- Yağmur duası yapmak. (İmam Efendi)
- 5- Evde kalmış kızların kaderinin (kısmetinin) açılması. (Arap Baba, Nadir Baba, Beyzade Hazretleri, F. Ahmet Baba).
- 6- Ev, araba, mülk, servet vb. şeylere sahip olmak. (F.Ahmet Baba)
- 7- Dilek tutmak ve adak adamak. (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 8- İş sahibi olmak için. (F. Ahmet Baba, Beyzade Hazretleri)
- 9- İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak için. (F: Ahmet Baba, Arap Baba).
- 10- Rızkın artması ve geçim sıkıntısının aşılması için. (F: Ahmet Baba, Beyzade)
- 11- Karı-Koca arasındaki muhabbeti artırmak (Fethi Ahmet Baba)
- 12- Sınavlarda başarılı olmak. (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 13- Aile huzurunu sağlamak için. (F. Ahmet Baba, Beyzade Hazretleri)
- 14- Özellikle erkek çocuk veya kız çocuğu sahibi olmak için. (F. Ahmet Baba, Beyzade Hazretleri, Nadir Baba, Muzdafir Baba)
- 15- Dolu, zelzele vb. tabii afetlerden emin olmak ve mahsülünü korumak için. (İmam Efendi, Beyzade Efendi)

C. YASAKLAR

Ziyaret yerlerinin cezbedici yönü dolayısıyla insanlar ne kadar çeşitli amaçlar doğrultusunda bu tür yerlere başvuruyorsa da, bazı durumlarda da insanlar bu mekanlardaki davranışlarına bazı ölçüler ve yasaklar koymaktadırlar. Bu durum Türk kültüründe Ata'ya, Baba'ya ve Dede'ye onlar hayattayken saygı gösterilmesi şeklindeki geleneği ölümlerinden sonra da sürdürülmesi gerektiği inancının sonucudur.

Eski Türklerde Ata'ya büyük değer verilir, hürmet gösterilirdi. Yuvanın kurulması ve devamı soyun çoğalıp gelişmesi Ata/Baba tarafından sağlanırdı. Atalara gösterilen saygını diğer bir sebebi de kişioglunun beden ve tın/ruh şekliyle iki önemli unsurdan yaratılışı ve tın'ın diğre bir ifadeyle atalar ruhunun sonsuza kadar yaşayacağı inancıydı. Tın'ın kişinin ölümünden sonra muhtelif suretlere bürünerek yeryüzüne gelebileceğine ve kişi oğluna bir takım fenalıklarda bulunacağına dair inançlar da vardı. Bu sebeple Ata'ya gösterilen saygı, hayatta iken devam ettiği gibi, onun ölümünden sonra da devam eder, onların kızdırılıp gücendirilmemesine özellikle dikkat gösterilirdi.²²⁶

Gerek Eski Türk kültüründen kaynaklanan Ata'ya saygı gerekse velilerin, Allah dostlarının hayatlarındayken yaptıkları güzel işler ve efsanevi kişilikleri, insanın ziyaret yerlerinde belli kuralara uyma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Halk arasında bu kurallara ve yasaklara riayet etmeyen ve saygısızlık yapanların çeşitli cezalara maruz kalacağı inancı hakimdir. Örnek vermek gerekirse; F.Ahmet Baba Türbesi civarında, içki içen Kaymakam Şevki Bey'in çarpılması, Arap Baba'nın mezarının yerini değiştiren dönemin yetkili kişinin korkunç rüyalar görmesi üzerine naaşı tekrar eski yerine koyması, Kaplıkaya'da bacı kardeşin oldukları yerde taş kesmesi gibi örnekler verilebilirken, bunları çoğaltmaksızın ziyaret yerlerinde nelerin saygısızlık ve yasak sayıldığını aşağıdaki şekilde listeleyebiliriz:

- 1- Yatırın aleyhinde konuşmak, (F. Ahmet Baba, Arap Baba)
- 2- Yatırın civarında içki içmek, eğlenmek veya içkili olarak yatırın yakınından geçmek, (F. Ahmet Baba)
- 3- Türbeyi yıkmaya kalkışmak, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 4- Türbe civarında bulunan ağacı kesmek veya dallarına zarar vermek,(Sarıbükte bulunan Dilek Ağacı)
- 5- Türbenin yakınında zina etmek, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 6- Türbeye abdestsiz girme, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)

²²⁶ Araz, a.g.e., s. 76.

- 7- Bayanlar için başı açık bir şekilde türbeye girmek, dua etmek, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 8- Mezarı parmakla göstermek. Bu tür davranışta bulunan kişinin ağır bir hastalığa yakalanacağına veya çarpılacağına inanılır.
- 9- Yatırların yerlerini değiştirmeye kalkışmak. (Arap Baba)
- 10- Define aramak amacıyla türbe veya mezara girip kazı yapmak. (Oymaağaç Hırdanının gölü Ölbe Bağları mevkiinde)

D. USUL, ADAB ve MENSEKLER

Kutsalın hem cezbedini ve hem de ürkütücü yönü dolayısıyla o insanlar kutsallık atfettikleri bu mekanlarda, içinde buldukları çaresizlik psikolojisini ve manevi boşluğu gidermek için kendilerince tatmin edici bir takım usul adap ve menseklere başvurmaktadırlar.

İnsan psikolojisi, kutsalın huzuruna gelişi güzel çıkmaya müsaade etmez, tedirginlik verir, zaten çıkmaya da cesaret edemez. Nitekim Hz. Musa örneğinde: Musa Allah'ın huzuruna çıkarken, Allah tarafından kendisinden pabuçlarını çıkarması istenmiş ve belli bir hazırlık aşamasından sonra Tuva Vadisi'ne girebilmiştir. Yine Kabe'nin bulunduğu alana ihram gibi özel bir kıyafet ve başka hazırlıklar yapılarak girilebilmektedir.²²⁷ Ziyaret Fenomeni hakkında her ne kadar bu kurallar çok zaruri değilse de, yine de usul adab ve menseklerden söz etmemize imkan vermektedir. Örneğin, ziyaret zamanı olarak genelde belirli bir zamandan söz etmek mümkün görünmese de, perşembe, cuma ve pazar gibi belirli günlerde ziyaret edilen mekanların olduğu da gözlemlenmektedir. Beyzade Efendi Türbesi'ne üç cuma üst üste gidilirken, F.Ahmet Baba Türbesine perşembe günü akşam namazından sonra, Nadir Baba türbesine ise ilk iki hafta cuma günleri, 3. hafta ise cumartesi günü gidilir. Hıdırellez kutlamaları sebebiyle yapılan ziyaret ve törenlerde bahar başında (6 Mayıs) gerçekleşmektedir (Öksüz Baba Tepesi). Bütün bunlarını yanında, uzun yolculuğa çıkma, hacca gitme, hasat zamanı, dini bayramlar, mübarek aylar, geceler de ziyaret için vesile olan zamanlar arasındadır. Bunların dışında Hnarput'taki ziyaret yerleri duruma ve ihtiyaca göre her zaman için insanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Ziyaret esnasında uyulması gereken, adap ve mensekleri de şu şekilde listeleyebiliriz:

²²⁷ Oymak, a.g.e., s. 141.

- 1- Üç İhlas bir Fatiha süresi okuma, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 2- Kurban kesmek ve kesilen kurbanını etini türbe civarındaki fakirlere dağıtmak(F. Ahmet Baba, Oğmani Tepesi),
- 3- Ağaca bez veya yazma bağlamak, (Sugözü Köyü'ndeki Deliktaş mevkiinde buluna Dilek Ağacı, Beşoluk'daki Ziyaret ağacı, Sarıkaya'da öksüz Baba tepesinde bulunan Dillek ağacı, Çatalharman'da Oğman Tepesi'nde bulunan Dilek ağacı...)
- 4- Delikli taşlardan geçmek, (Sugözü Köyü'ndeki Delikli Taş)
- 5- Türbenin etrafını temiz tutmak, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 6- Mezarın sandukasına veya türbe duvarına insanların dileklerini yazması (F. Ahmet Baba, Ankuzu Baba),
- 7- Dileklerin yazılı olduğu kağıdı Kur'ân-ı Kerim'in içine bırakmak (F. Ahmet Baba),
- 8- Türbeye abdestli girmek ve bayanlar için mahrem yerlerini gizlemek, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 9- Türbeye girerken türbe giriş duvarını öpmek, çıkarken geri geri çıkmak (F. Ahmet Baba),
- 10- Türbede makam bölümündeki yeşil örtüyü öpmek eline ve yüzüne sürmek, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, Nadir Baba, Murat Baba vd....)
- 11- Türbe duvarına veya mezarın çevrili olduğu demire elini sürmek ve elini ağrıyan yerine sürmek (Beyzade Efendi),
- 12- Türbeye, seccade, tesbih, battaniye bırakmak (Beyzade Efendi, Nadir Baba),
- 13- Türbede her bir tanesine bir Fatiha ve Üç İhlas süresi okuttuğu tesbihi evinin kible duvarına asmak (Beyzade Efendi),
- 14- Mezarın üzerine, buğday, şeker gibi şeyler bırakmak,(Beyzade Efendi, Murat Baba)
- 15- Kutsallık atfedilen sudan şifa niyetine içmek, (Ulukent'teki Seydiyye Hanım Çeşmesi, Gümüşbağlar'daki Sarılık suyu, Kaplıkaya'daki Ziyaret Suyu, Alayaparak'taki ziyaret Gölü, Kurdere'deki Hoşirik Suyu, Oymaağaç'taki Sıtma Pınarı....)
- 16- Kutsallık atfedilen topraktan yemek (F. Ahmet Baba, Beyzade Efendi),
- 17- Dilek taşına taş yapıştırmak, eğer taş yapışırsa dileğinin kabul olacağına inanmak (F. Ahmet Baba, Seydiyye Hanım çeşmesi),

- 18- Dua etmek, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 19- Yağmur duası yapmak (İmam Efendi),
- 20- İki rekat namaz kılmak (Muzaffer Baba Tepesi, F. Ahmet Baba, Murat Baba),
- 21- Mum yakmak (Murat Baba, Fethi Ahmet Baba , Ankuzu Baba),
- 22- Kutsallık atfedilen suyla yıkanmak (Sıtma Pınarı),
- 23- Kur'an-ı Kerim okumak, (F. Ahmet Baba, Arap Baba, vd....)
- 24- Sandukanın etrafında dolaşmak (Musa Kâzım Efendi),
- 25- Türbenin anahtarını dilsiz çocuğun ağzına sürmek (F. Ahmet Baba),
- 26- Hastayı türbe içerisinde yatırmak (Nadir Baba, Arap Baba, F. Ahmet Baba),
- 27- Kutsal Ağacın meyvesini şifa niyeti ile yemek (Cami bitişiğindeki Ulu ağaç)
- 28- Büyük bir tesbihin içinden geçmek (Üryan Baba),
- 29- Doğan çocuğa yatırın adını vermek (F. Ahmet Baba, Beyzade Efendi, Nadir Baba),
- 30- Zikir çekip, ilahiler okumak (F. Ahmet Baba),
- 31- Bez parçası veya ağaç parçası ile beşik veya bebek yapıp türbeye bırakmak (Beşikli Baba),
- 32- Yasin veya mevlid okumak (Beyzade Efendi, Arap Baba, F. Ahmet Baba ...),
- 33- Kutsallık atfedilen taşın etrafında dönmek (Haseli'deki Ziyaret Taşı),
- 34- Hastanın elbiselerini ziyaret yerinde bırakmak (Deliktaş, Sarılık Ocağı, Kırklar Mezarlığı),
- 35- Kırk çıkarmak (Kırklar Mezarlığı).

E. ZİYARETÇİLER

Kudsiyetin bir anlamda kaynağı olması hasebiyle ziyaret yerleri asırlardan beri hem cezbedici, hem de ürkütücü yönüyle insanların dikkatini çekmiştir. Bu anlamda biz ziyaret yerlerini insanlardan bağımsız bir şekilde düşünemeyiz. Esasen ziyaret yerleri veya genel olarak ziyaret fenomeni belli bir sosyo-kültürel ortamda vücut ve hayatıyet bulmaktadır. Bu demektir ki ziyaret fenomeni belli bir ölçüde toplumsal bir olaydır²²⁸.

Ziyaret yerleri asırlardan beri insanoğlunun çaresizlik içine düştüğü anlarda, kendisini tatmin ettiği, çıkış yolu bulduğu içindeki manevi boşluğunu doldurduğu yerler olarak önplana çıkmıştır. Ziyaret yerleri hakkında anlatılan meknibeleri ise, bu ruh haline sahip insanlar için psikolojik yönden ana güdüleyici olmuştur. Örneğin; Beyzade

²²⁸ Günay vd., a.g.e., s. 93.

Hazretleri, İmam Efendi, Fethi Ahmet Baba ve Arap Baba hakkında anlatılan menkıbelerin fazla ve etkileyici olması buraya gelen, ziyaretçi sayısının fazla olmasının en temel etkenidir.

Sosyal ve psikolojik sebeplerden dolayı, toplumun her kesiminden insanları gerek ihtiyaç karşısında zor duruma düşmeleri sebebiyle gerekse de dilekleri gerçekleştiğinden veya şifa bulduklarından dolayı şükretmek maksadıyla bu mekanlarda görmek mümkündür.

Toplumsal bir olgu olması nedeniyle ziyaret olgusu şüphesiz ait olduğu çevrenin dinamiklerinden, yenilenişinden etkilenmektedir. Burada sanayileşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim-öğretimin gelişmesi ve toplumun yaşam biçiminin değişmesi gibi birçok etkenden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte, bu faktörlerin insanların ziyaret yerlerine bakış açısını olumsuz yönde etkilediğini düşünmek hatalı olmaktadır. Nitekim araştırma sahamız olan Harput'taki Beyzade Hazretleri, F. Ahmet Baba, İmam Efendi, Kazım Efendi ve Arap Baba'ya günümüzde yöre halkının yoğun ilgiside bunu desteklemektedir. Ayrıca hızla gelişen ülkemizde yaşanan hızlı değişime ayak uyduramama ve kültür şoku, tarikatlara duyulan ilginin yanı sıra, ziyaret yerlerine olan ilgiyi de arttırmıştır.

Ancak şurası da bir gerçektir ki, teknolojinin ve ulaşım imkanlarının gelişmesi, birtakım ziyaret yerlerinin halk arasında artık kullanılmamasına da sebep olmuştur. Örneğin; çok önceleri tıbbın karşısında aciz kaldığı bir hastalık veya insanların ulaşım imkanlarının kısıtlı olması dolayısıyla başvuru ziyaret yerlerine, bugün ihtiyaç olmadığından pek yoğun bir ilgi gösterilmemektedir. Mürüdü (Gümüşbağlar)'daki Sarılık Ocağı'na sarılık için, Harput'un civar köylerindeki sıtma pınarlarına sıtma hastalığı için, Sugözü'ndeki Uçuk Pınarı'na gözdeki arpacık (it dirseği) hastalığı için ve Kurtderede bulunan Hoşirik suyuna halk arasında Hoşirik adı verilen bir cilt hastalığı için gidilirken, bugün bu hastalıklara tıbbın çözüm bulması dolayısıyla pek fazla ilgi gösterilmemektedir. Bu nedenle bu tür ziyaret yerleri sadece o köy halkı tarafından bilinen mahalli özelliğe sahip yerlerdir.

Harput ve civarında ziyaret fenomeninin daha çok kadınlara mahsus bir hal aldığı yaptığımız gözlemler neticesinde tespit edilmiştir. Bu duruma yaş, eğitim düzeyi ve servet gibi faktörleri kattığımızda araştırma alanımızda bu mekanlara gelen bayanların çoğunluğunun eğitim-kültür ve gelir düzeyi düşük, yaşlı bayanlardan oluştuğu görülmektedir. Ancak bunun yanı sıra her çeşit toplumsal tabakadan, kültür eğitim ve

yaş düzeyinden kişilere de ziyaretçiler arasında rastlamak mümkündür. Burada tahsilli ve zengin kişilere de rastlanmaktadır. Özellikle tarikat bağlantısı olan türbelerde eğitim ve ekonomik düzeyi yüksek insanlara rastlanılmaktadır. Harput'ta bulunan ve Said Nursi'nin son talebesi olduğuna inanılan ve İmam Efendi'nin yanı başında bulunan Hacı Hulusi Efendi mezarı ile Nakşi Tarikatı'nın son şeyhlerinden olan İmam Efendi ve Kazım Efendi türbeleri, Kadiri şeyhi olan Tayyar Baba türbesi gibi yerleri örnek olarak verebiliriz.

F. BİR TİPOLOJİ DENEMESİ

1. Tarihi Perspektiften Ziyaretlerin Tipolojisi

a. Tarihi Tipler

Tarihi kişilikleri hakkında az da olsa kesin tarihi bilgilere sahip olduğumuz ziyaret yerleridir. Haklarında anlatılan menkibeler sayesinde hayatları hakkında tarihi bilgilere ulaştığımız tipler bu grubu girmektedir. Ulukent'te bulunan Seyyid Kasım Türbesi, Çatalharman'da bulunan dede mezarı ve Harput Merkez'de bulunan, Beyzade Efendi, İmam Efendi, Seyyid Ahmet Çapakçuri, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Tayyar Baba bu gruba giren ziyaret yerleridir.

b. Anonim Tipler

Bu gruba hakkında pek fazla tarihi bilgi bulunmayan şehitlerin, velilerin, gariplerin yattığı farz olunan yatırlarla, kutsalın su, taş, kaya, ağaç, tepe gibi doğal fenomenlerde tezahür ettiği ziyaret yerleri dahildir. Harput ve çevresinde bu tipler bir hayli fazla olmakla beraber, F. Ahmet Baba, Arap Baba, Murat Baba, Beşik Baba, Ankuzu Baba, Mazhar Efendi, Ziyaret Taşı, Dilek Ağacı vs. örnek verilebilir.

c. Aktüel Tipler

Daha çok çağdaş fenomenler olarak karşımıza çıkan ziyaret yerleri bu kategoriye dahildir. Bu kategoride ziyarete konu olan kişiler tasavvuf ve tarikat bağlantılarından dolayı daha hayattayken bile saygı gören kişilerdir. Bu kişiler öldükten sonra da saygı gereği mezarları üzerine türbe yapılan kişilerdir. Bu tiplere örnek olarak, Çapakçur Hazretleri, İmam Efendi, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Tayyar Baba ve Hacı Hulusi Efendi örnek olarak verilebilir.

2. Nüfus ve Cazibenin Etki Boyutları Açısından Ziyaret Tipleri

a. Mahalli Tipler

Şöhretleri ve ilgi gördükleri yer, buldukları çevrenin hudutları ile sınırlı olan tipler bu gruba dahildir. Taş, su, ağaç gibi yaygın kutsallıkların yanısıra Güneyçayırı'nda bulunan Muzdafir Baba Ziyareti ve Kırklar Mezarı, Çatalharman'da bulunan Dede Mezarı ve Aydıncık'ta bulunan Öksüz Baba Tepesi mahalli karakter taşıyan ziyaret yerleridir.

b. Bölgesel Tipler

Etki alanları ve cazibeleri, bulunduğu yerleşim yerinin sınırlarını aşan ziyaret yerleridir. Harput Merkezde bulunan Arap Baba Türbesi, F. Ahmet Baba Türbesi bölgesel karakter taşımakta olup çevre illerden bu ziyaret yerlerine gelinmektedir.

3. Toplumsal Çevreleri Açısından Ziyaret Yerleri

a. Köylü Tipler

Etki alanları buldukları köy ile sınırlı olan ziyaret yerleridir, bazen birkaç köy ve kasabıyı da etki alanı içerisine alan bu yerler, daha çok köy toplumunun ihtiyaç doğrultusunda oluşan yerlerdir. Harput çevresinde bulunan Sıtma Pınarları, Hoşirik Suyu, Şifalı Sular ve Ziyaret Taşı bu gruba örnek olarak verilebilir.

b. Şehirli Tipler

Tarikat ve tasavvuf etkileri daha belirgin olan tipler bu gruba dahildir. Araştırma alanımızda bulunan Tayyar Baba (Kadiri), İmam Efendi, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Beyzade Efendi ve Hacı Hulusi Efendi bu gruba dahildir.

4. Amaç ve Dilekler Açısından Ziyaret Yerleri

a. Genel Amaçlı Olanlar

Özellikle istenilen bir amaçtan ziyade, her türlü amaçla ziyaret edilen yerler bu gruba dahildir. Bu amaçla gidilen ziyaret yeri bir hayli fazladır. Beyzade Efendi, Nadir Baba, Murat Baba vs. genel amaçlı ziyaret edilen yerler arasındadır.

b. Tek Bir Amaç İçin Ziyaret Edilen Yerler

Genellikle hastalıkların tedavisi için gidilen vekutsalın tezahürüyle ziyarete konu olan taşlar, sular bu gruba dahildir. Mürüdü (Gümüşbağlar)'da bulunan Sarılık Ocağı,

Kurtdere’de bulunan Hoşirik Suyu, Sugözü Köyü’nde bulunan deliktaş (Boğmaca hastalığı için) ve Erbildi (Haseli)’de bulunan ve çocuğu olmayanların gittiği ziyaret taşı bu türe dahildir.

5. Kutsalın Varlıklarda Tezahürü Yönünden Ziyaret Yerleri

a. Tabiat Varlıklarında Tezahür Eden Tipler

Kutsal su, dağ, taş, tepe, ağaç gibi ziyaret yerleri bu kategorinin örnekleri olup, araştırma alanımız içerisinde oldukça yaygındır.

b. İnsanlar ve Onların Kalıntılarında Tezahür Eden Tipler

Ankuzu Baba’nın ayak ve kan izleriyle, türbelerde mezarların üzerinde bulunan yeşil örtüler bu zatlara ilişkindirilerek kutsallık kazanmaktadır.

6. Kudsiyetin Menşeleri Bakımından Ziyaret Yerleri

a. Tasavvuf ve Tarikat Menşeli Olanlar

Tasavvuf ve Tarikat menşeli olan bu tipler irşad hizmetin için bölgenin değişik yerlerine yayılmakla birlikte tamamı Harput’a yerleşmiş ve burada yetişmiştir. Beyzade Efendi, İmam Efendi, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Tayyar Baba ve Hacı Hulusi Efendi bu kategoride yer alan ziyaret yerleridir.

b. Gaza ve Fetih Kahramanları

Araştırma alanımızda bulunan ziyaret yerlerinin büyük bir çoğunluğunu bu tipler oluşturmaktadır. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında şehit düşmüş kahramanlar bu gruba dahildir. Bu tip ziyaret veli motifinin ilavesiyle şehit-veli tipi şeklinde ortaya çıkmıştır. Harput Merkez’de bulunan bu tür ziyaret yerlerine, F. Ahmet Baba, Arap Baba, Murat Baba, Beşik Baba, Nadir Baba, Zahirî Baba, Mazhar Efendi, Ankuzu Baba ve Ahi Musa Efendi örnek teşkil eder.

c. Alevi Çizgiler Taşıyanlar

Genelli Alevi vatandaşlar tarafından ziyaret edilen yerlerdir. Çatalharman'da bulunan Dede Mezarı ve Aydıncık'ta bulunan Öksüz Baba Tepesi yörede Alevi çizgi taşıyan ziyaret yerleridir.

d. Muhayyel Tipler

Haklarında herhangi bir bilgi bulunmayan isimsiz ancak gerçek bir veli ile irtibatı da pek şüpheli görünen ziyaret yerleridir. Şifalı su, dağdağan, alıç, ardıç ağacı araştırma alanımızda bu tipin örnekleri olarak zikredilebilir.

7. Cazibelerine Göre Ziyaretlerin Tipolojisi

a. Cazibesi Giderek Artan Tipler

Bir kısım ziyaret yerleri çeşitli toplumsal, kültürel vb. sebeplerle nüfuz ve cazibelerini arttırmakta olup, bunun en tipik örneğini Beyzade Efendi ve Arap Baba Türbesi oluşturmaktadır. Bunu görmek için cuma günü salat-u selam okunmadan önce bu yerlere gitmek yeterli olmaktadır.

b. Cazibesini Giderek Yitiren Tipler

Günümüz şartları dolayısıyla kırsal kesimlerde bulunan ziyaret yerleri yerleşim duruun azlığı sebebiyle de giderek cazibelerini yitirmektedir. Belki de onlar zaman içinde unutulup gideceklerdir. Bu türü daha çok, Harput çevresinde bulunan ziyaret yerleri oluştururken Harput Merkez'de bulunan Zahirî Baba, Mazhar Efendi, Ahi Musa Efendi ve Ankuzu Baba Türbeleri de giderek cazibesini yitirmektedir.

8. Ziyaret Usul ve Uygulamaları Açısından Ziyaret Yerleri

a. Sistemli Ziyaret Usul ve Adabı Oluşmuş Yerler

Bunlar yılın belli mevsimlerinde ve belli günlerinde gidilen vekendilerine mahsus uygulamaları bulunan ziyaret yerleridir. Örneğin Delikli Taş'ın arasında geçmek gibi. Aydıncık'ta bulunan Öksüz Baba Tepesi'ne sadece Hızır-İlyas (Hıdırellez) günlerinde gidilmesi, burada lokma dağıtılması ve Harput merkezde bulunan Hacı Hulûsi Efendi'nin ölüm yıldönümleri sistemli ziyaretlerin en güzel şekilde sergilendiği yerlerdir.

b. Genel Geçerli Usul ve Adaba Göre Ziyaret Edilenler

Araştırma alanımızda bulunan ziyaret yerlerinin bir kısmında genel usul ve adabın kuralları geçerlidir. Buna göre ziyaretçi türbede bir Fatıha ve üç İhlas Suresi okur, dua eder ve saygı gösterir.

MÜTEAKİP TAHLİLLER VE DEĞERLENDİRMELER

A. ZİYARET FENOMENİN YAPISAL VE FONKSİYONEL ANALİZİ

Türkçemizde birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamına gelen “ziyaret” kelimesi Arapça’da “ziyaret” kelimesinden gelmekte olup, yine Arapça’da aynı kökten “zevr” sözcüğü hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden manasına gelmektedir.²²⁹

Harput ve çevresini, halk dindarlığının önemli bir vecpesi olarak kendini gösteren ziyaret fenomeni; kendilerinde beşer üstü manevi ve ilahi güç ve kudretlerin bulunduğu inanılan bir takım mezarların, türbelerin ağaçların, taşların, tepelerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte fenomenin halk dindarlığı düzeyinde toplumun dini ve sosyal yaşantısı ile içiçe olup bütünleştiğini gözlemekteyiz.²³⁰

Doğada bulunan her taş, mezarı veya ağaç başlı başına ziyarete konu olma özelliği taşımamaktadır. Yine İslam dünyasında çeşitli yer ve zamanlarda yaşamış her veli kült konusu olmuş değerlerdir. Kült konusu velilerin, ait oldukları toplumun ictimai dine veya ahlaki değerlerinin tamamının yahut bir kısmının temsilcisi olduğu, en azından buna inanıldığı görülür. O toplum sözkonusu değerle takdis ettiği veliye özdeşleştirmiştir. İşte ancak bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan, yahut bu vasıfların kendisinde olduğu kabul edilen veli kült konusu yapılmaktadır.²³¹ Nitekim araştırma alanımızda ilk bakışta bize sıradan taşlar, kayalar, ağaçlar, sular, tepeler gibi görünen şeylerin ziyarete konu olmaları kutsal gücün onlarda tezahür ettiğinin kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca halk arasında anlatılan menkîbelerde bu noktada birinci dereceden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Din dışı bir varoluşa saf haliyle rastlamak asla mümkün değildir. Ulaştığı dünyanın kutsallıktan arındırılma derecesi ne olursa olsun, din dışı bir hayatı seçmiş

²²⁹ Kandemir, a.g.e., s. 621.

²³⁰ Günay, a.g.e., s. 104.

²³¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakibnameler*, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara 1997, s.7.

olan insan, dinsel tavrı ortadan yoketmeyi başaramamaktadır. Doğduğu yerin manzarası, ilk aşkların yaşandığı yer vs. din dışı insan için yegane bir niteliğe sahip olmaya devam etmektedirler, buraları onun özel Evreni'nin kutsal yerleridir²³².

Kutsalın en önemli bir karakteristiği de onun hem cezbedici hem de ürkütücü olmasından toplanmaktadır. Cazibe gücü sayesinde çeşitli istek ve amaçlarla insanları kendisine çeken ziyaret fenomeni, kendine has ritüellere uyulmadığı, tersine saygısızlık ve tecavüz şekillerine bürünen fiil ve davranışlar da bulunulduğu takdirde itici bir güç olarak kendini göstermektedir. Kutsalın yapısal bakımdan önemli diğer bir karakteristiği de onun sirayet edici özelliğinde toplanmaktadır. Ziyaret yerinde vücudlarının ağrıyan yerlerine sürmeler, mezar üzerinde bulunan örtüyü öpmeler, kutsal gücü olduğuna inanılan delikli taşın arasından geçmeler vs. eylemler hep kudsiyetle yakından temas yoluyla sirayet amacına yönelik sembolik ritüel eylemler olarak görünmektedir²³³.

B. ZİYARET OLGUSUNUN TARİHİ VE KÜLTÜREL ARKA PLANI

Araştıram alanımızda belirttiğimiz ziyaret fenomeni daha geniş açıdan hareketle, ülkemizin diğer yerlerinde görülen ziyaret yerleri ve çevresinde oluşan uygulamalarla karşılaştırıldığında aralarındaki çarpıcı benzerlikleri görmemek mümkün değildir.

Genel olarak ülkemizde, özel olarak ise araştırma sahamızda karşımıza çıkan vekutsal bilinerek ziyaret edilen, bu arada haklarında birçok efsane, kerâmet ve menkıbe anlatılan ve birçoklarının tarihi şahsiyetleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız “şehitler, veliler, evliyalar, babalar, dedeler ile bir takım su, ağaç, taş ve tepe” gibi unsurları kapsayan “ziyaret olgusu” kökleri Eski Türk Dini tarihine kadar uzanan ve oradan aldığı unsurlarla, Türklerin tarih boyunca tecrübe ettikleri çeşitli dini ve kültürel unsurlar ve nihayet, Anadolu'daki mevcut payen kültürlerin dini-tasavvufi bir pota içerisinde eritilmesi suretiyle oluşmuş dini sosyal bir fenomendir²³⁴.

Bilindiği gibi Türkler müslüman olmadan önce çeşitli vesilelerle temasta buldukları kültür çevrelerinde, Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm gibi birbirinden mahiyet itibariyle hayli farklı dinlere girmişlerdir. Bu değişiklikler esnasında bir önceki din, yenisinin gelmesiyle tamamen ortadan kaybolmamış, çoğu

²³² Eliade, a.g.e., s. 4-5.

²³³ Günay, a.g.e., s. 105-106.

²³⁴ Y. Mustafa Keskin, “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)” *Dini Araştırmalar*, C.VI, Sayı:18, Ocak-Nisan 2004, s.90-91.

defa kendini yeni dinin kalıplarına uydurarak varlığın sürdürmüştür. Bu sebeple Türk zümrelerinin girdiği her yeni din, onlara yeni bir şeyler öğretip belli ölçüde düşünce ve hayat tarzlarına etki ederken, diğer yandan da o zümrelere uygun birer yapı kazanmışlardır. Aşağıda açıklamaya çalışacağımız İslami devir veli kültü, işte bu uzun maceranın izlerini taşır. Türklerdeki veli kültürünün temelini Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Eski Türk Şamanları incelendiği zaman, bunların Türk veli imajına çok benzediği görülür. Gelecekte haber veren, feleketleri önleyen, hastaları iyileştiren Türk Şamanları bu hüviyetleriyle adeta Bektaşî menakîbnâmelerinde ve kısmen de öteki tarikat çevrelerinde yazılmış menakîbnâmelerde yeniden hayatiyet bulmuş gibidirler.²³⁵

Ziyaret amacıyla gidilen türbelerin, türk kültürüyle ilgili ilk yazılı belgeler olan Orhun kitabelerinde “bark” adı altında geçtiğine önceki bölümlerde de işaret etmiştik. Yine Orhun kitabelerinde ıduk sıfatı ile anılan yerler vardır ki bununla yerlerin kutsallıklarına işaret edilmektedir. Ayrıca, yaygın kutsal alanlar olarak “Iduk Yer-Sub”lardan söz ediliyor. Şamanist Türklerin inancına göre her dağın, kutlu pınarın, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri yani sahipleri bulunuyor ve bunlara kurbanlar sunuluyor. Taşlarla ilgili inançların köklerini de Orta Asya’daki Eski Türk inançlarına kadar götürmek mümkündür. Yada yahut yad taşı olarak bilinen yağmur taşı inancı ve uygulamaları bunun örnekleridir.²³⁶

Bütün bunlar, özellikle araştırma sahamızda ve genel olarak ülkemizde bugün gözlenen ziyaret fenomeninin ilk izlerinin Türk din tarihinin ve kültürünün eski dönemlerine kadar uzandığını bize göstermektedir.

²³⁵ Ocak, a.g.e., s. 10-11.

²³⁶ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 182.

SONUÇ

Kutsalın tezahür biçimlerinden biri olarak ortaya çıkan ziyaret fenomeni ve bunlarla ilgili inanç ve uygulamaları incelemeye çalıştığımız bu eser Harput ve çevresinde Ziyaret Fenomeni'nin zengin bir tezahür çeşitliliğine sahip bulunduğunu ve dinin toplumsal, psikolojik ve kültürel yaşantısıyla nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır.

Özelde Harput genelde Anadolu, geçmişten günümüze kadar farklı kültürlere sahip birçok medeniyete ev sahipliği yapmış; bu nedenle de çok çeşitli inanç ve uygulamalara sahip olmuştur. Araştırmamız Harput ve çevresinde halk dindarlığının önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır. Mezar, ağaç, taş gibi unsurları da bünyesinde bulunduran ziyaret fenomeni bir toplum içerisinde hayatıyet bulması hasebiyle toplumsal bir olgu olup, toplumun dini-sosyal hayatı üzerinde de etkili bir konuma sahiptir.

Araştırmamız ziyaret fenomeninin, modernleşme ve şehirleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak, insanların beklentilerine karşılık bulmak amacıyla ritüellerde bir takım değişikliklere uğradığını ortaya koymaktadır. Öyle ki, araştırmamıza konu olan ve sıtma, sarılık vb. hastalıklar için gidilen ziyaret yerleri, günümüzde tıbbın ilerlemesine paralel olarak ziyarete konu olmaktan hemen hemen çıkarken, diğer taraftan hızlı değişim sonucu ortaya çıkan ve tıbbın genelde aciz kaldığı psikolojik hastalıkların tedavisi için gidilen ziyaret yerleri giderek artan bir dinamizm çerçevesinde ziyarete konu olmaya devam etmektedir. Yine bir iş sahibi olma, aile huzurunun sağlanması veya sınavları kazanabilme amacıyla ziyaret yerlerine gidilmesi modernleşmenin ziyaret fenomenisi üzerindeki etkisine örnektir.

Bununla birlikte ziyaret yerleri ve burada yatan zatlar, yöre halkı tarafından kendilerini koruyan manevi güçler olarak görülmekte ve çaresizler ve ruhi bunalım geçiren pekçok insan için vazgeçilmez psikolojik tatmin merkezleri olmaktadır. Ziyaret Fenomeni'nin bu yönü ise bir bakıma toplumda sosyal yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma ruhunu pekiştirmektedir.

Araştırma alanımız olan Harput ve çevresinde türbe, mezar gibi ziyaret yerlerinin yanısıra ziyarete konu olan taş, ağaç ve su kaynakları etrafında oluşan inanç ve uygulamalar Türk Kültürünün adeta Harput ve çevresinin her yerine işlendiğinin açık bir göstergesidir.

Nitekim araştırma sahamız içerisinde bulunan bir kısım mezarlar üzerine buğday, iplik vb. şeyler bırakılması yine Alayaprak'ta ki ziyaret gölüne yumurta bırakılması ve ziyaret yerlerinde bulunan ağaçlar üzerine çaputlar bağlanması Türk kültüründeki saç uygulamasıyla paralellik arz etmektedir. Yine Türk kültüründe, dağ, tepe gibi yüksek yerlerin gökte bulunduğuna inanılan Tanrı tasavvurunun da etkisiyle kutsal kabul edilmesiyle buralarda Tanrı'ya kurban kesilmesi Türk milletinin devamlılığıyla geçmişten günümüze kadar gelmiş bir inanç ve uygulamadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, milli kültürümüzün birer parçası olan ziyaret inanç ve uygulamaları değişik din ve kültürlerin de etkisiyle zaman içerisinde yapı ve fonksiyon değişikliğine uğrayarak varlığını devam ettiregelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A. KAYNAK ESERLER

- Abdulkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler" *Fuad Köprülü Armağanı'ndan Ayrı Basım*, İstanbul 1953, s.250.
- _____, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.
- _____, *Eski Türk dini Tarihi*, İstanbul 1976.
- Ahmet Buran, "Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Görenekleri" *Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Elazığ 1985.
- _____, "Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı" *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi Elazığ 1989.
- Ahmet Gökbel, **Varsak Türkmenlerinde Yer-Su İzleri**.
- Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları –I*, (Sepmozyum 08-09 Kasım 1996), Ankara 1998, s. 337.
- Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakibnameler*, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara 1997.
- Ali Öztürk, "Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kutsiyet kavramı ve Kutsal Tıp", *Fırat Üniv.* Ankara 1991, s.7.
- Bahaddin Ögel; **Türk Mitolojisi**, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2002.
- Baki Öz /<http://www.aleviten.com/> Baba Mansur. Htm/07/03/2005, Baba Mansur Ocağı ve Doğu Anadolu'da Alevi İnancının Oluşumundaki Yeri.
- Bedrüddin Osman, Gülizar-ı Samini, *Sohbetler* , C.I-II, Marifet Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2004.
- Bütün Yönleriyle Çemişgezek**, Çemişgezek Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği Yayınları, No:1, Eylül 1997.
- 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara Nisan 2002.
- Ertuğrul Danık, *Orta Çağ'da Harput'un Kentsel Gelişimi. Dünü ve Bugünüyle Harput I.* , Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ 1998.
- _____, *Orta Çağ'da Harput*, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 12595 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi /320, Ankara, 2001.
- Evlialar Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1993.
- Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, 24-27 Ekim 1985, Elazığ 1992.

- Fikret Memişoğlu, *Harput Halk Bilgeleri*, Elazığ Kültür Derneği Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1995, No:2.
- Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Alimleri*, Elazığ 1998.
- Hamdi Başaran, **Harput Konulu Araştırma Çalışmalarına ait Basılmamış notlar.**
- Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Ün., İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967 Ankara.
- _____, *Türklerde Ağaçlarla İlgili İnançlar*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1975.
- _____, *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987.
- İbrahim Yılmazçelik, “19. yy’da Harput ve Civar, Yer İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Elazığ 1989, s. 324.
- İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, C.I, İstanbul, 1958.
- İskender Oymak, *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Malatya 2002.
- M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C.XIII, İstanbul 1986.
- Meftune Güler, *Harput Efsaneleri*, ELESKAV Yayınları, Elazığ 2000.
- Mehmet Ali Ünal, *XVI yy’da Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV Dizi, Sayı: 7, Ankara 1989.
- Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları: 17, I.Baskı, Ankara 1991.
- Muhammed İhsan Oğuz, *Arifler Silsilesi*, Oğuz Yayınları, İstanbul 2003.
- Muharrem Kaya, “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğine İzleri”, *Folklor/Edebiyat* C.VII; Sayı: 25, s. 206.
- Nurettin Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, ELESKAV Yayınları: No: 1, 2. Baskı Ankara 1997.
- Rıfat Araz, *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108, Ankara 1991.
- _____, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sûfiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları” *Erdem*, Atatürk Kültür Dergisi Özel Sayı III, Ankara Ocak 1996, Sayı:24, s. 304.

Selçuk Hayli, “Tarihi coğrafya açısından Harput Şehri’nin fonksiyonları ve etki sahası”.

Dünü ve Bugünüyle Harput I, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, No:8.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, C. II, Ankara 1988.

Ünver Günay- Harun Güngör, Şaban Kuzgun vd.; *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri 1996.

_____, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri 1998.

Y. Mustafa Keskin, “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)” *Dini Araştırmalar*, C.VI, Sayı:18, Ocak-Nisan 2004, s.90-91.

Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği* İlahiyat Yayınları, Ankara 2004.

Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 112, Ankara 1993.

B. KAYNAK KİŞİLER

- Abdulkerim Sarıpolat, 83 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
- Abdullah Bulut, 62 Yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli Öğretmen.
- Abdullah Demirel, (Mustafa Naci Efendinin oğlu), 86 Yaşında, Okur-yazar değil.
- Abdullah Polat, 73 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
- Ahmet Dağdelen, 23 yaşında, Okur-yazar, İşsiz.
- Ali Kaya, 34 Yaşında, Lise Mezunu, Çatalharman Köyü Muhtarı.
- Bekir Uzun, 62 yaşında, okur-yazar, Emekli.
- Celal Kurt, 54 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Fatih Güler, 18 Yaşında, Okur-Yazar, Öğrenci.
- Fatih Ülgen, 57 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Fatma Aksakal, 50 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.
- Fatma Yılmaz, 70 yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
- Fethiye Kahraman, 52 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
- Fethiye Yalçındağ, 78 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı.
- Hacı Bulut, 74 yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Hacı Genç'in eşi Fatma Genç , 51 yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.
- Hakan Yıldırım, 27 Yaşında, türbe bitişiğindeki piknik yeri sahibi, okur-yazar.
- Hasan Ayyıldız, 59 yaşında, Lise mezunu , Emekli.
- Hasan Ozan, 82 Yaşında, Okur-yazar, Emekli Memur.
- Hıdır Gürcü, 53 Yaşında Okur-yazar, Aydıncık Köyü Muhtarı.
- Hüseyin Yıldız, 32 Yaşında, Okur-yazar, İşsiz.
- İbrahim Gazezoğlu, 82 yaşında, Okur-yazar, Esnaf.
- İnci Yavuz, 78 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.
- İzzet Ünlü, 78 yaşında, Emekli Nüfus Müdür, Okur-yazar.
- Kâmuran Seçgin, 27 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.
- Kudret Özdal, 51 Yaşında, Lise Mezunu, Beşoluk Köyü Muhtarı.
- M. Sait Kaya, 49 Yaşında, İlkokul Mezunu, Emekli.
- Mehmet Topçu, 44 Yaşında, Okur-yazar, Beydoğmuş Köyü Muhtarı.
- Mehmet Ünlü, 54 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.
- Mehmet Yılmaz, 47 yaşında, Okur-yazar, Salkaya Köyü Muhtarı.
- Mevlüt Yılmaz, 40 Yaşında, Okur-yazar, Beydalı Köyü Muhtarı.

- Muhlise Yetik, 26 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.
- Mustafa Özeren, 57 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi
- Naim Sandıklı, 58 Yaşında, Okur-yazar, Emekli
- Nezihe Duran, 57 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.
- Nihat Çınar, 54 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Nihat Düzgün, 70 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Niyazi Mızrak, 50 Yaşında, İlkokul Mezunu, Oymaağaç Köyü Muhtarı.
- Nuran Yıldırım, 57 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.
- Osman Bulut, 61 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Paki Gökalp (Nasıfoğullarından), 42 Yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen.
- Rabia Bayülgen, 63 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı
- Sadık Karataş, 83 yaşında, Fırıncı, okur-yazar.
- Salih Sanaç, 84 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
- Sevgi Niksarlı, 25 yaşında, Okur-yazar.
- Sıdkı Döner, 47 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen.
- Sultan Yıldırım, 43 Yaşında, Türbe bitişiğindeki piknik yeri sahibi, Okur-yazar.
- Süleyman Bayar, 71 Yaşında, Okur-yazar değil, Çiftçi.
- Süleyman Dikmen, 48 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi.
- Süleyman Tunç, 63 Yaşında, Okur-yazar değil, çiftçi.
- Yümrü Polat, 51 Yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen-Avukat.
- Zekiye Küçük, 33 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.
- Zülfü Seçgin, 56 Yaşında, Okur-yazar, Çiftçi.

EKLER**A- GÖRÜŞME KAĞIDI ÖRNEĞİ****ZİYARETÇİ GÖRÜŞME KAĞIDI SORULARI****Ziyaretçinin;**

- 1- Cinsiyeti :
- 2- Eğitim durumu :
- 3- Yaşı :
- 4- Ziyaret yerine daha önce geldiniz mi?:
- 5- Kaç defa geldiniz? :
- 6- Niçin geldiniz?:
- 7- Daha önce geldiyseniz geliş vesileniz gerçekleşti mi?:

Ziyaret Yeri İle İlgili Sorular;

- 1- Ziyaretin adı:
- 2- Ziyaretin bulunduğu yer:
- 3- Ne amaçla gidiliyor:
- 4- Ziyaret yerinin yapılış tarihi:
- 5- Ziyaret ile ilgili menkıbeler :
- 6- Gelen ziyaretçi sayısı :
- 7- Ziyaret esnasında yapılan rütüeller
- 8- Ne amaçla ziyaret edildiği:

B-FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Kırklar Mezarlığı

Fotoğraf 2: Delik Taş

Fotoğraf 3:Dilek Ağacı

Fotoğraf 4: Seyid Kasım Türbesi

Fotoğraf 5: Seydiye Hanım Çeşmesi

Fotoğraf 6: Dilek Taşı

Fotoğraf 7: Sarlık Ocağı

Fotoğraf 8: Ziyaret Suyu

Fotoğraf 9: Ziyaret Taşı

Fotoğraf 10: Acı Su

Fotoğraf 11: Sıtma eşmesi

Fotoğraf 12: Ziyaret Gölü

Fotoğraf 13: Öksüz Baba Tepesi

Fotoğraf 14: Sıtma Pınarı

Fotoğraf 15: Dede Mezarı

Fotoğraf 16: Şifalı Su

Fotoğraf 17: Dilek Ağacı

Fotoğraf 18: Beyzade Hazretleri Türbesi

Fotoğraf 19: Fethi Ahmet Baba Türbesi

Fotoğraf 20: Dilek Ağacı

Fotoğraf 21: Dilek Duvarı

Fotoğraf 22: Arap Baba Türbesi

Fotoğraf 23: Seyyid Ahmet Çapakçur Hazretleri Türbesi

Fotoğraf 24: Ulu Ağaç

Fotoğraf 25: Murat Baba Türbesi

Fotoğraf 26: Beşik Baba Türbesi

Fotoğraf 27: Nadir Baba Türbesi

Fotoğraf 28: Uryan Baba Türbesi

Fotoğraf 29: Şeyh Musa Kâzım Efendi Türbesi

Fotoğraf 30: Ejderha Taşı

Fotoğraf 31: Gavur Taşı

Fotoğraf 32: Mansur Baba Türbesi

Fotoğraf 33: Zahirî Baba

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Elazığ'da doğdum. İlk, Orta ve Lise Eğitimimi Elazığ'da tamamladım. 1998 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bölümünü kazandım. 1999 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bölümü'ne yatay geçiş yaptım, 2002 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl içinde Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyoloji Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladım.